

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

**Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΑΣΥΜΕΤΡΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ
ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ
ΔΙΟΜΑΔΙΚΩΝ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ:
ΜΙΑ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΣΕ ΝΟΣΗΛΕΥΤΕΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κωνσταντίνα Βασιλείου

A.M. 0605M002

Επόπτης: Τηλέμαχος Ιατρίδης

Αθήνα, 2009

Φύλλο Εξέτασης

Επόπτης :

(υπογραφή)

Μέλος :

(υπογραφή)

Μέλος :

(υπογραφή)

Ημερομηνία :

Βαθμός :

«Η έγκριση διπλωματικής εργασίας από το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Οργανωτική και Οικονομική Ψυχολογία του Παντείου Πανεπιστήμιου δεν υποδηλώνει αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα.»

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο παρόν πείραμα επιχειρήσαμε να μελετήσουμε την έννοια της νομιμότητας, ως παράγοντα επικαθορισμού των σχέσεων κυριαρχίας και των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Πιο συγκεκριμένα, διερευνήσαμε τον ρόλο της κοινωνικής θέσης και της νομιμότητας της κοινωνικής θέσης στην στερεοτυπική πρόσληψη της ενδο-ομάδας και της εξω-ομάδας με βάση τις διαστάσεις της ικανότητας και της θερμότητας, την επικύρωση της δοξασίας του δίκαιου κόσμου, την τάση δικαιολόγησης του ισχύοντος status quo καθώς και την προσλαμβανόμενη νομιμότητα και σταθερότητα των διομαδικών σχέσεων. Δημιουργήθηκαν τέσσερις πειραματικές συνθήκες στις οποίες τα υποκείμενα καταλάμβαναν είτε υψηλή είτε χαμηλή κοινωνική θέση, η οποία άλλοτε ήταν νομιμοποιημένη και άλλοτε απονομιμοποιημένη. Τα ευρήματα κατέδειξαν ότι η νομιμότητα των σχέσεων εξουσίας επηρεάζει σημαντικά την κοινωνιοψυχολογική επεξεργασία των ατόμων κυμαινόμενης θέσης: συγκεκριμένα σε συνθήκες μη νόμιμου status, οι συμμετέχοντες υψηλής θέσης τείνουν να δικαιολογούν το σύστημα πιο έντονα σε σχέση με τους συμμετέχοντες χαμηλής θέσης. Εξίσου σημαντικό είναι το εύρημα ότι σε αυτά τα πλαίσια, η διάσταση της ικανότητας, που κατά κανόνα χαρακτηρίζει τις ομάδες υψηλού status, φαίνεται να πλήττεται ως παράγοντας επιμέτρησης της κοινωνικής αξίας. Από την άλλη, τα υποκείμενα χαμηλού status δρύνουν την ευκαιρία να εκφράσουν την αντίρρησή τους για την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων, αλλά και να προσδώσουν κοινωνική αξία στον εαυτό τους επιστρατεύοντας την διάσταση της θερμότητας. Με άλλα λόγια, η απονομιμοποίηση των σχέσεων κυριαρχίας αφενός εντείνει τις προσπάθειες των συμμετεχόντων υψηλής θέσης να εκλογικεύσουν τα πράγματα και να προασπίσουν την διατήρησή τους και αφετέρου δίνει την δυνατότητα στους συμμετέχοντες χαμηλής θέσης να διακριθούν κοινωνικά.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	3
II. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑΣ.....	7
1.1. Κλασσικές θεωρίες της νομιμότητας	8
1.1.1. Η συμβολή του Karl Marx.....	9
1.1.2. Η συμβολή του Max Weber.....	10
1.2. Σύγχρονες προσεγγίσεις της έννοιας της νομιμότητας.....	12
2. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ (ΘΔΣ).....	14
2.1. Θεωρητικοί πρόδρομοι της προσέγγισης της δικαιολόγησης του συστήματος....	15
2.2. Βασικές υποθέσεις και ερευνητικά ευρήματα της θεωρίας της δικαιολόγησης του συστήματος.....	22
2.2.1. Εκλογίκευση του status quo.....	22
2.2.2. Εσωτερίκευση της ανισότητας.....	26
2.3. Κίνητρα δικαιολόγησης του εαυτού, της ομάδας υπαγωγής και του συστήματος.....	33
3. ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ.....	36
3.1. Παραδείγματα μελέτης των συμπληρωματικών στερεοτύπων.....	37
3.1.1. Διαφυλικά συμπληρωματικά στερεότυπα.....	37
3.1.2. Εδαφικά και εθνικά συμπληρωματικά στερεότυπα.....	51
3.1.3. Συμπληρωματικά στερεότυπα του τύπου «φτωχοί αλλά ευτυχισμένοι», «πλούσιοι αλλά δυστυχείς», «φτωχοί αλλά έντιμοι» και «πλούσιοι αλλά ανέντιμοι».....	54

4. ΔΟΞΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ.....	62
5. Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΜΕΛΕΤΗ.....	67
5.1. Ορισμός και εγχειρηματοποίηση των ανεξάρτητων μεταβλητών	70
5.2. Ερευνητικές υποθέσεις	71
III. ΜΕΘΟΔΟΣ	73
1. Δείγμα.....	73
2. Ανεξάρτητες μεταβλητές και πειραματικό σχέδιο	74
3. Εξαρτημένες μεταβλητές	76
4. Πειραματική διαδικασία	79
IV. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....	82
1. Στερεοτυπική πρόσληψη της ενδο-ομάδας και της εξω-ομάδας με βάση τα στερεότυπα της ικανότητας και της θερμότητας	82
1.1. Διάσταση θερμότητας	82
1.2. Διάσταση ικανότητας	84
2. Πίστη στο δίκαιο κόσμο	87
3. Τάση δικαιολόγησης της ισχύουσας τάξης πραγμάτων	87
4. Προσλαμβανόμενη νομιμότητα και προσλαμβανόμενη σταθερότητα των διομαδικών σχέσεων	89
V. ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....	91
VI. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	101
VII. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	108
1. Αυτοσχέδια κλίμακα δημογραφικών δεδομένων.....	108
2. Κείμενα πειραματικού χειρισμού.....	109
3. Ερωτήσεις ελέγχου του πειραματικού χειρισμού.....	111

4. Αυτοσχέδια κλίμακα μέτρησης των συμπληρωματικών στερεοτύπων.....	112
5. Μεταφρασμένη κλίμακα μέτρησης της «Πίστης στον Δίκαιο Κόσμο» των Rubin & Replau (1975).....	112
6. Μεταφρασμένη κλίμακα μέτρησης της «Δικαιολόγησης του Συστήματος» των Kay & Jost (2003).....	114
7. Αυτοσχέδια μέτρηση της προσλαμβανόμενης νομιμότητας της διομαδικής διαφοράς.....	115
8. Αυτοσχέδια μέτρηση της προσλαμβανόμενης σταθερότητας της διομαδικής διαφοράς.....	115

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑΣ

Η έννοια της νομιμότητας συνιστά μια από τις παλαιότερες προβληματικές των κοινωνικών επιστημών. Τόσο η φιλοσοφία, οι πολιτικές και νομικές επιστήμες και η κοινωνιολογία, όσο και η κοινωνική ψυχολογία αρκετά πιο πρόσφατα, έχουν επιχειρήσει, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν την έννοια της νομιμότητας, τα αντικείμενα τα οποία μπορεί να προσδιορίζει, το ρόλο που διαδραματίζει στην κοινωνική πραγματικότητα, καθώς επίσης τις συνθήκες και τις διεργασίες μέσα από τις οποίες αναδύεται και σχηματοποιείται.

Σύμφωνα με τον Zelditch (2001), ήδη στα κείμενα των αρχαίων Ελλήνων διανοητών μπορεί κανείς να βρει ιδέες και στοιχεία τα οποία, αιώνες αργότερα, θα συστηματοποιηθούν σε συγκροτημένες, ολοκληρωμένες θεωρητικές προτάσεις. Ο Θουκυδίδης, με αφορμή την καταστροφή της Μήλου από τους Αθηναίους στην διάρκεια του πελοποννησιακού πολέμου, ήταν ο πρώτος που έθεσε το ερώτημα του τι είναι αυτό που νομιμοποιεί την ισχύ/εξουσία. Αλλά και ο Πλάτωνας, στο έργο του «Πολιτεία», ασχολείται με το ζήτημα της νομιμότητας της καταναγκαστικής ή αυταρχικής εξουσίας, παρά το γεγονός ότι η προσέγγιση του συγκεκριμένου φιλόσοφου έχει περισσότερο κανονιστικό χαρακτήρα. Εκείνος, όμως, που θα προσεγγίσει το πρόβλημα της νομιμότητας της εξουσίας με ένα πιο σύγχρονο τρόπο, σύμφωνα με τον Zelditch (2001) είναι ο Αριστοτέλης. Παρά το γεγονός ότι ο Αριστοτέλης μελετά τη νομιμότητα της εξουσίας, θεωρώντας ότι αυτή βασίζεται στο πολίτευμα και την συναίνεση, καταλήγει να υποστηρίξει ότι η πολιτική σταθερότητα μιας κοινωνίας εξαρτάται από την δίκαιη διανομή των ανταμοιβών. Παραβίαση αυτής

της αρχής μπορεί να οδηγήσει στην αποσταθεροποίηση της ισχύουσας τάξης πραγμάτων και την απονομιμοποίηση της εξουσίας. Υπό αυτή την έννοια, ο Αριστοτέλης μπορεί να θεωρηθεί πρόδρομος της θεωρίας της διανεμητικής δικαιοσύνης.

Τον 16^ο αιώνα, ο Μακιαβέλι θα συνδέσει ευθέως την πολιτική σταθερότητα μιας κοινωνίας με την νομιμότητα της εξουσίας θεωρώντας ότι η «τυφλή» επιβολή ισχύος δεν δύναται να επιφέρει πολιτική ισορροπία. Η τελευταία επιτυγχάνεται μόνο μέσα από την συναίνεση και την εκούσια αποδοχή της κοινωνίας, η οποία με την σειρά της απορρέει από την νομιμότητα αυτής της εξουσίας. Την ίδια ιδέα συναντά κανείς και στα έργα του Locke και Rousseau, οι οποίοι υπογραμμίζουν την σημασία της συναίνεσης για την νομιμοποίηση της εξουσίας και την επίτευξη της σταθερότητας (Zelditch, 2001).

1.1. Κλασσικές θεωρίες της νομιμότητας

Σύμφωνα με τον Zelditch (2001, 2003) υπάρχουν δύο μεγάλες κατηγορίες κλασσικών, κοινωνιολογικών θεωριών που προσπαθούν να ερμηνεύσουν το φαινόμενο της νομιμότητας: **οι θεωρίες της συναίνεσης και οι θεωρίες της σύγκρουσης**. Οι συναινετικές θεωρίες, οι οποίες λαμβάνουν την πιο ολοκληρωμένη τους μορφή στο έργο του Parsons, οικοδομούνται πάνω στις εξής αξιωματικές παραδοχές: α. η αποδοχή της κοινωνικής τάξης πραγμάτων είναι εκούσια, β. η συναίνεση στηρίζεται στην πίστη σε νόρμες και αξίες, γ. τόσο οι ασκούντες την εξουσία όσο και οι αποδέκτες αυτής μοιράζονται το ίδιο σύστημα αξιών, πεποιθήσεων και κανόνων, δ. η συναίνεση είναι εκείνη που καθιστά τις νόρμες και τις αξίες ορθές, δηλαδή, νόμιμες και ε. η κοινωνική και πολιτική τάξη πραγμάτων είναι σταθερή όταν, και μόνον τότε, είναι νόμιμη.

Από την άλλη πλευρά, οι συγκρουσιακές θεωρίες εκκινούν από τις εξής βασικές παραδοχές: α. τόσο η ανθρώπινη δράση όσο και η επικρατούσα τάξη πραγμάτων είναι θεμελιακά εργαλειακές, εξαρτώνται δηλαδή από το συμφέρον του ατόμου ή της ομάδας, β. τα πραγματικά συμφέροντα των κυβερνώντων και των κυβερνούμενων βρίσκονται σε σύγκρουση, γ. η εξουσία είναι αυτή που κάνει τους κανόνες δεσμευτικούς, δ. ωστόσο, η «τυφλή» άσκηση ισχύος δεν μπορεί από μόνη της να καταστήσει τους κανόνες ορθούς και νόμιμους. Για το λόγο αυτό, ε. επιστρατεύεται η ιδεολογία, οι μύθοι και τα τελετουργικά προκειμένου να νομιμοποιήσουν τους κανόνες, επισκιάζοντας όμως το συγκρουσιακό χαρακτήρα που εξ ορισμού έχουν τα συμφέροντα των κυβερνώντων και των κυβερνούμενων. Τέλος, στ. η άσκηση της εξουσίας δεν μπορεί να εξασφαλίσει την σταθερότητα παρά μόνον εάν νομιμοποιηθεί. Έτσι, η νομιμότητα, όπως και στις συναινετικές θεωρίες, συνιστά βασική προϋπόθεση οποιασδήποτε πολιτικής και κοινωνικής τάξης πραγμάτων με την διαφορά ότι στις θεωρίες της σύγκρουσης αποκτά αμιγώς στρατηγικό χαρακτήρα και επιβάλλεται από την κυρίαρχη ιδεολογία.

1.1.1. Η συμβολή του Karl Marx. Αναμφίβολα, το έργο του Marx αποτελεί πρωτοτυπικό παράδειγμα των θεωριών σύγκρουσης και είναι εκείνο που θα ασκήσει μια από τις μεγαλύτερες επιρροές στις κοινωνικές επιστήμες. Για να γίνει κατανοητό, όμως, θα πρέπει να ενταχθεί στο γενικότερο πλαίσιο της θεωρίας του για την Πάλη των Τάξεων (Μουζέλης, 1991). Σύμφωνα με τον Marx, σε όλες τις κοινωνίες οι άνθρωποι τείνουν να σχηματίζουν δυο ομάδες. Στην μια ομάδα εντάσσονται αυτοί που κατέχουν τα μέσα παραγωγής, οι ιδιοκτήτες δηλαδή, και στην άλλη ανήκουν οι εργάτες (οι προλετάριοι). Αυτές οι δυο ομάδες βρίσκονται σε μια διαρκή διαμάχη μεταξύ τους, στην προσπάθειά τους να διαφυλάξουν τα συμφέροντά τους. Το σύγχρονο αστικό κράτος με τον τρόπο που δομείται, δεν εξυπηρετεί το γενικό

συμφέρον της κοινωνίας που αντιπροσωπεύει, αλλά αντίθετα αποτελεί ένα αποτελεσματικό εργαλείο διαφύλαξης των συμφερόντων της κυρίαρχης ομάδας (ιδιοκτήτες μέσων παραγωγής) και άσκησης εξουσίας. Ο λόγος για τον οποίο η ισχύουσα τάξη πραγμάτων συνεχίζει να υπάρχει και να διαιωνίζεται, είναι αυτός της «ψευδούς συνείδησης» που δημιουργείται στους ανθρώπους από την επιβολή της κυρίαρχης ιδεολογίας. Κατά τον Marx, η πίστη των ανθρώπων στην αναγκαιότητα διατήρησης της επικρατούσας τάξης πραγμάτων είναι ψευδής, διότι τα άτομα δεν έχουν επίγνωση ότι εξυπηρετούν τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης. Κατά συνέπεια, η νομιμότητα των υφιστάμενων σχέσεων κυριαρχίας που επιτυγχάνεται μέσω της ψευδούς συνείδησης, την οποία καλλιεργεί και επιβάλλει η κυρίαρχη ιδεολογία, έχει ως κύρια λειτουργία την απόκρυψη των πραγματικών συμφερόντων της κυρίαρχης ομάδας. Παρόλα αυτά, η νομιμότητα ή νομιμοποίηση αποτελεί απαραίτητο εργαλείο για την επίτευξη και τη διατήρηση της πολιτικής και κοινωνικής σταθερότητας (Zelditch, 2001; Μουζέλης, 1991).

1.1.2. Η συμβολή του Max Weber. Ο Γερμανός κοινωνιολόγος Max Weber ήταν εκείνος που αναμφισβήτητα προσέφερε ένα από τα σημαντικότερα θεωρητικά και εμπειρικά έργα για την έννοια της νομιμότητας, επηρεάζοντας βαθιά την επιστημονική σκέψη. Στην προσπάθειά του να κατανοήσει και να ερμηνεύσει την παραγωγή της κοινωνικής τάξης, αλλά και της κοινωνικής αλλαγής, μελετά και αναλύει την έννοια της νομιμότητας (Stryker, 2001) συνθέτοντας τόσο την προσέγγιση των θεωριών σύγκρουσης όσο και αυτή των θεωριών συναίνεσης (Zelditch, 2001). Ο Weber διέκρινε δύο είδη υπακοής: την υπακοή που προέρχεται από την επιβολή δύναμης και την υπακοή που επιτυγχάνεται μέσω διαδικασιών νομιμοποίησης. Η τυφλή άσκηση ισχύος κατά τον Weber δεν μπορεί να εγγυηθεί

μακροπρόθεσμα την κοινωνική τάξη και σταθερότητα και έτσι καθίσταται ένα αναποτελεσματικό εργαλείο. Αντίθετα, η κοινωνική τάξη διασφαλίζεται μέσα από την εκούσια συμμόρφωση των ατόμων στις επιταγές της εξουσίας, όταν η τελευταία θεωρείται, με κάποιο τρόπο, νόμιμη (Stryker, 2001).

Ο Weber στο γενικότερο πλαίσιο της προβληματικής του περί εξουσίας διέκρινε τρία είδη: η πρώτη μορφή είναι η χαρισματική εξουσία, η οποία βασίζεται στις ιδιαίτερες ικανότητες του ηγέτη. Σε αυτή την περίπτωση, εμφανίζεται ένα άτομο που εισάγει ένα νέο αξιακό προσανατολισμό και προτείνει κάτι καινοτόμο. Η εξουσία του νομιμοποιείται και γίνεται αποδεκτή από ένα σύνολο ανθρώπων εξαιτίας των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών που αποδίδονται στον ηγέτη και στην δύναμη που έχει να διεγείρει τις μάζες. Η δεύτερη μορφή εξουσίας είναι η παραδοσιακή, η οποία στηρίζεται στην παράδοση και την συνήθεια. Εδώ, η άσκηση εξουσίας νομιμοποιείται διότι προέρχεται από το παρελθόν και «εκπορεύεται από την πίστη στο αιώνιο χθες» (Μουζέλης, 1991, σελ 55). Η τρίτη και τελευταία μορφή εξουσίας είναι η νομική (ή ορθολογική) η οποία στηρίζεται ουσιαστικά στους κανόνες της λογικής και της ορθολογικότητας και ασκείται εντός των γραφειοκρατικά δομημένων πλαισίων. Νομιμοποιείται μέσα από «την πίστη στην ορθότητα του νόμου» (Μουζέλης, 1991, σελ 55) και ασκείται μέσα από κανόνες που χρησιμοποιούν τα πλέον κατάλληλα μέσα για την επίτευξη των επιδιωκόμενων στόχων. Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις καθορίζονται όχι με βάση τις κοινωνικές σχέσεις, αλλά με βάση τον σκοπό. Οι σχέσεις που προκύπτουν από την νομική εξουσία είναι απρόσωπες, τυποποιημένες και κανονιστικές και πλέον τα άτομα αποδέχονται την άσκηση της εξουσίας ενός άλλου ατόμου λόγω της θέσης που κατέχει, την οποία έλαβε μέσα από νόμιμες διαδικασίες.

Η σημαντικότερη, ίσως, συμβολή του Weber στην κατανόηση της έννοιας της νομιμότητας και των διαδικασιών νομιμοποίησης ήταν το γεγονός ότι κατάφερε να συγκεράσει τόσο τον εργαλειακό προσανατολισμό της δράσης που αξιώνουν οι θεωρίες της σύγκρουσης όσο και τον κανονιστικό χαρακτήρα που παραδέχονται οι θεωρίες της συναίνεσης. Ο Weber διατύπωσε την θέση ότι ο γνωστικός και κανονιστικός προσανατολισμός των ατόμων απέναντι σε οποιαδήποτε πηγή εξουσίας μπορεί να αντισταθμίσει την ένταση που δημιουργείται από την σύγκρουση συμφερόντων. Όταν η νομιμότητα είναι συλλογικά εγκαθιδρυμένη σε μια κοινωνία, είναι δηλαδή «έγκυρη» κατά την ορολογία του Γερμανού κοινωνιολόγου, τα άτομα θα υποστηρίξουν την εξουσία και θα συμμορφωθούν με τις αποφάσεις της, ακόμη και όταν αυτές θίγουν τα δικά τους κοινωνικό-οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα. Μια «έγκυρη» κοινωνική τάξη πραγμάτων υφίσταται ως γνωστικό αντικείμενο προσανατολισμού της δράσης και είναι συμπεριφορικά δεσμευτική για τα άτομα ακόμη κι όταν δεν την υιοθετούν. Οι συλλογικά οικοδομημένοι και εφαρμόσιμοι κανόνες, αξίες, νόρμες και πεποιθήσεις τελικά αντικειμενοποιούνται και προσλαμβάνονται από τα άτομα ως αυθύπαρκτη πραγματικότητα. Υπό αυτή την έννοια, η νομιμότητα συγκροτεί ένα πανίσχυρο εργαλείο διατήρησης της κοινωνικής τάξης, ικανό να εξουδετερώσει μέσα σε ένα κοινωνικό σύστημα τους κραδασμούς από την σύγκρουση των συμφερόντων μεταξύ των κυρίαρχων ομάδων και των κυριαρχούμενων (Zelditch, 2001, 2003; Stryker, 2001).

1.2. Σύγχρονες προσεγγίσεις της έννοιας της νομιμότητας

Ο Zelditch (2001), στην ανασκόπηση των σύγχρονων κοινωνιολογικών και κοινωνιο-ψυχολογικών θεωριών που πραγματεύονται την προβληματική της νομιμότητας ή νομιμοποίησης, διαπιστώνει ότι υπάρχουν δύο μεγάλες κατηγορίες

θεωριών: **οι θεωρίες της διανεμητικής δικαιοσύνης** (theories of distributive justice) και **οι θεωρίες της νομιμότητας της εξουσίας** (theories of authority). Στην περίπτωση των θεωριών της διανεμητικής δικαιοσύνης, το αντικείμενο της νομιμότητας ή της διαδικασίας νομιμοποίησης είναι οι ανταμοιβές (rewards), αλλά και οι ίδιες οι διαδικασίες οι οποίες οδηγούν σε μια ορισμένη διανομή των πόρων, ενώ στην περίπτωση των θεωριών της νομιμότητας της εξουσίας, το αντικείμενο είναι ένα σύστημα εξουσίας και το περιεχόμενο του λόγου ή της δράσης αυτού. Παρά το γεγονός ότι οι παραπάνω θεωρίες έχουν ορισμένα κοινά στοιχεία - για παράδειγμα, βασική συνέπεια και στις δύο περιπτώσεις είναι η σταθερότητα - εντούτοις καταλήγουν να μελετούν διαφορετικά φαινόμενα. Εκτός όμως, από τις ανταμοιβές και την εξουσία, στην πορεία της θεωρητικής και εμπειρικής ενασχόλησης των μελετητών με την νομιμότητα, νέα αντικείμενα νομιμοποίησης προστέθηκαν, όπως για παράδειγμα η κοινωνική θέση, οι ανισότητες, η παρέκκλιση και ο κοινωνικός έλεγχος, η κοινωνική διαμαρτυρία και η κοινωνική αλλαγή.

Μια ακόμη σημαντική διάκριση σχετικά με το αντικείμενο της νομιμότητας αφορά αφενός στο καθεστώς (regime) και αφετέρου στις αρχές (authorities). Πιο συγκεκριμένα, μπορεί κάποιος να αντιλαμβάνεται τον κάτοχο μιας θέσης ως μη νόμιμο αλλά την ίδια την θέση ως νόμιμη και το αντίστροφο. Δηλαδή, η έννοια της νομιμότητας μπορεί να αναφέρεται είτε σε πρόσωπα και την δράση αυτών είτε σε δομές και τους ρόλους που εμπεριέχονται σε αυτές.

Πέρα από τον «πλουραλισμό» των αντικειμένων και των σημείων επικέντρωσης της έννοιας της νομιμότητας, ο Zelditch (2001) παρατηρεί ότι υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις της θεωρητικής και ερευνητικής διαχείρισης της έννοιας αναφορικά με το επίπεδο ανάλυσης. Και ενώ οι πρώτες κοινωνιολογικές θεωρίες αντιμετωπίζουν το φαινόμενο σε ένα macro-κοινωνιολογικό επίπεδο

ανάλυσης, οι σύγχρονοι μελετητές κυμαίνονται από το ιδεολογικό επίπεδο μέχρι το ενδοατομικό.

Από τα παραπάνω διαπιστώνει κανείς, ότι η έννοια ή το φαινόμενο της νομιμότητας είναι αρκετά «διάχυτο» εννοιολογικά στην σχετική βιβλιογραφία. Βασική συνισταμένη, όμως, σε όλες τις περιπτώσεις είναι ότι η νομιμότητα αναφέρεται στην αποδοχή κάποιου πράγματος ως σωστού ή ορθού, αποδοχή ικανή να επιφέρει την σταθερότητα οποιασδήποτε κοινωνικής δομής που προκύπτει μέσα από οποιαδήποτε κοινωνική διεργασία. Σημειωτέον ότι η αποδοχή της ορθότητας του αντικειμένου δεν βασίζεται απαραίτητα στο συμφέρον και το όφελος. Αντίθετα, πολλές φορές η αποδοχή αυτή μπορεί να θίγει τα συμφέροντα ορισμένων ατόμων ή ομάδων. Επιπρόσθετα, η συναίνεση επί της ορθότητας ενός αντικειμένου εκτός από συνθήκη παραγωγής της νομιμότητας μπορεί να συνιστά και αποτέλεσμα αυτής. Η νομιμότητα, δηλαδή, ταυτόχρονα μπορεί να προϋποθέτει αλλά και να παράγει συναίνεση, στοιχείο που την καθιστά ένα δυναμικό φαινόμενο, το οποίο μορφοποιείται μέσα από την ίδια του την αλλαγή. Τέλος, η διαδικασία της νομιμοποίησης εγκαθιδρύει ένα δεσμό μεταξύ του νέου, μη αποδεχόμενου αντικειμένου με το ήδη αποδεκτό, εξασφαλίζοντας την συμφωνία τόσο αυτών που ωφελούνται όσο και αυτών που ζημιώνονται (Zelditch, 2001).

2. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ (ΘΔΣ)

Η θεωρία της Δικαιολόγησης του Συστήματος (System Justification Theory) εισήχθη στο στερέωμα των θεωριών της κοινωνικής ψυχολογίας από τους Jost & Banaji πριν δεκαπέντε χρόνια. Έκτοτε πληθώρα ερευνών ελέγχει την εγκυρότητα των βασικών θεωρητικών συλλήψεων και παράλληλα διευρύνει την γκάμα των

φαινομένων που μπορούν να ερμηνευτούν μέσα από τη συγκεκριμένη θεωρητική σκοπιά.

Θεμελιώδης παραδοχή της θεωρίας της Δικαιολόγησης του Συστήματος (ΘΔΣ) είναι ότι «οι άνθρωποι έχουν την τάση να χρησιμοποιούν ιδέες για άλλα άτομα ή ομάδες, οι οποίες δικαιολογούν τον τρόπο με τον οποίο είναι τα πράγματα, έτσι ώστε οι υπάρχουσες κοινωνικές διευθετήσεις να προσλαμβάνονται ως δίκαιες και νόμιμες, ακόμη και ως φυσικές ή αναπόφευκτες» (Jost, 2001a, p. 95). Έναυσμα για την διατύπωση της θεωρίας από τους Jost & Banaji, ήταν η επαναλαμβανόμενη παρατήρηση ότι το ισχύον καθεστώς πραγμάτων διατηρείται και πολλές φορές ενισχύεται παρά την εμφανή, ακόμη και απροκάλυπτη, ανισοκατανομή του πλούτου που διαπιστώνεται στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες και τις συνέπειες που συνεπάγεται αυτό για τις διάφορες κοινωνικές ομάδες. Είναι χαρακτηριστικό, όπως επισημαίνει ο Wolff (1996 στο Jost & Hunyady, 2002) ότι στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής το 1% του πληθυσμού ελέγχει σχεδόν το 50% του πλούτου της χώρας, ενώ παρόμοια διαμορφώνεται η κατάσταση και σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, αν και δεν είναι τόσο ακραία. Το παραπάνω εύρημα εμφανώς καταδεικνύει την οικονομική ανισότητα που υπάρχει στο σύγχρονο καπιταλιστικό σύστημα και παρά το γεγονός ότι αυτή συνεχώς διευρύνεται (Jost & Hunyady, 2002), δεν φαίνεται να κλονίζονται τα θεμέλια της νομιμότητας και της σταθερότητας του συστήματος. Αυτή την παράδοξη αποδοχή του συστήματος και την απροθυμία για κοινωνική αλλαγή επιχείρησε να ερμηνεύσει η ΘΔΣ.

2.1. Θεωρητικοί πρόδρομοι της προσέγγισης της δικαιολόγησης του συστήματος

Προτού παρουσιαστεί αναλυτικότερα η θεωρία της δικαιολόγησης του συστήματος και τα ποικίλα ερευνητικά ευρήματα, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν

οι κύριες θεωρητικές προσεγγίσεις από τις οποίες προήλθε και επηρεάστηκε, έτσι ώστε να ενταχθεί σε ένα ευρύτερο πλαίσιο προσέγγισης της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Παράλληλα, θα επισημανθούν οι διαφοροποιήσεις εκείνες που κατέστησαν την προσέγγιση της δικαιολόγησης του συστήματος αυτόνομο θεωρητικό σχήμα.

Η πρώτη θεωρητική παράδοση πάνω στην οποία βασίστηκε η ΘΔΣ ήταν αυτή της Κοινωνικής Ταυτότητας του Tajfel και των συνεργατών του (Jost & Hunyady, 2002; Jost, 2001a; Jost, 2001b). Η θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας προσπάθησε να συλλάβει και να ερμηνεύσει τις διομαδικές σχέσεις, κυρίως εκείνες που προσδιόριζαν μια ασύμμετρη σχέση κυριαρχίας, καθώς και τα φαινόμενα που παράγονταν, είτε αφορούσαν στην ενδο-ομάδα, ή/και την εξω-ομάδα ή/και την μεταξύ τους αλληλεπίδραση. Βασική συνεισφορά της θεωρίας της Κοινωνικής Ταυτότητας στην ανάπτυξη της ΘΔΣ ήταν η σύνδεση των ιδεολογικών παραγόντων, όπως για παράδειγμα η προσλαμβανόμενη νομιμότητα και σταθερότητα του συστήματος, με τα διάφορα διομαδικά φαινόμενα όπως η προκατάληψη, τα στερεότυπα και η ενδο-ομαδική ή/και εξω-ομαδική ευνοιοκρατία. Εντούτοις, το σημείο στο οποίο η θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας κρίνεται ελλειμματική είναι ότι δεν ανέπτυξε περαιτέρω τις συνθήκες εκείνες κάτω από τις οποίες το σύστημα προσλαμβάνεται ως νόμιμο και σταθερό. Αντίθετα, οι παράγοντες αυτοί επέιχαν αποκλειστικά θέση ανεξάρτητων μεταβλητών στην εμπειρική έρευνα της θεωρίας της Κοινωνικής Ταυτότητας.

Επιπρόσθετα, η ιδέα ότι οι κοινωνικές ομάδες χρησιμοποιούν διάφορα ιδεολογικά «εργαλεία», όπως για παράδειγμα τα στερεότυπα, για να δικαιολογήσουν την μεταξύ τους, ασύμμετρη κυριαρχικά, σχέση και την συνακόλουθη ανισότητα, ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη για την ανάπτυξη της ΘΔΣ. Ωστόσο, η νομιμοποιητική

λειτουργία των ιδεολογικών μέσων περιορίστηκε στην προάσπιση της ταυτότητα της ενδο-ομάδας και μόνον, χωρίς να ληφθεί υπόψη το πιθανό κίνητρο νομιμοποίησης του συστήματος. Σύμφωνα με τους θεωρητικούς της δικαιολόγησης του συστήματος, η αδυναμία αυτή προήλθε από το γεγονός ότι οι θεωρητικοί της Κοινωνικής Ταυτότητας συστηματικά ασχολήθηκαν με το φαινόμενο της ενδο-ομαδικής πριμοδότησης, παραμελώντας την σημασία του αντίθετου φαινομένου που παρατηρείται στις ομάδες χαμηλής κοινωνικής θέσης, της εξω-ομαδικής δηλαδή ευνοιοκρατίας.

Η δεύτερη θεωρητική προσέγγιση η οποία επηρέασε την ανάπτυξη της ΘΔΣ ήταν η Θεωρία της Κοινωνικής Επικράτησης (Social Dominance Theory) των Sidanius & Pratto (Jost, 2001b; Jost & Hunyady, 2002). Βασικό σημείο σύγκλισης των δύο θεωριών είναι η αναγνώριση της ανεπαρκούς εξήγησης του φαινομένου της εξω-ομαδικής ευνοιοκρατίας από μέρους της θεωρίας της Κοινωνικής Ταυτότητας και η συνακόλουθη προσπάθειά τους για περαιτέρω διερεύνηση και κατανόηση. Επιπρόσθετα, η παραδοχή ότι οι κοινωνικές σχέσεις διατηρούνται μέσα από ιδεολογικές συναινέσεις αποτελεί ένα δεύτερο σημείο σύγκλισης των δύο θεωριών. Ακόμη, η διάκριση των κινήτρων των κυριαρχούμενων ομάδων, αφενός σε κίνητρα προάσπισης της ενδο-ομάδας και αφετέρου σε κίνητρα υποστήριξης του status quo και η υπογράμμιση του συγκρουσιακού τους χαρακτήρα (σε αντίθεση με τις κυρίαρχες ομάδες), συνιστά ένα πρόσθετο σημείο σύμπτωσης των δύο θεωρητικών προσεγγίσεων. Παρόλα αυτά, η ΘΔΣ διαφοροποιήθηκε από την θεωρία της Κοινωνικής Επικράτησης, τόσο σε επιστημολογικό επίπεδο όσο και σε θεωρητικό.

Η σημαντικότερη, ίσως, κριτική που άσκησαν οι θεωρητικοί της δικαιολόγησης του συστήματος στην θεωρία της Κοινωνικής Επικράτησης ήταν οι κοινωνιο-βιολογικές της καταβολές και η εξελικτική προσέγγιση των διομαδικών

σχέσεων. Πιο συγκεκριμένα, η άποψη ότι υπάρχει μια τάση, ενδογενής στην ανθρώπινη φύση, που συντελεί στην διατήρηση και την προστασία της ισχύουσας τάξης πραγμάτων, βρίσκει ασύμφωνους τους θεωρητικούς της δικαιολόγησης του συστήματος. Πιο συγκεκριμένα, η ΘΔΣ τονίζει την σημασία των διαδικασιών της κοινωνικής μάθησης και της ιδεολογικής επιρροής για την παραγωγή των συμπεριφορών νομιμοποίησης του status quo και της επακόλουθης διατήρησής του και υπογραμμίζει τον κίνδυνο που υπάρχει στις κοινωνιο-βιολογικές προσεγγίσεις να καταστούν οι ίδιες νομιμοποιητικοί μύθοι, αφού δικαιολογούν τις ασύμμετρες ιεραρχικά σχέσεις και τα παραγόμενα διομαδικά φαινόμενα μέσα από ουσιολογικού τύπου ερμηνείες. Ακόμη, μία εξελικτική προσέγγιση των διομαδικών σχέσεων περιορίζει την κατανόηση των επιρροών που μπορεί να ασκήσει το εκάστοτε, συγκεκριμένο κοινωνικό-πολιτικό πλαίσιο στην διαμόρφωση των περιεχομένων του λόγου και της συμπεριφοράς που εκφέρουν οι ομάδες.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον Jost (2001b), η θεωρία της Κοινωνικής Επικράτησης δεν κατάφερε να ξεχωρίσει σαφώς, τόσο θεωρητικά όσο και ερευνητικά, το κίνητρο προάσπισης της ενδο-ομάδας και το κίνητρο δικαιολόγησης του συστήματος, με αποτέλεσμα τα κίνητρα αυτά να χρησιμοποιούνται εναλλακτικά ανάλογα με τις ανάγκες της ερμηνείας που επέβαλλαν τα ερευνητικά ευρήματα, πράγμα που πολλές φορές οδηγούσε σε σύγχυση. Τέλος, η χρήση της κλίμακας του Προσανατολισμού στην Κοινωνική Κυριαρχία (Social Dominance Orientation) ως εργαλείο εξήγησης ατομικών διαφορών, και όχι ως εργαλείο απεικόνισης της εκλογικευτικής επεξεργασίας που κάνουν τα άτομα, ως μέλη ομάδων διαφορετικού status, είναι ένα ακόμη σημείο διαφοροποίησης της ΘΔΣ από αυτή των Sidanius & Pratto.

Η τρίτη θεωρητική επιρροή που ασκήθηκε στην ΘΔΣ προήλθε από το πεδίο ερευνών για την δικαιοσύνη (Jost, 2001b; Jost & Hunyady, 2002). Πιο συγκεκριμένα, οι έννοιες της «ανοχής της αδικίας» (Martin, 1986 στο Jost & Hunyady, 2002) και της «πίστης στο δίκαιο κόσμο» (Lerner, 1980 στο Jost & Hunyady, 2002) προσέλκυσαν το έντονο ενδιαφέρον των ιδρυτών της ΘΔΣ, καθότι αυτές οι ιδέες αντιπαράτιθεντο στο κίνητρο των ατόμων να προστατεύουν την ενδο-ομάδα τους και την ταυτότητά της. Εντούτοις, η ΘΔΣ διεύρυνε την προσέγγιση της πίστης στο δίκαιο κόσμο, επισημαίνοντας ότι δεν πρόκειται απλώς για μια ανθρώπινη, καθολική ανάγκη για έλεγχο του περιβάλλοντος, αλλά (και) για το αποτέλεσμα κανονιστικών ιδεολογικών επιρροών που δέχονται τα άτομα και οι ομάδες στην κοινωνική τους αλληλεπίδραση. Με άλλα λόγια, η ανάγκη των ανθρώπων να προσλαμβάνουν τον περιβάλλοντα κόσμο ως δίκαιο και νόμιμο εντάσσεται σε ένα ευρύτερο, πολυδιάστατο πλαίσιο πολλαπλών αιτιών και συνεπειών.

Οι μαρξιστικές – φεμινιστικές θεωρίες της ιδεολογίας αποτέλεσαν ένα ακόμη πεδίο πάνω στο οποίο θεμελιώθηκε η ΘΔΣ (Jost, 2001b; Jost & Hunyady, 2002). Ειδικότερα, οι ιδέες του Marx, αλλά και των Gramsci και Habermas αργότερα, προσέφεραν ένα ιδιαίτερα γόνιμο έδαφος (Jost, Burgess & Mosso, 2001). Η έννοια της «ψευδούς συνείδησης» συγκρότησε ένα χρήσιμο πλαίσιο για την εξήγηση της λειτουργίας των συμπληρωματικών στερεοτύπων και της εξω-ομαδικής ευνοιοκρατίας. Ακόμη, η έννοια της «κρίσης νομιμοποίησης», η οποία αναπτύχθηκε από τον μαρξιστή θεωρητικό Jurgen Habermas για να περιγραφεί η κρίση των σύγχρονων καπιταλιστικών συστημάτων, ήταν η εφελθία ιδέα για την υπόθεση, αλλά και ερευνητική επιβεβαίωση, του συγκρουσιακού χαρακτήρα των κινήτρων που χαρακτηρίζουν τις κυριαρχούμενες ομάδες, σε αντίθεση με τις κυρίαρχες όπου τα

κίνητρα υπεράσπισης του εαυτού, της ενδο-ομάδας και του συστήματος βρίσκονται σε αρμονία.

Η θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας του Festinger, και οι μετέπειτα θεωρητικές προσπάθειες ερμηνείας του εν λόγω φαινομένου, ήταν η τελευταία πηγή επιρροής για την ΘΔΣ. Η γνωστική ασυμφωνία ως ένα φαινόμενο εκλογίκευσης και δικαιολόγησης των αντικρουόμενων γνωστικών ή/και συμπεριφορικών στοιχείων, χρησίμευσε ως βάση για την κατανόηση της επίλυσης της σύγκρουσης που προκαλείται στις ομάδες χαμηλής κοινωνικής θέσης, όταν υπερασπίζονται το ισχύον κοινωνικό σύστημα, με αποτέλεσμα να βιώνουν ασυμφωνία μεταξύ των κινήτρων για ενδυνάμωση της ατομικής ή/και ομαδικής ταυτότητας από την μια, και του κινήτρου υποστήριξης του συστήματος από την άλλη. Σε μια σύνθεση, λοιπόν, των δύο θεωριών διατυπώθηκε η άποψη ότι τα άτομα που υφίστανται πιο δραματικά τις συνέπειες ενός άδικου κοινωνικού συστήματος θα είναι και αυτά που θα εμπλακούν περισσότερο σε μια εκλογικευτική διαδικασία της κατάστασης. Και καθώς η κοινωνική ανισότητα δυνητικά μπορεί να προκαλέσει υψηλά επίπεδα γνωστικής ασυμφωνίας, τουλάχιστον υπό ορισμένες συνθήκες, η δικαιολόγηση του συστήματος προβάλλει ως ένα ικανό μέσο επίλυσης αυτής της σύγκρουσης (Jost, Pelham, Sheldon & Sullivan, 2003). Μάλιστα, οι Jost & συν. (2003) σε διάφορες συσχετιστικές έρευνες που έκαναν στις ΗΠΑ, στήριξαν εμπειρικά την παραπάνω θέση. Βρήκαν ότι διάφορες ομάδες χαμηλής κοινωνικό-οικονομικής θέσης (Αφροαμερικανοί, Λατίνοι και οικονομικά ασθενέστερες ομάδες, π.χ. Νότιοι Αμερικανοί σε σχέση με τους Βόρειους) είχαν περισσότερες πιθανότητες α) να υιοθετήσουν συντηρητικές κοινωνικές απόψεις (π.χ. περιορισμός των δικαιωμάτων των πολιτών και των μέσων ενημέρωσης στο να ασκούν κριτική στην κυβέρνηση), β) να θεωρήσουν ότι οι οικονομικές ανισότητες είναι χρήσιμες, νόμιμες ακόμη και δίκαιες διότι κινητοποιούν

τα άτομα να εργαστούν περισσότερο και να καταβάλλουν μεγαλύτερη προσπάθεια, γ) να δεχτούν ότι η κυβέρνηση των ΗΠΑ λειτουργεί προς τον συμφέρον ολόκληρης της κοινωνίας και δ) να υποστηρίξουν σε μεγαλύτερο βαθμό ιδεολογικές θέσεις αξιοκρατικού περιεχομένου.

Παρόλα αυτά, η ΘΔΣ διαφοροποιείται σε ορισμένα σημεία από την θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας (Jost & Hunyady, 2002; Jost, Pelham, Sheldon & Sullivan, 2003). Πρώτον, ενώ η θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας τονίζει την σημασία της ανάκτησης της αυτοεκτίμησης του ατόμου, η ΘΔΣ θεωρεί ότι αυτό που επανακτάται μέσω της επίλυσης της σύγκρουσης είναι η προσλαμβανόμενη νομιμότητα του συστήματος. Επίσης, ενώ στη θεωρία του Festinger και των συνεχιστών του υπογραμμίζεται η προσωπική ευθύνη και εμπλοκή του ατόμου για την παραγωγή της ασυνέχειας που βιώνει, στην ΘΔΣ η συνθήκη αυτή δεν είναι απαραίτητη, τουλάχιστον με την στενή, άμεση έννοια. Το σημαντικό στοιχείο βρίσκεται στο γεγονός ότι τα άτομα είναι μέρος του συστήματος και η ζωή τους επηρεάζεται από αυτό, άλλοτε εμφανώς και άλλοτε με λανθάνοντα τρόπο.

Το τελευταίο σημείο απόκλισης των δύο θεωριών εντοπίζεται στο γεγονός ότι ενώ για την μεν θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας, η επίλυση της σύγκρουσης επιφέρει την ισορροπία, την συνεκτικότητα και την συνέχεια στο άτομο (εξαίρεση σε αυτή την προσέγγιση αποτελεί η επανερμηνεία των Beauvois & Joule, 1996), για τη ΘΔΣ η επίλυση της αρχικής ιδεολογικής σύγκρουσης επιφέρει μια δεύτερη κατάσταση ασυμφωνίας στα άτομα ομάδων χαμηλής κοινωνικής θέσης, αφού οξύνει περισσότερο την αντίφαση που βιώνουν μεταξύ του κινήτρου υπεράσπισης της ομάδας υπαγωγής αφενός και του κινήτρου προστασίας του συστήματος αφετέρου. Κατά συνέπεια, στα πλαίσια της ΘΔΣ, η τελική κατάσταση παραμένει ασύμφωνη και μη συνεκτική.

2.2. Βασικές υποθέσεις και ερευνητικά ευρήματα της θεωρίας της δικαιολόγησης του συστήματος

Κεντρική θέση της Θεωρίας της Δικαιολόγησης του Συστήματος είναι ότι οι άνθρωποι διέπονται από ένα βασικό κίνητρο να αποδέχονται και να διατηρούν τις υπάρχουσες κοινωνικές διευθετήσεις, ακόμα κι αν αυτές προκύπτουν χωρίς την συμμετοχή των ατόμων, χαρακτηρίζονται από αυθαιρεσία ή είναι καταφανώς άδικες. Το κίνητρο δικαιολόγησης και υπεράσπισης της ισχύουσας τάξης πραγμάτων αποτελεί έκφραση της επιθυμίας των ατόμων να βλέπουν και να θεωρούν τον κόσμο στον οποίο ζουν νόμιμο και δίκαιο ακόμη κι αν μια διαφορετική τάξη πραγμάτων υπερασπιζόταν καλύτερα τα συμφέροντά τους, είτε τα προσωπικά είτε αυτά της ομάδας υπαγωγής τους (Napier, Mandisodza, Andersen & Jost, 2006). Δύο βασικοί κοινωνιο-ψυχολογικοί μηχανισμοί θεωρείται ότι συμβάλλουν στην δικαιολόγηση του συστήματος: α) η **εκλογίκευση του status quo** και β) η **εσωτερίκευση της ανισότητας**.

2.2.1. *Εκλογίκευση του status quo.* Σύμφωνα με τους ιδρυτές της ΘΔΣ, η εκλογίκευση συνιστά ένα ισχυρό διανοητικό εργαλείο, μέσω του οποίου οι άνθρωποι καταφέρνουν να δικαιολογήσουν την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων, κάνοντάς την να φαίνεται νόμιμη, δίκαιη, ισόρροπη ακόμη και επιθυμητή. Ένα πρώτο είδος εκλογίκευσης στο οποίο εμπλέκονται τα άτομα είναι η λεγόμενη «**προνοητική εκλογίκευση**» (anticipatory rationalization) (Kay, Jost, Mandisodza, Sherman, Petrocelli & Johnson, 2007). Πιο συγκεκριμένα, οι άνθρωποι έχουν την τάση, τα αρχικώς επιθυμητά γεγονότα, να τα θεωρούν λιγότερο επιθυμητά όσο οι πιθανότητες να συμβούν μειώνονται και αντίστροφα τα αρχικώς ανεπιθύμητα γεγονότα να τα εκτιμούν ως περισσότερο επιθυμητά, όσο οι πιθανότητες πραγματοποίησής τους αυξάνονται. Οι Kay, Zimenez & Jost (2002) διεξήγαγαν μια έρευνα λίγο πριν τις

αμερικάνικες προεδρικές εκλογές του 2000 μεταξύ του George Bush και του Al Gore. Χειριζόμενοι πειραματικά την πιθανότητα εκλογής του ενός ή του άλλου υποψήφιου, βρήκαν ότι τόσο οι οπαδοί του Ρεπουμπλικανικού κόμματος όσο και οι οπαδοί του Δημοκρατικού κόμματος αξιολογούσαν τον προτιμώμενο και τον μη προτιμώμενο υποψήφιο πρόεδρο ως περισσότερο επιθυμητό, όσο οι πιθανότητες νίκης για τον καθέναν αυξάνονταν. Αντίστοιχα, εκτιμούσαν καθένα από τους δύο προέδρους ως λιγότερο επιθυμητό, όσο οι πιθανότητες νίκης τους μειώνονταν. Ωστόσο, οι συμμετέχοντες που ήταν κομματικά ουδέτεροι δεν φάνηκε να επηρεάζονται στις εκτιμήσεις τους για την επιθυμητότητα κάποιας εκλογής, όποια κι αν ήταν η πιθανότητα να συμβεί. Κατά συνέπεια, για να υπάρξει γνωστική συμφωνία μεταξύ της πιθανότητας ενός μελλοντικού αποτελέσματος και της επιθυμητότητας για αυτό, θα πρέπει ο βαθμός εμπλοκής των ατόμων να είναι υψηλός. Σύμφωνα με τους Kay, Zimenez & Jost (2002) παρά το γεγονός ότι ο εν λόγω εκλογικευτικός μηχανισμός πιθανότατα εξυπηρετεί πρώτιστα σκοπούς διαχείρισης της κοινωνικής πραγματικότητας και μείωσης της αβεβαιότητας, εντούτοις, έχει σημαντικές επιπτώσεις στην σταθερότητα και την λειτουργικότητα της κοινωνικής και πολιτικής τάξης πραγμάτων.

Ένα δεύτερο μέσο το οποίο χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να εκλογικεύουν τις υπάρχουσες κοινωνικές διευθετήσεις είναι τα **στερεότυπα**. Η λειτουργία των στερεοτύπων ως εργαλείο δικαιολόγησης των σχέσεων κυριαρχίας και του ισχύοντος status quo υπογραμμίζεται από τον ίδιο τον Tajfel (Rutland & Brown, 2001), παρά το γεγονός ότι οι περισσότερες εμπειρικές έρευνες ασχολούνται με την γνωστική διάσταση και λειτουργία των στερεοτύπων, παραμερίζοντας τον κοινωνικό τους ρόλο. Εντούτοις, αρκετοί μελετητές διερεύνησαν τον ιδεολογικό-

κοινωνικό χαρακτήρα των στερεοτύπων (Jost, 2001a), μεταξύ των οποίων και οι θεωρητικοί της δικαιολόγησης του συστήματος.

Σύμφωνα με την ΘΔΣ, οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τα στερεότυπα για να διαφοροποιήσουν τις ομάδες υψηλής κοινωνικής θέσης από τις ομάδες χαμηλής κοινωνικής θέσης με τέτοιο τρόπο ώστε η ανισότητα που προκύπτει (για παράδειγμα στους κοινωνικούς ή/και επαγγελματικούς ρόλους) να φαίνεται κατάλληλη, ισόρροπη ακόμη και φυσική (Jost, Banaji & Nosek, 2004). Ειδικότερα, η ίδια ομάδα θα στερεοτυποποιηθεί διαφορετικά ανάλογα με την θέση (ή την προσλαμβανόμενη θέση) που κατέχει στην κοινωνική ιεραρχία, έτσι ώστε να εκλογικευτούν και να δικαιολογηθούν οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες. Αυτό συμβαίνει τόσο από τα ίδια τα μέλη των ομάδων όσο και από εξωτερικούς – ουδέτερους – παρατηρητές (Jost & Burgess, 2000 στο Jost & Hunyady, 2002).

Μια δεύτερη υπόθεση που διατυπώνει η ΘΔΣ είναι ότι οι άνθρωποι θα εμπλακούν σε μια πιο έντονη στερεοτυπική πρόσληψη των ομάδων όταν η επικρατούσα τάξη πραγμάτων βρίσκεται υπό καθεστώς απειλής. Πράγματι οι Jost, Kivetz, Rubini, Guermandi & Mosso (2005) επιβεβαίωσαν την συγκεκριμένη υπόθεση σε ένα δείγμα Ισραηλινών συμμετεχόντων. Χειριζόμενοι πειραματικά τον βαθμό απειλής του status quo στον οποίο εκτίθονταν τα υποκείμενα υψηλής και χαμηλής κοινωνικής θέσης, βρήκαν ότι στην συνθήκη υψηλής απειλής του συστήματος, η στερεοτυπική διαφοροποίηση στην οποία προέβαιναν οι συμμετέχοντες ήταν πιο έντονη σε σύγκριση με την συνθήκη χαμηλής απειλής του συστήματος και αυτό συνέβαινε και στις δύο ομάδες. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει την λειτουργία των στερεοτύπων ως εργαλεία στήριξης και ενίσχυσης της ισχύουσας τάξης πραγμάτων.

Οι Napier, Mandisodza, Andersen & Jost (2006) με αφορμή δύο γεγονότα που συγκλόνισαν τις ΗΠΑ – την τρομοκρατική επίθεση της 11/9 και τον τυφώνα Κατρίνα - διαπιστώνουν ότι μπορούν να υπάρξουν δύο είδη απειλής του συστήματος: η άμεση απειλή όταν το σύστημα γίνεται ευθέως και απροκάλυπτα αντικείμενο επίθεσης και η έμμεση απειλή όταν οι αδυναμίες και τα ελλείμματα μιας καθεστηκυίας τάξης πραγμάτων αποκαλύπτονται με αφορμή κάποιο άλλο γεγονός. Οι ερευνητές θεωρούν ότι μια έμμεση απειλή του συστήματος είναι πιθανότερο να οδηγήσει στην χρήση στερεοτύπων και σε άλλες περισσότερο λανθάνουσες μορφές δικαιολόγησης του συστήματος.

Τέλος, οι μελετητές της ΘΔΣ διερεύνησαν ένα τρίτο είδος εκλογίκευσης στην οποία προβαίνουν, αυτή τη φορά, οι κυριαρχούμενες ομάδες. Οι Haines & Jost (2000) πραγματοποίησαν ένα πείραμα στο οποίο οι συμμετέχοντες διέφεραν ως προς τον βαθμό εξουσίας που διέθεταν. Διαπίστωσαν λοιπόν, ότι τόσο η παροχή νόμιμων εξηγήσεων για την διαφοροποίηση στην δύναμη όσο και η παροχή μη νόμιμων εξηγήσεων, ήταν το ίδιο ικανές να προκαλέσουν στην κυριαρχούμενη ομάδα πιο ευνοϊκή στερεοτυπική πρόσληψη της κυρίαρχης ομάδας και θετικότερα συναισθήματα για την δική τους κατάσταση, σε σχέση με την συνθήκη απουσίας εξηγήσεων. Μια μη νόμιμη, δηλαδή, εξήγηση της θέσης των «αδύναμων» υποκειμένων είναι δυνατόν να οδηγήσει στον κατευνασμό τους, πράγμα που αντιτίθεται στην κοινή λογική. Επιπρόσθετα, οι συμμετέχοντες έτειναν να θυμούνται εσφαλμένα, τις εξηγήσεις που τους είχαν παρασχεθεί, ως περισσότερο νόμιμες από όσο ήταν στην πραγματικότητα, επιδεικνύοντας έτσι μνημονικές μεροληψίες υπέρ της προάσπισης και της δικαιολόγησης των δεδομένων κοινωνικών σχέσεων. Τα ευρήματα αυτά είναι σύμφωνα με την βασική υπόθεση της ΘΔΣ, κατά την οποία τα

άτομα στηρίζουν και προστατεύουν το ισχύον status quo ακόμη και αν μια διαφορετική κοινωνική διεύθυνση απέβαινε περισσότερο συμφέρουσα γι αυτά.

2.2.2. *Εσωτερίκευση της ανισότητας.* Η τάση εσωτερίκευσης των άνισων διομαδικών σχέσεων, κυρίως από μέρους των κυριαρχούμενων ομάδων, αποτελεί τον δεύτερο ισχυρό κοινωνιο-ψυχολογικό μηχανισμό μέσω του οποίου οι άνθρωποι νομιμοποιούν την επικρατούσα τάξη πραγμάτων (Jost & Hunyady, 2002). Σύμφωνα με την ΘΔΣ, **το φαινόμενο της εξω-ομαδικής ευνοιοκρατίας**, που συχνά παρατηρείται στις ομάδες χαμηλής κοινωνικής θέσης, συνιστά σοβαρή ένδειξη της εσωτερίκευσης της ανισότητας και έκφραση της επίδρασης της «ψευδούς συνείδησης» που επιβάλλεται από την κυρίαρχη ιδεολογία. Η εξω-ομαδική ευνοιοκρατία αναφέρεται στην αξιολογική προτίμηση που εκφράζουν τα μέλη μιας ομάδας προς μια άλλη ομάδα, στην οποία δεν ανήκουν (Jost, Banaji & Nosek, 2004). Στο σημείο αυτό διαπιστώνεται η σημαντικότερη αντίθεση μεταξύ της ΘΔΣ και της θεωρίας της Κοινωνικής Ταυτότητας: ενώ οι μελετητές της Κοινωνικής Ταυτότητας υποθέτουν ότι τα μέλη των ομάδων χαμηλής κοινωνικής θέσης, των οποίων η ταυτότητα βρίσκεται σε χρόνια απειλή, θα εκφράσουν τις αρνητικότερες εκτιμήσεις για τα μέλη της εξω-ομάδας, οι μελετητές της ΘΔΣ θεωρούν ότι, υπό ορισμένες συνθήκες, οι κυριαρχούμενες ομάδες θα επιδείξουν θετική αξιολογική εκτίμηση για τις ομάδες υψηλής θέσης (Jost, Banaji & Nosek, 2004).

Προκειμένου να μελετήσουν το φαινόμενο της εξω-ομαδικής ευνοιοκρατίας, οι ερευνητές της ΘΔΣ ανέπτυξαν ένα νέο πειραματικό υπόδειγμα, το οποίο περιελάμβανε «πραγματικές» ομάδες (φοιτητές πανεπιστημίου) και όχι τεχνητές, όπως συνήθως συνέβαινε στα πειράματα των ερευνητών της Κοινωνικής Ταυτότητας (υπόδειγμα των ελαχίστων ομάδων). Επιπρόσθετα, η κοινωνική θέση των ομάδων προσδιορίστηκε εννοιολογικά με όρους κοινωνικής επιτυχίας και όχι με όρους

επίδοσης σε συγκεκριμένα πειραματικά έργα (Ellemers, Wilke & Knippenberg, 1993), καθότι στη ΘΔΣ, το ζητούμενο είναι η κατανόηση των κοινωνιο-γνωστικών αποκρίσεων των ατόμων απέναντι στον πλούτο και την φτώχεια, δείκτες που σηματοδοτούν σε μεγάλο βαθμό το κοινωνικό status (Jost, 2001a).

Ένας πρώτος βασικός στόχος των θεωρητικών της δικαιολόγησης του συστήματος ήταν να δείξουν ότι το φαινόμενο της εξω-ομαδικής ευνοιοκρατίας αποτελεί μια γνήσια και αυθεντική εσωτερίκευση της ανισότητας και όχι το αποτέλεσμα στρατηγικών αυτό-παρουσίασης και διαχείρισης των εντυπώσεων ή προσαρμογής των ατόμων στις απαιτήσεις και τα χαρακτηριστικά της κατάστασης. Έτσι, διερευνήθηκε η υπόθεση σύμφωνα με την οποία τα μέλη των ομάδων χαμηλής κοινωνικής θέσης θα επιδείξουν εξω-ομαδική ευνοιοκρατία σε **ποιοτικές μετρήσεις, ανοικτού τύπου, όπου δεν υπάρχει αλληλεπίδραση**. Πράγματι, ο Jost (2001a) έδειξε ότι όταν οι φοιτητές από το πανεπιστήμιο του Yale αποκτούσαν πειραματικά χαμηλή κοινωνική θέση σε σχέση με κάποια άλλη ομάδα φοιτητών διαφορετικού πανεπιστημίου, έτειναν γενικά να δίνουν μη ευνοϊκές εξηγήσεις για την χαμηλή κοινωνικό-οικονομική επιτυχία της ενδο-ομάδας τους και ευνοϊκές εξηγήσεις για την υψηλή κοινωνικό-οικονομική επιτυχία της εξω-ομάδας. Αντίθετα, όταν οι φοιτητές του Yale καταλάμβαναν υψηλή κοινωνική θέση τότε εκδήλωναν την γνωστή ενδο-ομαδική ευνοιοκρατία και την αναμενόμενη εξω-ομαδική υποβάθμιση. Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι οι απαντήσεις των υποκειμένων αναλύθηκαν από ανεξάρτητους κριτές και κωδικοποιήθηκαν στη βάση δύο διαστάσεων: το στόχο περιγραφής (ενδο-ομάδα – εξω-ομάδα) και την ευνοϊκότητα του περιεχομένου.

Μια δεύτερη ιδέα που συνηγορεί υπέρ της ερμηνείας ότι η εξω-ομαδική πριμοδότηση συνιστά έκφραση της αυθεντικής εσωτερίκευσης της ανισότητας είναι ότι το εν λόγω φαινόμενο εκδηλώνεται σε λανθάνον και μη συνειδητό επίπεδο, εκτός

από το πρόδηλο. Οι Jost, Pelham & Carvallo (2002) επιβεβαίωσαν την συγκεκριμένη υπόθεση διεξάγοντας δύο έρευνες. Στην πρώτη έρευνα, χρησιμοποιώντας το εργαλείο της Λανθάνουσας Συνάφειας (Implicit Association Test), έδειξαν ότι οι φοιτητές της ομάδας με υψηλή κοινωνική θέση επεδείκνυαν σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό ενδο-ομαδικής ευνοιοκρατίας στις λανθάνουσες συναισθηματικές μετρήσεις σε σχέση με τους φοιτητές χαμηλής κοινωνικής θέσης. Μάλιστα, η λανθάνουσα ευνοιοκρατία σχετιζόταν θετικά με αυξημένα επίπεδα αυτό-εκτίμησης για τα μέλη της ομάδας υψηλής κοινωνικής θέσης, αλλά όχι για τα μέλη της ομάδας χαμηλής κοινωνικής θέσης, στοιχείο ενδεικτικό για την εσωτερικευμένη αίσθηση κατωτερότητας που χαρακτηρίζει αυτά τα άτομα. Επιπρόσθετα, και οι δύο ομάδες αντιδρούσαν γρηγορότερα στο να συσχετίσουν τα μέλη της υψηλής θέσης με στερεότυπα «ακαδημαϊκού» χαρακτήρα (επιτυχημένος, έξυπνος) και τα μέλη της χαμηλής θέσης με στερεότυπα «εξω-ακαδημαϊκού» χαρακτήρα (φιλικός, κοινωνικός). Αυτή η λανθάνουσα στερεοτυποποίηση σχετιζόταν θετικά με εκδήλωση εξω-ομαδικής ευνοιοκρατίας για την ομάδα χαμηλής θέσης, αλλά όχι για την ομάδα υψηλού status, όπου εκδηλωνόταν η αναμενόμενη ενδο-ομαδική προνομιότητα.

Σε μια δεύτερη έρευνα, οι Jost, Pelham & Carvallo (2002) θέλησαν να μελετήσουν εάν το φαινόμενο της εξω-ομαδικής ευνοιοκρατίας θα εκδηλωθεί σε λανθάνον, **συμπεριφορικό** αυτή τη φορά, επίπεδο. Το δείγμα τους αποτελούταν από αμερικανούς φοιτητές ασιατικής, λατινικής και ευρωπαϊκής καταγωγής και τούς ζητήθηκε να επιλέξουν κάποιο άτομο με το οποίο θα συνεργάζονταν για την ολοκλήρωση κάποιου έργου. Όπως είχαν προβλέψει, οι συμμετέχοντες χαμηλής κοινωνικής θέσης (φοιτητές ασιατικής και λατινικής καταγωγής) προτίμησαν σε μεγαλύτερο βαθμό συνεργάτες υψηλότερης κοινωνικής θέσης (φοιτητές ευρωπαϊκής καταγωγής) παρά συνεργάτες ίδιας κοινωνικής θέσης με αυτούς. Γενικά, η προτίμηση

για αλληλεπίδραση με ευρωπαϊκής καταγωγής συνεργάτες ήταν συνολικά και για τις τρεις ομάδες πολύ υψηλή. Το εύρημα αυτό διαψεύδει τις προβλέψεις των θεωριών της ομοιότητας και της κοινωνικής ταύτισης. Αντίθετα, φαίνεται να στηρίζει την άποψη ότι η εξω-ομαδική ευνοιοκρατία εκφράζει την εσωτερικήυση της ανισότητας από μέρους των κυριαρχούμενων ομάδων, η οποία με την σειρά της εξυπηρετεί την δικαιολόγηση και τη νομιμοποίηση του συστήματος.

Δύο παρεμφερείς μεταξύ τους μεταβλητές, η **προσλαμβανόμενη νομιμότητα του συστήματος** και η **τάση δικαιολόγησης του συστήματος** φαίνεται επίσης να επηρεάζουν το φαινόμενο της έξω και ενδο-ομαδικής ευνοιοκρατίας. Πιο συγκεκριμένα, όταν το σύστημα γίνεται αντιληπτό ως νόμιμο και δίκαιο ή όταν η τάση δικαιολόγησης του συστήματος είναι έντονη, αυξάνεται η εκδήλωση ενδο-ομαδικής ευνοιοκρατίας από την πλευρά των κυρίαρχων ομάδων και της εξω-ομαδικής ευνοιοκρατίας από την πλευρά των κυριαρχούμενων ομάδων (Jost & Hunyady, 2002).

Μια τελευταία υπόθεση της ΘΔΣ σχετικά με το φαινόμενο της εξω-ομαδικής πριμοδότησης, είναι ότι τα μέλη των ομάδων με χαμηλή κοινωνική θέση είναι πιθανότερο να εκφράσουν εξω-ομαδική ευνοιοκρατία σε λανθάνον επίπεδο παρά σε πρόδηλο, ενώ αντίθετα τα μέλη των ομάδων με υψηλή κοινωνική θέση είναι πιθανότερο να εκφράσουν ενδο-ομαδική ευνοιοκρατία σε λανθάνουσες μετρήσεις παρά σε δημόσιες (Jost, Banaji & Nosek, 2004).

Αυτό συμβαίνει διότι οι κοινωνικές ομάδες συχνά δέχονται ισχυρές κανονιστικές πιέσεις για συμμόρφωση σε συγκεκριμένους κανόνες και αξίες. Για παράδειγμα, τα μέλη των κυρίαρχων ομάδων αποφεύγουν να εκφέρουν δημόσια συμπεριφορές διάκρισης και προκατάληψης απέναντι σε μέλη κυριαρχούμενων ή μειονοτικών ομάδων. Κατά συνέπεια, έχουν περισσότερες πιθανότητες να

πριμοδοτήσουν έντονα την ενδο-ομάδα τους σε ένα άρρητο επίπεδο. Από την άλλη, τα μέλη των κυριαρχούμενων ομάδων, τα οποία εξ' ορισμού είναι ο αποδέκτης των προκαταλήψεων και των συμπεριφορών διάκρισης, οφείλουν σύμφωνα με τις επιταγές που ορίζει η νόρμα της προάσπισης του προσωπικού συμφέροντος, να μην «ταυτιστούν με τον επιτιθέμενο» (Jost, Banaji & Nosek, 2004, p. 893), αλλά να προστατεύσουν το προσωπικό ή ενδο-ομαδικό συμφέρον. Έτσι, λοιπόν, στο δημόσιο, ρητό λόγο φαίνεται να απεικονίζονται περισσότερο αυτά που επιτάσσουν οι κυρίαρχες νόρμες, ενώ αντίθετα στο άρρητο, ιδιωτικό επίπεδο έκφρασης είναι πιθανότερο να εκδηλώνεται το κίνητρο δικαιολόγησης του συστήματος, μέσω του φαινομένου της εξω-ομαδικής ευνοιοκρατίας.

Η έρευνα των Nosek, Banaji & Greenwald (2002a στο Jost, Banaji & Nosek, 2004) που διενεργήθηκε μέσω διαδικτύου, επιβεβαιώνει την προαναφερθείσα υπόθεση σε τρεις διαφορετικές περιπτώσεις κυρίαρχων και κυριαρχούμενων ομάδων: α) Λευκοί Αμερικανοί – Αφροαμερικανοί, β) νέοι – ηλικιωμένοι και γ) ετεροφυλόφιλοι – ομοφυλόφιλοι. Σύμφωνα, λοιπόν, με τα ευρήματα της συγκεκριμένης έρευνας, οι Αφροαμερικανοί επέδειξαν μεγαλύτερα επίπεδα ενδο-ομαδικής ευνοιοκρατίας σε δημόσιο επίπεδο σε σχέση με τους λευκούς Αμερικανούς. Εντούτοις, σε λανθάνον επίπεδο, η κυρίαρχη φυλετικά ομάδα σημείωσε υψηλότερα επίπεδα ενδο-ομαδικής πριμοδότησης, κάτι το οποίο δεν συνέβη με την κυριαρχούμενη ομάδα. Παρόμοια είναι τα αποτελέσματα και στην έρευνα μέτρησης των στάσεων απέναντι στους νέους και τους ηλικιωμένους. Στις δημόσιες μετρήσεις, οι νέοι σημείωσαν υψηλά επίπεδα ενδο-ομαδικής ευνοιοκρατίας και οι ηλικιωμένοι μια ασθενή εξω-ομαδική πριμοδότηση. Στις άρρητες μετρήσεις, όμως, οι νέοι επέδειξαν ακόμη εντονότερη ενδο-ομαδική προτίμηση και οι ηλικιωμένοι ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα εξω-ομαδικής ευνοιοκρατίας. Τέλος, στην έρευνα που αφορούσε στις

στάσεις απέναντι στον σεξουαλικό προσανατολισμό των ατόμων βρέθηκαν τα εξής: τόσο οι ετεροφυλόφιλοι όσο και οι ομοφυλόφιλοι εξέφρασαν υψηλά επίπεδα ενδο-ομαδικής προτίμησης στις ρητές μετρήσεις, σε αντίθεση με τις λανθάνουσες κλίμακες, όπου μόνο οι ετεροφυλόφιλοι επέδειξαν έντονη ενδο-ομαδική πριμοδότηση.

Τα παραπάνω στοιχεία επιβεβαιώνουν την βασική υπόθεση της ΘΔΣ, σύμφωνα με την οποία οι διομαδικές μεροληψίες είναι πιθανότερο να διαπιστωθούν σε ένα άρρητο και λανθάνον επίπεδο έκφρασης, καθότι σε αυτού του είδους τις μετρήσεις εξασθενίζουν οι απαιτήσεις συμμόρφωσης στις κυρίαρχες κοινωνικές νόρμες.

Το δεύτερο φαινόμενο το οποίο αποκαλύπτει την εσωτερικευση της ανισότητας από την πλευρά των κυριαρχούμενων ομάδων είναι η **μειωμένη αίσθηση αξιοσύνης** (depressed entitlement) (Jost & Hunyady, 2002; Jost, Banaji & Nosek, 2004). Σύμφωνα με την Major (1994 στο Jost, Banaji & Nosek, 2004) η τάση των γυναικών να αισθάνονται ότι αξίζουν λιγότερα χρήματα σε σχέση με τους άνδρες για την υλοποίηση του ίδιου ακριβώς έργου εξυπηρετεί την δικαιολόγηση του ισχύοντος συστήματος διομαδικών σχέσεων και διαιώνίζει την υπάρχουσα ανισότητα. Ο Jost (1997 στο Jost & Hunyady, 2002) πραγματοποίησε μια έρευνα στο πανεπιστήμιο του Yale – ένα καταφανώς φεμινιστικό περιβάλλον – προκειμένου να ελέγξει την εγκυρότητα του φαινομένου της μειωμένης αίσθησης αξιοσύνης. Πράγματι, σε αυτό το περιβάλλον επαναλήφθηκαν τα ευρήματα προηγούμενων ερευνών και βρέθηκε ότι οι γυναίκες αμείβουν τον εαυτό τους κατά 18% λιγότερο από τους άνδρες για την παραγωγή του ίδιου έργου, παρά το γεγονός ότι ανεξάρτητοι κριτές εκτίμησαν ότι δεν υπήρχε ποιοτική διαφορά μεταξύ των έργων των ανδρών και των έργων των γυναικών.

Οι Pelham & Hetts (2001 στο Jost & Hunyady, 2002) υπέθεσαν ότι το φαινόμενο της μειωμένης αίσθησης αξιοσύνης θα παρατηρηθεί και σε άλλες ομάδες χαμηλής κοινωνικής θέσης εκτός από τις γυναίκες, θεωρώντας ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο που πηγάζει από τις διαφορές του status. Οι συγκεκριμένοι ερευνητές βρήκαν ότι οι άνθρωποι που απασχολούνται σε χαμηλά αμειβόμενες εργασίες θεωρούν ότι θα πρέπει να πληρωθούν λιγότερο από αυτούς που απασχολούνται σε υψηλά αμειβόμενες εργασίες, για την πραγματοποίηση ενός δύσκολου έργου. Πρόκειται για ένα πρόσθετο στοιχείο που αποκαλύπτει την εσωτερίκευση της ανισότητας από την πλευρά των κυριαρχούμενων ομάδων, η οποία με την σειρά της νομιμοποιεί αυτή την ανισότητα και δικαιολογεί τις υπάρχουσες κοινωνικές διευθετήσεις.

Τέλος, οι Blanton, George & Crocker (2001 στο Jost & Hunyady, 2002; Jost, Banaji & Nosek, 2004), συνδυάζοντας τις προβλέψεις των θεωριών της γνωστικής ασυμφωνίας και της δικαιολόγησης του συστήματος, υπέθεσαν ότι τα μέλη των ομάδων χαμηλής κοινωνικής θέσης έχουν περισσότερες πιθανότητες να εκφράσουν μειωμένη αίσθηση αξιοσύνης για έργα που έχουν επιτελεστεί στο παρελθόν παρά για έργα που θα γίνουν στο μέλλον. Τα ευρήματα στήριξαν αυτή την υπόθεση αφού οι γυναίκες αξίωσαν λιγότερη αμοιβή για τον εαυτό τους σε σχέση με τους άνδρες, αλλά μόνο στην περίπτωση των ήδη τελεσμένων έργων. Επίσης, οι συμμετέχοντες είχαν την δυνατότητα να μάθουν τις αμοιβές των υπόλοιπων ατόμων, είτε επρόκειτο για γυναίκες είτε για άνδρες. Στην συνθήκη των παρελθόντων έργων, το 72% των γυναικών θέλησε να μάθει τις αμοιβές άλλων γυναικών παρά ανδρών, ενώ η τάση αυτή αντιστράφηκε στην συνθήκη των μελλοντικών έργων. Οι άνδρες, ανεξάρτητα από την συνθήκη στην οποία βρίσκονταν, προτιμούσαν με στατιστικά σημαντικό τρόπο, να συγκρίνονται με τα μέλη της ενδο-ομάδας τους.

Η συγκεκριμένη έρευνα παρέχει σημαντικές ενδείξεις σχετικά με τον νομιμοποιητικό ρόλο που διαδραματίζει η εσωτερίκευση της ανισότητας. Οι γυναίκες, μη έχοντας την δυνατότητα να αλλάξουν το παρελθόν, οδηγούνται στην αποδοχή και την εκλογίκευσή του. Αντίθετα, στην περίπτωση των επικείμενων καταστάσεων, οι οποίες ακόμη δεν έχουν πραγματοποιηθεί και κατά συνέπεια είναι άγνωστες, η ανάγκη δικαιολόγησης είναι μηδενική. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι γυναίκες επιλέγουν να συγκριθούν με τους άνδρες, πιθανότατα για να μειώσουν μια ενδεχόμενη, μελλοντική προκατάληψη εις βάρος τους (Jost & Hunyady, 2002).

2.3. Κίνητρα δικαιολόγησης του εαυτού, της ομάδας υπαγωγής και του συστήματος

Η ΘΔΣ υποστήριξε την ύπαρξη τριών διαφορετικών κινήτρων ή τάσεων δικαιολόγησης, που χαρακτηρίζουν το κοινωνικό υποκείμενο και διακρίνονται σαφώς μεταξύ τους. Το πρώτο κίνητρο δικαιολόγησης αφορά στο «εγώ» (ego-justification motive) και περιγράφει την ανάγκη των ατόμων να προσλαμβάνουν τον εαυτό τους ως έγκυρο, δικαιολογημένο και νόμιμο φορέα δράσης. Το δεύτερο κίνητρο δικαιολόγησης σχετίζεται με την ομάδα υπαγωγής του ατόμου (group-justification motive) και αναφέρεται στην επιθυμία των ανθρώπων να αντιλαμβάνονται την ενδο-ομάδα τους ευνοϊκά και να υπερασπίζονται ή να δικαιολογούν την δράση των μελών της. Το τρίτο κίνητρο δικαιολόγησης σχετίζεται με την επικρατούσα τάξη πραγμάτων (system-justification motive) και αντιστοιχεί στην κοινωνιο-ψυχολογική ανάγκη των ανθρώπων να θεωρούν το σύστημα στο οποίο ζουν δίκαιο, επιθυμητό, νόμιμο, πολλές φορές φυσικό ή και αναπόφευκτο (Jost, Banaji & Nosek, 2004).

Τα προαναφερθέντα κίνητρα δεν σχετίζονται μεταξύ τους με τον ίδιο τρόπο στις ομάδες με υψηλή κοινωνική θέση και στις ομάδες με χαμηλή κοινωνική θέση. Κι ενώ στις κυρίαρχες ομάδες, τα τρία κίνητρα δικαιολόγησης βρίσκονται σε συμφωνία

μεταξύ τους, στις κυριαρχούμενες ομάδες αναπτύσσεται ένα συγκρουσιακό δυναμικό. Μια πρώτη περίπτωση σύγκρουσης, που βιώνουν τα μέλη των ομάδων με χαμηλό status, εντοπίζεται ανάμεσα στο κίνητρο δικαιολόγησης της ομάδας και το κίνητρο δικαιολόγησης του συστήματος. Στο σημείο αυτό επικεντρώθηκαν οι έρευνες των Jost & Burgess (2000 στο Jost, Burgess & Mosso, 2001), στις οποίες μελετήθηκε η αμφιθυμική στάση απέναντι στην ενδο-ομάδα. Πράγματι, οι συγκεκριμένοι ερευνητές βρήκαν ότι τα μέλη των ομάδων με χαμηλή κοινωνική θέση χαρακτηρίζονται από υψηλά επίπεδα αμφιθυμίας απέναντι στην ομάδα τους, κυρίως αναφορικά με διαστάσεις σχετιζόμενες με το status, κάτι το οποίο δεν παρατηρήθηκε στα μέλη των ομάδων με υψηλή κοινωνική θέση. Μάλιστα, η αμφιθυμική στάση των υποκειμένων απέναντι στην ομάδα υπαγωγής εντεινόταν όσο η τάση δικαιολόγησης του συστήματος αύξανε. Φαίνεται, λοιπόν, ότι για τις ομάδες χαμηλής κοινωνικής θέσης το κίνητρο δικαιολόγησης της ομάδας και το κίνητρο δικαιολόγησης του συστήματος σχετίζονται μεταξύ τους αρνητικά: όσο αυξάνεται η τάση να δικαιολογείται το σύστημα τόσο μειώνεται η τάση να δικαιολογείται η ομάδα υπαγωγής και το αντίστροφο.

Μια δεύτερη περίπτωση σύγκρουσης που βιώνουν οι ομάδες με χαμηλό status είναι ανάμεσα στο κίνητρο δικαιολόγησης του εαυτού και το κίνητρο δικαιολόγησης του συστήματος. Το φαινόμενο του μειωμένου αισθήματος αξιοσύνης αποτελεί ένα παράδειγμα αυτής της σύγκρουσης, όπου τα άτομα χαμηλού status «θυσιάζουν» την υπεράσπιση της αυτό-εκτίμησής τους, προκειμένου να δικαιολογήσουν το σύστημα. Από την άλλη, οι κυριαρχούμενες ομάδες ενδέχεται να επιλέξουν να αποσυνδεθούν από το σύστημα ή τις διαστάσεις εκείνες στις οποίες υποβαθμίζονται με σκοπό να προστατέψουν την αξία του εαυτού τους. Σε κάθε

περίπτωση, τα άτομα καλούνται να διαχειριστούν την σύγκρουση που δημιουργείται μεταξύ αυτών των δύο τάσεων (Jost, Burgess & Mosso, 2001).

Η τρίτη και τελευταία περίπτωση ασυμβατότητας που βιώνουν οι ομάδες χαμηλής κοινωνικής θέσης είναι μεταξύ του κινήτρου δικαιολόγησης του εαυτού και του κινήτρου δικαιολόγησης της ομάδας. Με αυτό το είδος σύγκρουσης ασχολήθηκε εκτεταμένα η θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας. Πιο συγκεκριμένα, οι έρευνες δείχνουν ότι όταν η ταυτότητα ή/και η θέση της ενδο-ομάδας είναι υποβαθμισμένη, τότε τα άτομα έχουν την τάση να αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως μονάδες και όχι ως μέλη της ομάδας υπαγωγής τους, αναπτύσσοντας παράλληλα στρατηγικές εξόδου από την ομάδα και ατομικής κινητικότητας. Το εύρημα αυτό υποδηλώνει την ασυμφωνία, αλλά και την αρνητική συσχέτιση, μεταξύ της τάσης υπεράσπισης της ομάδας και της τάσης υπεράσπισης του εαυτού που βιώνουν τα μέλη των ομάδων με χαμηλή κοινωνική θέση.

Σύμφωνα με τους Jost, Burgess & Mosso (2001), οι κυριαρχούμενες ομάδες αντιμετωπίζουν συχνά ιδιαίτερη δυσκολία στο να διαθέτουν ταυτόχρονα ευνοϊκές πεποιθήσεις για τον εαυτό τους, την ομάδα τους και το σύστημα. Η «κρίση» νομιμοποίησης μεταξύ αυτών των τριών τάσεων είναι πολλές φορές αναπόφευκτη για τα άτομα αυτά, δεδομένου ότι η κοινωνική πραγματικότητα των ασύμμετρων κυριαρχικά σχέσεων «επιβάλλεται» αναντίρρητα σε όλους (σελ. 365).

Εκτός από την έντονα αμφιθυμική στάση απέναντι στην ενδο-ομάδα που διαπιστώνεται στα μέλη των ομάδων με χαμηλό status, φαίνεται να επηρεάζεται αρνητικά και το υποκειμενικό αίσθημα ευημερίας αυτών των ατόμων (Jost & Hunyady, 2005). Οι Jost & Thompson (2000 στο Jost & Hunyady, 2002) σε μια έρευνα που διεξήγαγαν σε Αμερικανικό δείγμα, βρήκαν ότι η παροχή ιδεολογικής στήριξης της ανισότητας συνδέεται θετικά με χαμηλά επίπεδα αυτό-εκτίμησης, και

υψηλά επίπεδα κατάθλιψης και άγχους για την ομάδα χαμηλής κοινωνικής θέσης (Αφροαμερικούς). Αντίθετα, η ιδεολογική στήριξη του status quo συσχετιζόταν θετικά με την αναφερόμενη υποκειμενική ευημερία για την ομάδα υψηλής κοινωνικής θέσης (λευκοί Αμερικανοί Ευρωπαϊκής καταγωγής). Το παραπάνω εύρημα είναι κι αυτό ενδεικτικό της διαφορετικής δυναμικής που διαμορφώνεται μεταξύ των τριών κινήτρων δικαιολόγησης στις ομάδες υψηλού status και στις ομάδες χαμηλού status, αλλά και των διαφορετικών επιπτώσεων που συνεπάγεται.

3. ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Μεγάλο μέρος της θεωρητικής και ερευνητικής δραστηριότητας της προσέγγισης της δικαιολόγησης του συστήματος έχει αφιερωθεί τα τελευταία χρόνια στην κατανόηση του περιεχομένου και της λειτουργίας των συμπληρωματικών στερεοτύπων. Ως συμπληρωματικά στερεότυπα ορίζονται οι κοινωνιογνωστικές αναπαραστάσεις μέσω των οποίων οι ομάδες χαμηλής κοινωνικής θέσης χαρακτηρίζονται από τα δικά τους, μοναδικά πλεονεκτήματα και οι ομάδες υψηλής κοινωνικής θέσης αντίστοιχα από τα δικά τους μειονεκτήματα (Kay & al., 2007). Έτσι, λοιπόν, τα συμπληρωματικά στερεότυπα απεικονίζουν όλες τις κοινωνικές ομάδες ως έχουσες, η καθεμιά τα δικά της προτερήματα και ελαττώματα, δημιουργώντας κατ' αυτό τον τρόπο μια αίσθηση «ισορροπίας» ως προς τα χαρακτηριστικά που μοιράζονται. Καμία κοινωνική ομάδα «δεν τα έχει όλα» και καμία ομάδα δεν απολαμβάνει μονοπωλιακά όλες τις κοινωνικές «αρετές». Εντούτοις, η εν λόγω πεποίθηση παράγει συγκεκριμένες συνέπειες και δεν είναι άλλη από την ενίσχυση ή την αποκατάσταση της προσλαμβανόμενης νομιμότητας του συστήματος και της επικρατούσας τάξης πραγμάτων. Υπό αυτή την έννοια, οι Kay &

al. (2007) διατύπωσαν την άποψη ότι τα αντισταθμιστικά στερεότυπα δημιουργούν μια «ψευδαίσθηση ισότητας» (p. 313), αφού επί της ουσίας όχι μόνο δεν πλήττονται οι υφιστάμενες σχέσεις κυριαρχίας, αλλά ενδυναμώνονται μέσω της νομιμότητας που αποκτούν.

Βασική υπόθεση της ΘΔΣ είναι ότι τα συμπληρωματικά ή αντισταθμιστικά στερεότυπα εξυπηρετούν σκοπούς δικαιολόγησης του συστήματος και παροχής ιδεολογικής στήριξης προς αυτό. Αποτελούν ένα σημαντικό διανοητικό εργαλείο, μέσω του οποίου οι άνθρωποι καταφέρνουν να εκλογικεύσουν την παρατηρούμενη ανισότητα και τις ασύμμετρες σχέσεις εξουσίας μεταξύ των κυρίαρχων και των κυριαρχούμενων ομάδων. Τα συμπληρωματικά στερεότυπα χρησιμοποιούνται ως ένα ισχυρό μέσο επίλυσης της σύγκρουσης που δημιουργείται στα άτομα εξαιτίας της ασυμβατότητας που βιώνουν μεταξύ της ανάγκης τους να προσλαμβάνουν τον περιβάλλοντα κόσμο ως δίκαιο και νόμιμο και της παρατήρησής τους ότι κάτι τέτοιο διαψεύδεται από την κοινωνική πραγματικότητα (Kay & al., 2007).

3.1. Παραδείγματα μελέτης των συμπληρωματικών στερεοτύπων

Τρεις περιπτώσεις συμπληρωματικών στερεοτύπων απασχόλησαν την ΘΔΣ: 1) τα συμπληρωματικά στερεότυπα των δύο φύλων, 2) τα εδαφικά και εθνικά συμπληρωματικά στερεότυπα και 3) τα στερεότυπα του τύπου «φτωχός αλλά ευτυχισμένος», «φτωχός αλλά τίμιος», «πλούσιος αλλά δυστυχής» και «πλούσιος αλλά ανέντιμος». Οι ερευνητές της δικαιολόγησης του συστήματος διεξήγαγαν μια σειρά πειραματικών και συσχετιστικών ερευνών προκειμένου να ελέγξουν την επίδραση των προαναφερθέντων στερεοτύπων στην νομιμοποίηση του συστήματος.

3.1.1. Διαφυλικά συμπληρωματικά στερεότυπα. Τα **συμπληρωματικά στερεότυπα των δύο φύλων** αποτέλεσαν ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον παράδειγμα

μελέτης. Προτού, όμως, παρουσιαστούν διεξοδικά οι συγκεκριμένες έρευνες, κρίνεται σκόπιμη η αναφορά σε ορισμένες σημαντικές θεωρητικές και ερευνητικές συνεισφορές, πάνω στις οποίες στηρίχθηκε η ΘΔΣ για την κατανόηση των αντισταθμιστικών στερεοτύπων.

Η Θεωρία της Κατασκευής της Κοινωνικής Θέσης (status construction theory) συνιστά μια πρώτη σημαντική συμβολή. Σύμφωνα με την Ridgeway (2001a) το φύλο, περισσότερο από κάθε άλλο ανθρώπινο χαρακτηριστικό, έχει παράξει ένα θεσμοποιημένο σύστημα κοινωνικών πρακτικών, το οποίο διαφοροποιεί τους άνδρες και τις γυναίκες με κοινωνικά σημαντικό τρόπο και οργανώνει τις άνισες κυριαρχικά σχέσεις στη βάση αυτών των διαφορών. Τα διαφυλικά στερεότυπα αποτελούν «τον γενετικό κώδικα» του συστήματος των σχέσεων κυριαρχίας των δύο φύλων, αφού μέσω αυτών των πολιτισμικών σχημάτων, οι άνθρωποι προσλαμβάνουν τις διαφορές και πραγματώνουν αντίστοιχα την ανισότητα (p. 637).

Ο λόγος για τον οποίο το φύλο είναι αδιάρρηκτα συνυφασμένο με το σύστημα των διαφυλικών σχέσεων εξουσίας είναι διότι στον πυρήνα των διαφυλικών στερεοτύπων εγγράφονται οι πεποιθήσεις περί κοινωνικής θέσης (status beliefs). Οι πεποιθήσεις του status αποτελούν πολιτισμικά και κοινωνικά σχήματα που πληροφορούν τα άτομα σχετικά με την θέση των ομάδων μέσα στο σύστημα ιεραρχίας. Ομολογουμένως, οι διάφορες κοινωνικές ομάδες προκύπτουν στη βάση ποικίλων κριτηρίων όπως το φύλο, η φυλή, το επάγγελμα, η εκπαίδευση ή η εθνικότητα. Εντούτοις, η κοινωνική θέση που θα αποδοθεί και θα προσδιορίσει αυτές τις ομάδες συνάγεται από τις παραδοχές που ενυπάρχουν στις πεποιθήσεις του status αναφορικά με την ικανότητα αυτών των ομάδων (Ridgeway, 2001a). Με αφορμή την αλληλεπίδραση των ομάδων για την επίτευξη κοινών στόχων, οι πεποιθήσεις του status ενεργοποιούνται, επηρεάζοντας μια σειρά διαδικασιών και αποτελεσμάτων

όπως για παράδειγμα την κατάληψη θέσεων εξουσίας ή την πρόσβαση σε κοινωνικά σημαντικούς πόρους και ανταμοιβές.

Σύμφωνα με την Ridgeway (2001b), οι πεποιθήσεις για την κοινωνική θέση προσλαμβάνουν ιδιαίτερη σημασία για την κατανόηση των σχέσεων κυριαρχίας εξαιτίας δύο χαρακτηριστικών που διαθέτουν. Το πρώτο αφορά στη συναίνεση: οι πεποιθήσεις του status είναι συναινετικά σχήματα, κοινά διαμοιρασμένα στα άτομα, τα οποία πληροφορούν για αυτό που πιστεύουν οι περισσότεροι άνθρωποι. Ακόμη κι αν δεν επικυρώνονται αξιολογικά από τα άτομα, τουλάχιστον είναι βέβαιο ότι διατίθενται συλλογικά, παρέχοντας ένα κοινό σύστημα προσλήψεων και αναπαραστασιακών αναφορών. Το χαρακτηριστικό της συναίνεσης επιτρέπει στις πεποιθήσεις του status να λειτουργούν ως νομιμοποιητικές ιδεολογίες των υφιστάμενων σχέσεων κυριαρχίας, διότι προσδίδει «κοινωνική εγκυρότητα» στο περιεχόμενό τους. Όταν οιπίστεις περί κοινωνικής θέσης αποκτήσουν εγκυρότητα τότε αντικειμενοποιούνται από τα άτομα και θεωρούνται «πραγματικότητα», «γεγονός» ή «δεδομένο».

Το δεύτερο σημαντικό χαρακτηριστικό που διαθέτουν οι πεποιθήσεις περί status είναι το ίδιο το περιεχόμενό τους και κυρίως οι αξιολογικές συνέπειες που αυτό επιφέρει. Κεντρικός άξονας του περιεχομένου είναι η συστηματική απόδοση υψηλότερης ικανότητας και αξίας σε ορισμένες ομάδες σε σύγκριση με κάποιες άλλες. Πιο συγκεκριμένα, οι ομάδες χαμηλής κοινωνικής θέσης θεωρούνται λιγότερο ικανές, αλλά περισσότερο αρεστές και κοινωνικές, ενώ οι ομάδες υψηλής κοινωνικής θέσης προσλαμβάνονται ως περισσότερο ικανές, αλλά λιγότερο αρεστές. Σύμφωνα με την Ridgeway (2001b) αυτή η αμφισημία του περιεχομένου των πεποιθήσεων του status λειτουργεί προσθετικά στην δυνατότητα που έχουν να νομιμοποιούν τις ανισότητες των κοινωνικών σχέσεων, διότι προσδένουν τις κυριαρχούμενες ομάδες

στην κοινωνική πραγματικότητα, πείθοντας τες ότι ναι μεν υπολείπονται ικανότητας, αλλά υπερτερούν σε άλλες διαστάσεις. Και ενώ αυτή η υπεροχή προσδίδει μια ορισμένη αξία στις ομάδες χαμηλής κοινωνικής σχέσης, δεν φαίνεται να επηρεάζει τις δεδομένες σχέσεις κυριαρχίας.

Η Ridgeway (2001a) ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα για τις διαδικασίες μέσω των οποίων οι γυναίκες καταφέρνουν να καταλάβουν διοικητικές ή ηγετικές θέσεις στο εργασιακό τους περιβάλλον, καθώς και για τα εμπόδια που συναντούν εξαιτίας του φύλου τους. Όταν το χαρακτηριστικό του φύλου γίνεται ευκρινές – κάτι το οποίο συμβαίνει σε περιβάλλοντα όπου οι άνδρες και οι γυναίκες αλληλεπιδρούν και συνεργάζονται – τότε ενεργοποιούνται οι λανθάνουσες, προϋπάρχουσες προσδοκίες σχετικά με την συμπεριφορά και την απόδοση των δύο πλευρών. Οι προσδοκίες όμως αυτές φαίνεται να επηρεάζουν την συμπεριφορά των γυναικών. Για παράδειγμα οι έρευνες δείχνουν ότι οι γυναίκες σε πλαίσια αλληλεπίδρασης με τους άνδρες μιλούν λιγότερο, γίνονται λιγότερο διεκδικητικές και πρόθυμες στο να ασκήσουν επιρροή στους συνομιλητές τους και εμφανίζουν αυξημένη συστολή σε μη λεκτικό επίπεδο, προσαρμόζουν, δηλαδή, την συμπεριφορά τους στην στερεοτυπική πρόσληψη που προκύπτει από το φύλο τους. Το συγκεκριμένο, όμως, πρότυπο συμπεριφοράς, και ιδίως όταν επαναλαμβάνεται κατά την διάρκεια της εργασιακής πορείας μιας γυναίκας, λειτουργεί ανασταλτικά στο να καταλάβει υψηλόβαθμες θέσεις διοίκησης ή εξουσίας, κυρίως σε επαγγελματικά περιβάλλοντα που συνδέονται περισσότερο με τους άνδρες.

Σε ανάλογες διαπιστώσεις στηρίζεται το Μοντέλο του Περιεχομένου των Στερεοτύπων (stereotype content model) και η Θεωρία του Αμφίσημου Σεξισμού των Fiske & συνεργατών της. Σύμφωνα με το μοντέλο του περιεχομένου των στερεοτύπων (Cuddy, Fiske & Glick, in press, Fiske, Xu, Cuddy & Glick, 1999), η

κοινωνική πρόσληψη των ατόμων και των ομάδων διαμορφώνεται με συστηματικό τρόπο γύρω από δύο διαστάσεις: την ικανότητα (competence) και την θερμότητα (warmth). Επίσης, τα στερεότυπα της ικανότητας και της θερμότητας μπορούν να προβλεφτούν από δύο δομικές παραμέτρους των διομαδικών σχέσεων: την σχετική κοινωνική θέση και το είδος της αλληλεξάρτησης μεταξύ των ομάδων (σχέσεις συνεργασίας vs σχέσεις ανταγωνισμού). Πιο συγκεκριμένα, η κοινωνική θέση προβλέπει τα στερεότυπα της ικανότητας, ενώ το είδος της αλληλεξάρτησης προβλέπει τα στερεότυπα της θερμότητας. Έτσι, οι ομάδες υψηλού status προσλαμβάνονται ως περισσότερο ικανές από τις ομάδες χαμηλού status, οι ομάδες που αλληλεπιδρούν με συνεργατικό τρόπο θεωρούνται θερμές και οι ομάδες που δρουν ανταγωνιστικά προσλαμβάνονται ως ψυχρές.

Σύμφωνα με τους Cuddy & al. (in press) οι δύο διαστάσεις της κοινωνικής πρόσληψης είναι καθολικές και παγκόσμιες διότι παρέχουν σημαντικές πληροφορίες στα άτομα και τις ομάδες σχετικά με το ποιος θα συνεργαστεί μαζί τους ή αντίθετα θα ανταγωνιστεί, καθώς και σχετικά με την δυνατότητα που έχει κάποιος να υλοποιήσει τις προθέσεις του. Η διαπολιτισμική σταθερότητα των στερεοτύπων της ικανότητας και της θερμότητας παρέχει μια επιπρόσθετη ένδειξη για την καθολικότητά τους (Fiske, Cuddy & Glick, 2006) αλλά και για την λειτουργία τους ως οργανωτικών αρχών της κοινωνικής πρόσληψης.

Τα στερεότυπα της ικανότητας και της θερμότητας προβλέπουν επίσης συγκεκριμένες συμπεριφορές διάκρισης και είδη προκατάληψης (Fiske, 2000, Glick & Fiske, 2001). Ειδικότερα, οι ομάδες οι οποίες προσλαμβάνονται ως θερμές αλλά όχι ικανές και σχετίζονται συνεργατικά με τις κυρίαρχες ομάδες ενεργοποιούν πατερναλιστικές μορφές διάκρισης, αντιμετωπίζονται με στοργή, οίκτο και προστατευτισμό, αλλά περιορίζονται ως προς την δυνατότητα για κοινωνική ανέλιξη.

Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται οι γυναίκες που εκπληρώνουν τον παραδοσιακό ρόλο της «νοικοκυράς», οι ηλικιωμένοι, οι μετανάστες εργάτες, και τα άτομα με φυσικές μειονεξίες (π.χ. ανάπηροι). Αντίθετα, οι ομάδες που θεωρούνται ικανές αλλά ψυχρές και υιοθετούν ανταγωνιστικές μεθόδους αλληλεπίδρασης, δραστηριοποιούν ζηλόφθονες μορφές προκατάληψης, αντιμετωπίζονται με εχθρότητα, φόβο και ζήλια, αλλά και σεβασμό για τα επιτεύγματά τους. Σε αυτή την κατηγορία έχει βρεθεί ότι ανήκουν οι Εβραίοι, οι Ασιάτες, οι γυναίκες που επενδύουν και προσανατολίζονται στην καριέρα, οι πλούσιοι και οι μαύροι επιχειρηματίες. Οι ομάδες που προσλαμβάνονται ταυτόχρονα ως ψυχρές και μη ικανές και διάκεινται ανταγωνιστικά απέναντι σε άλλες κοινωνικές ομάδες, ενεργοποιούν περιφρόνηση και πρακτικές αποφυγής, αποκλεισμού ακόμη και εξολόθρευσης. Τέτοιες ομάδες θεωρούνται οι φτωχοί λευκοί και οι αποδέκτες των πόρων του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας. Τέλος, οι ομάδες που θεωρούνται και ικανές και θερμές προκαλούν θαυμασμό και σεβασμό. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται συνήθως οι ομάδες υψηλής και ασφαλούς κοινωνικής θέσης, οι οποίες δημιουργούν τα παραπάνω συναισθήματα στα ίδια τα μέλη τους ή οι κυρίαρχες ομάδες οι οποίες συμπεριφέρονται σχετικά «γενναϊόδωρα» και λιγότερο εκμεταλλευτικά στις κυριαρχούμενες ομάδες με τις οποίες συνεργάζονται, προκαλώντας έτσι τα θετικά συναισθήματα του θαυμασμού και του σεβασμού.

Σύμφωνα με την Fiske (2000) η πλειονότητα των στερεοτυπικών προσλήψεων που αναδύονται και επικρατούν στην κοινωνική πρόσληψη εμπίπτουν στην κατηγορία των αμφίσημων στερεοτύπων, όπου οι ομάδες χαρακτηρίζονται από ικανότητα αλλά όχι θερμότητα και το αντίστροφο. Αντίθετα, τα αμιγώς αρνητικά ή θετικά στερεότυπα συναντώνται πιο σπάνια. Καθώς η νόρμα της ισότητας πριμοδοτείται έντονα στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, οι κάτοχοι αμφίσημων

στερεοτύπων μπορούν ταυτόχρονα να διατηρούν μια διττή εικόνα του εαυτού τους: αναδεικνύοντας τα θετικά στοιχεία των στερεοτυπικών χαρακτηριστικών που αποδίδουν, προβάλλουν μια εικόνα του εαυτού που υπερασπίζεται την αξία της ισότητας και των ίσων ευκαιριών. Από την άλλη, όμως, μπορούν ταυτόχρονα να διαθέτουν και πολλές φορές να επικυρώνουν με έμμεσο τρόπο, τα αρνητικά στοιχεία των στερεοτύπων (Glick & Fiske, 2001). Χάριν αυτού, τα αμφίσημα στερεότυπα νομιμοποιούνται με ένα τρόπο που τα αμιγώς αρνητικά στερεότυπα δεν θα μπορούσαν, τουλάχιστον στον σύγχρονο δυτικό κόσμο. Επίσης, το χαρακτηριστικό της αμφισημίας φαίνεται να ευθύνεται για τις λανθάνουσες διαδικασίες μέσω των οποίων η χαμηλή κοινωνική θέση ορισμένων ομάδων διατηρείται και νομιμοποιείται. Οι πιο ακραίες μορφές διάκρισης, όπως για παράδειγμα η δουλεία και η γενοκτονία, βασίζονται στην αμφίσημη προκατάληψη και δικαιολογούνται μέσα από αυτή (Glick & Fiske, 2001).

Η θεωρία του αμφίσημου σεξισμού των Glick & Fiske (1996 στο Cikara & Fiske, 2007) αναπτύχθηκε στην προσπάθεια να κατανοηθεί το καθεστώς των σχέσεων κυριαρχίας μεταξύ των δύο φύλων. Και σε αυτή την περίπτωση, η προκατάληψη κατά των γυναικών δεν εδράζεται στην «καθαρή» αντιπάθεια. Αντίθετα, τα σεξιστικά στερεότυπα συνδυάζουν συμπληρωματικές ιδεολογικές τοποθετήσεις για το φύλο, που είναι και θετικές και αρνητικές. Τα καλοπροαίρετα σεξιστικά στερεότυπα, τα οποία διατηρούνται τόσο από την κυρίαρχη ομάδα όσο και από την κυριαρχούμενη, συνιστούν μια πατερναλιστική ιδεολογία που εντάσσει την γυναίκα σε μια υποδεέστερη θέση, όπου εκπληρώνει τους παραδοσιακούς ρόλους (π.χ. ανατροφή των παιδιών, «νοικοκυρά») και χρηρίζει προστασίας και φροντίδας. Αντίθετα, τα εχθρικά σεξιστικά στερεότυπα προσλαμβάνουν την γυναίκα ως ένα αντίπαλο του άνδρα που

επιζητά τον έλεγχο και χρησιμοποιεί την σεξουαλικότητα ή τις φεμινιστικές ιδεολογίες για να κατακτήσει υψηλότερο status.

Σύμφωνα με τις Cikara & Fiske (2007), το πλαίσιο των διαφυλικών σχέσεων εξουσίας διαμορφώνεται υπό το καθεστώς τριών παραγόντων, που χαρακτηρίζουν μοναδικά τις σχέσεις αυτές. Ο πρώτος παράγοντας αφορά στον θεσμό της πατριαρχίας, την ιδεολογική δηλαδή νομιμοποίηση της κυριαρχίας των ανδρών. Τα αρνητικά στοιχεία της πατριαρχίας περιλαμβάνουν την κανονιστική πεποίθηση ότι οι άνδρες πρέπει να κατέχουν την εξουσία και ότι οι γυναίκες ενδέχεται να επιχειρήσουν να σφετεριστούν αυτή την δύναμη. Από την άλλη, τα καλοπροαίρετα στοιχεία της πατριαρχικής ιδεολογίας, τα οποία δρουν συμπληρωματικά στα πρώτα, στηρίζονται στον πατερναλισμό, όπου οι γυναίκες, ως πιο αδύναμες, θα πρέπει να προστατευτούν.

Ο δεύτερος παράγοντας σχετίζεται με την διαφοροποίηση των φύλων (Cikara & Fiske, 2007). Η διαφοροποίηση των φύλων αναφέρεται στις κοινωνικό-πολιτισμικές διακρίσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών και στην σημασία που διαδραματίζει η ταυτότητα του φύλου στην κοινωνική ιεραρχία. Όταν η διαφοροποίηση των φύλων λαμβάνει ανταγωνιστικό χαρακτήρα, τότε ανακύπτουν τα στερεότυπα της ανικανότητας και της κατωτερότητας, λόγω της χαμηλότερης θέσης των γυναικών. Αντίθετα, η συμπληρωματική διαφοροποίηση των φύλων τονίζει την λειτουργικότητα των γυναικών σε συμβατικούς με το φύλο της ρόλους και εκθειάζει τα χαρακτηριστικά της υποστηρικτικότητας και της ηθικότητας που τις διακρίνουν.

Τέλος, η αναγκαιότητα των ετεροφυλόφιλων σεξουαλικών σχέσεων αναδεικνύει την αλληλεξάρτηση μεταξύ των ανδρών και των γυναικών. Στην αμιγώς αρνητική έκφραση αυτής της αλληλεξάρτησης, οι γυναίκες θεωρείται ότι χρησιμοποιούν την σεξουαλικότητα προκειμένου να ελέγξουν τους άνδρες, ενώ στην

θετική εκφορά αυτής της σχέσης, οι γυναίκες προσλαμβάνονται ως πολύτιμες, αν και υποδεέστερες.

Η Jackman (1994 στο Glick & Fiske, 2001) διατυπώνει την άποψη ότι τα πατερναλιστικά συστήματα και οι συνακόλουθες ιδεολογίες, εξουδετερώνουν την αντίσταση που μπορεί να προβάλλουν οι κυριαρχούμενες ομάδες στην εκμετάλλευσή τους. Η Glick & Fiske (2001) θεωρούν ότι τα αμφίσημα σεξιστικά στερεότυπα εξυπηρετούν ακριβώς την διατήρηση των υφιστάμενων σχέσεων, διότι με ένα λανθάνον, αλλά πολύ αποτελεσματικό τρόπο, πιέζουν τις κυριαρχούμενες ομάδες να συμμορφωθούν στα χαρακτηριστικά που τους αποδίδονται στερεοτυπικά και να συνεργαστούν με τις κυρίαρχες. Επιπρόσθετα, αυτού του είδους τα στερεότυπα δεν έχουν μόνο περιγραφικό χαρακτήρα αλλά και κανονιστικό, διότι εκφράζουν τον τρόπο με τον οποίο οι γυναίκες πρέπει ιδανικά να συμπεριφέρονται, έτσι όπως επιθυμεί και επιβάλλει η κυρίαρχη ομάδα. Η κανονιστική διάσταση των αμφίσημων στερεοτύπων νομιμοποιεί και ενισχύει το ισχύον σύστημα των διαφυλικών σχέσεων.

Η δυνατότητα των αμφίσημων σεξιστικών στερεοτύπων να νομιμοποιούν και να δικαιολογούν τις ασύμμετρες σχέσεις κυριαρχίας μεταξύ των δύο φύλων βρίσκει ιδιαίτερα γόνιμο έδαφος εφαρμογής στα εργασιακά πλαίσια. Για παράδειγμα, σε μία έρευνα των Cuddy, Fiske & Glick (2004) βρέθηκε ότι, όταν οι εργαζόμενες γυναίκες αποκτούσαν παιδιά, έπαυαν σε σημαντικό βαθμό να θεωρούνται πλέον ικανές, κέρδιζαν όμως ως προς το χαρακτηριστικό της θερμότητας. Επιπρόσθετα, οι συμμετέχοντες σε αυτή την έρευνα έδειξαν σημαντικά υψηλότερη προτίμηση στο να προσλάβουν, να προωθήσουν επαγγελματικά και να εκπαιδεύσουν γυναίκες οι οποίες δεν είχαν παιδιά σε σχέση με αυτές που είχαν. Αντίθετα, στην περίπτωση των επαγγελματιών ανδρών που γίνονταν πατέρες, η παρατηρούμενη αύξηση της προσλαμβανόμενης θερμότητας δεν φάνηκε να επηρεάζει την προσλαμβανόμενη

ικανότητά τους. Έτσι, οι άνδρες κέρδιζαν και στις δύο διαστάσεις, χωρίς να «ανταλλάσσουν» την μια με την άλλη, όπως συνέβαινε στην περίπτωση των γυναικών. Κατά συνέπεια, οι επαγγελματικές ευκαιρίες για τους επαγγελματίες άνδρες παρέμεναν αμετάβλητες, ανεξάρτητα από το αν είχαν παιδιά ή όχι. Η έρευνα αυτή είναι ενδεικτική της ασύμμετρης σχέσης των δύο διαστάσεων της κοινωνικής πρόσληψης, πάνω στις οποίες στηρίζονται οι δεδομένες σχέσεις κυριαρχίας. Αν σε αυτό συνυπολογιστεί η ιδιαιτερότητα του εργασιακού πλαισίου, ως κατεξοχήν χώρου μέτρησης και απόδειξης της ικανότητας άρα και της αξίας του ατόμου, τότε το προαναφερθέν αποτέλεσμα αποκτά καιρία σημασία.

Επιστρέφοντας στην ΘΔΣ, οι Kay & Jost (2005) θέλησαν να διερευνήσουν μέσα από τρία πειράματα την υπόθεση, σύμφωνα με την οποία η ενεργοποίηση συμπληρωματικών διαφυλικών στερεοτύπων – με βάση τις δύο διαστάσεις της κοινωνικής πρόσληψης – θα οδηγήσει στην αύξηση της προσλαμβανόμενης νομιμότητας του συστήματος. Στο πρώτο πείραμα, δημιουργήθηκαν τέσσερις συνθήκες: στην πρώτη και την δεύτερη συνθήκη, οι συμμετέχοντες εκτέθηκαν σε μη συμπληρωματικά στερεότυπα - είτε στερεότυπα που αναφέρονται στην ικανότητα για δράση (agency) και χαρακτηρίζουν συστηματικά τους άνδρες, είτε σε στερεότυπα που αφορούν την κοινοτικότητα (communality) και αποδίδονται στις γυναίκες - ενώ στην τρίτη συνθήκη τα υποκείμενα εκτέθηκαν σε συμπληρωματικά διαφυλικά στερεότυπα. Η τέταρτη ομάδα αποτέλεσε την συνθήκη ελέγχου, όπου τα άτομα δεν εκτέθηκαν σε κανένα είδος στερεοτύπων. Στην συνέχεια, ζητήθηκε από τα άτομα να συμπληρώσουν την κλίμακα δικαιολόγησης του συστήματος που κατασκεύασαν οι Kay & Jost (2003), συγκεκριμενοποιώντας την στις σχέσεις των δύο φύλων.

Τα αποτελέσματα αυτού του πειράματος στήριξαν την υπόθεση των Kay & Jost (2005). Καταρχήν μια προκαταρκτική ανάλυση των δεδομένων έδειξε ότι οι

άνδρες πράγματι προσλαμβάνονται ως περισσότερο ικανοί να φέρουν δράση (agentic) και οι γυναίκες ως περισσότερο κοινοτικές (communal). Ακόμη, οι άνδρες θεωρούν το σύστημα των διαφυλικών σχέσεων ως νόμιμο και δίκαιο σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό από ότι οι γυναίκες. Εντούτοις, στην συνθήκη έκθεσης στα συμπληρωματικά στερεότυπα και στην συνθήκη έκθεσης στα κοινοτικά στερεότυπα, η προσλαμβανόμενη νομιμότητα των διαφυλικών σχέσεων αυξήθηκε σημαντικά για τις γυναίκες. Οι άνδρες δεν φάνηκε να επηρεάζονται από τους πειραματικούς χειρισμούς στις εκτιμήσεις τους περί νομιμότητας και καταλληλότητας των σχέσεων των δύο φύλων, που έτσι κι αλλιώς παρέμεναν υψηλές. Η απλή έκθεση και ενεργοποίηση των κοινοτικών και συμπληρωματικών στερεοτύπων κατέστη ικανή να αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο οι γυναίκες προσλαμβάνουν τις σχέσεις τους με τους άνδρες, θεωρώντας τες πιο δίκαιες και νόμιμες.

Στην δεύτερο πείραμα, οι Kay & Jost (2005) εισήγαγαν ορισμένες τροποποιήσεις προκειμένου να ελέγξουν με μεγαλύτερη ακρίβεια τις υποθέσεις τους. Σε αυτή την μελέτη, αντί για τα στερεότυπα της κοινοτικότητας και της δυνατότητας για δράση, χρησιμοποίησαν στερεοτυπικούς χαρακτηρισμούς που προκύπτουν από την θεωρία του αμφίσημου σεξισμού των Glick & Fiske (1996 στο Kay & Jost, 2005). Τα καλοπροαίρετα σεξιστικά στερεότυπα χρησιμοποιήθηκαν στην θέση των κοινοτικών και τα εχθρικά σεξιστικά στερεότυπα αντίστοιχα στην θέση των στερεοτύπων της ικανότητας για δράση. Επιπρόσθετα, σε αυτό το πείραμα μετρήθηκε η δικαιολόγηση του συστήματος γενικά, υποθέτοντας ότι η επίδραση της νομιμοποίησης θα διαχυθεί από το σύστημα των σχέσεων των δύο φύλων, στην ευρύτερη τάξη πραγμάτων. Εισήχθη επιπρόσθετα, μια συνθήκη στην οποία οι συμμετέχοντες εκτίθονταν σε ευνοϊκές για τις γυναίκες πεποιθήσεις, αλλά όχι στερεοτυπικές. Με αυτό τον τρόπο, οι ερευνητές είχαν την δυνατότητα να

εξακριβώσουν ότι μόνον τα συμπληρωματικά στερεότυπα προκαλούν νομιμοποίηση του συστήματος και όχι οποιαδήποτε θετική πρόσληψη των γυναικών.

Δημιουργήθηκαν, λοιπόν, τέσσερις πειραματικές συνθήκες και μια συνθήκη ελέγχου. Στην πρώτη και την δεύτερη συνθήκη οι συμμετέχοντες εκτίθονταν (ή/και καλούνταν ταυτόχρονα να επικυρώσουν το περιεχόμενο) είτε σε καλοπροαίρετα σεξιστικά στερεότυπα είτε σε εχθρικά. Στην τρίτη συνθήκη παρουσιάζονταν συμπληρωματικά διαφυλικά στερεότυπα και στην τέταρτη τα υποκείμενα έρχονταν αντιμέτωπα με ευνοϊκές αλλά όχι στερεοτυπικές προσλήψεις για τις γυναίκες. Εν συνεχεία, οι συμμετέχοντες καλούνταν να απαντήσουν στην γενική κλίμακα της δικαιολόγησης του συστήματος.

Τα αποτελέσματα και αυτού του πειράματος επιβεβαίωσαν τις υποθέσεις προς την αναμενόμενη κατεύθυνση. Στην συνθήκη έκθεσης (ή επικύρωσης) σε καλοπροαίρετα σεξιστικά στερεότυπα ή σε συμπληρωματικά στερεότυπα (αν και σε μικρότερο βαθμό) οι γυναίκες συμμετέχοντες σημείωσαν σημαντικά υψηλότερα επίπεδα δικαιολόγησης του συστήματος σε σχέση με την συνθήκη έκθεσης σε εχθρικά στερεότυπα. Επίσης, η έκθεση σε ευνοϊκούς αλλά μη στερεοτυπικούς χαρακτηρισμούς των γυναικών δεν επέφερε καμία αλλαγή στην πρόσληψη του συστήματος. Αντίθετα, οι απαντήσεις κυμάνθηκαν στα ίδια επίπεδα με την συνθήκη ελέγχου. Όπως και στην προηγούμενη έρευνα, οι άνδρες γενικά προσελάμβαναν το σύστημα ως δίκαιο και νόμιμο σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό από τις γυναίκες, και αυτό δεν φάνηκε να επηρεάζεται από οποιαδήποτε στερεοτυπική έκθεση ή επικύρωση. Τέλος, τόσο η επικύρωση του περιεχομένου των στερεοτύπων όσο και η απλή ενεργοποίηση στο γνωστικό σύστημα των ατόμων είχαν την ίδια δυνατότητα να παράξουν την αναμενόμενη αύξηση της προσλαμβανόμενης νομιμότητας του συστήματος.

Οι συγκεκριμένες πειραματικές μελέτες κατέδειξαν την εκλογικευτική λειτουργία των συμπληρωματικών στερεοτύπων. Η ενεργοποίηση αυτών των γνωστικών σχημάτων είναι ικανή να οδηγήσει την κυριαρχούμενη ομάδα στην νομιμοποίηση της ανισότητας μεταξύ των δύο φύλων, αλλά και την εκλογίκευση του συστήματος γενικά. Μέσω των συμπληρωματικών στερεοτύπων και ειδικά εκείνων που ανταμείβουν και εξυψώνουν την κυριαρχούμενη ομάδα σε σχέση με την κυρίαρχη, αποδίδοντας της αντισταθμιστικές ιδιότητες, επιτυγχάνεται η δικαιολόγηση της ισχύουσας τάξης πραγμάτων. Τα αποτελέσματα αυτά συμβαδίζουν με μία παλαιότερη ιδέα της Jackman (1994 στο Kay & Jost, 2005, p. 504) σύμφωνα με την οποία «όταν επρόκειτο να διατηρηθεί η ανισότητα, το “μέλι” τυπικά είναι περισσότερο αποτελεσματικό από το “ξύδι”».

Στο τρίτο πείραμα, οι Kay & Jost (2005) επιχείρησαν να ελέγξουν πιο στενά την ιδιότητα που έχουν τα συμπληρωματικά στερεότυπα να νομιμοποιούν το σύστημα, αντιστρέφοντας το πλαίσιο των σχέσεων κυριαρχίας. Πιο συγκεκριμένα, υπέθεσαν ότι εφόσον τα κοινοτικά στερεότυπα αυξάνουν την δικαιολόγηση του συστήματος στις γυναίκες, όταν αυτές συνιστούν την κυριαρχούμενη ομάδα, τότε τα στερεότυπα της δυνατότητας για δράσης θα πρέπει να είναι αυτά που θα οδηγούν στην νομιμοποίηση του συστήματος, όταν οι άνδρες για κάποιο λόγο αποκτήσουν χαμηλότερη κοινωνική θέση. Με βάση αυτό τον συλλογισμό, οι πειραματιστές δημιούργησαν δύο συνθήκες: στην πρώτη συνθήκη τα υποκείμενα έρχονταν αντιμέτωπα με ένα κείμενο το οποίο απέδιδε υψηλότερη κοινωνική θέση στις γυναίκες, παρουσιάζοντάς τις ως καλύτερα διοικητικά στελέχη από τους άνδρες εξαιτίας των κοινοτικών χαρακτηριστικών που τις διακρίνουν (αντιστροφή των σχέσεων κυριαρχίας). Αντίθετα, στην δεύτερη συνθήκη, οι άνδρες εμφανίζονταν ως καλύτεροι managers εξαιτίας των χαρακτηριστικών της ικανότητας να φέρουν δράση.

Στην συνέχεια, τα μισά υποκείμενα εκτίθονταν σε κοινοτικά στερεότυπα και τα άλλα μισά σε στερεότυπα δυνατότητας για δράση. Τέλος, οι συμμετέχοντες συμπλήρωναν την γενική κλίμακα δικαιολόγησης του συστήματος.

Τα αποτελέσματα και σε αυτό το πείραμα είναι ενδεικτικά της νομιμοποιητικής δράσης των συμπληρωματικών στερεοτύπων. Πράγματι, η μεγαλύτερη αύξηση της νομιμότητας του συστήματος παρατηρήθηκε στις συνθήκες όπου τα στερεότυπα λειτούργησαν ως αντίβαρο στο πλαίσιο. Πιο αναλυτικά, όταν οι γυναίκες παρουσιάζονταν ως καλύτεροι managers, τα στερεότυπα της δυνατότητας για δράση προκαλούσαν μεγαλύτερη δικαιολόγηση του συστήματος σε σχέση με τα κοινοτικά στερεότυπα. Αντίθετα, όταν οι άνδρες εμφανίζονταν ως καλύτεροι managers, τότε η έκθεση σε κοινοτικά στερεότυπα προκαλούσε υψηλότερη αύξηση της νομιμότητας του συστήματος σε σύγκριση με την έκθεση σε στερεότυπα δυνατότητας για δράση. Το πλαίσιο και το περιεχόμενο των σχέσεων κυριαρχίας διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο για το ποια από τις δύο διαστάσεις της κοινωνικής πρόσληψης θα εκλογικεύσει την ανισότητα.

Οι παραπάνω πειραματικές μελέτες καταδεικνύουν για πρώτη φορά την αιτιολογική σχέση μεταξύ των συμπληρωματικών διαφυλικών στερεοτύπων και της δικαιολόγησης του συστήματος, προσφέροντας στήριξη στην γενική υπόθεση της ΘΔΣ σύμφωνα με την οποία, τα κοινωνικά στερεότυπα λειτουργούν ως εργαλεία εκλογίκευσης της ανισότητας και νομιμοποίησης των ασύμμετρων κυριαρχικά σχέσεων. Στην συνέχεια, θα παρουσιαστούν τρεις μελέτες οι οποίες διερευνούν τον ρόλο των συμπληρωματικών στερεοτύπων, σε ομάδες που διαφοροποιούνται ως προς την κοινωνική θέση στην βάση των κριτηρίων της εθνικότητας και του γεωγραφικού τόπου διαμονής.

3.1.2. *Εδαφικά και εθνικά συμπληρωματικά στερεότυπα.* Όπως ήδη έχει αναφερθεί, η απόδοση των στερεοτύπων της δυνατότητας για δράση και της κοινοτικότητας, δεν αφορά μόνο τους άνδρες και τις γυναίκες, αλλά όλες τις κοινωνικές ομάδες που διαφέρουν ως προς το status. Έτσι, συστηματικά και προβλέψιμα, στις ομάδες υψηλού status αποδίδεται το χαρακτηριστικό της ικανότητας, ενώ στις ομάδες χαμηλού status το χαρακτηριστικό της θερμότητας ή της κοινοτικότητας. Οι Jost, Kivetz, Rubini, Guermandi & Mosso (2005) θέλησαν να ελέγξουν την εγκυρότητα της συμπληρωματικότητας των στερεοτύπων και τον ρόλο τους στην δικαιολόγηση του συστήματος σε τρεις χώρες: την Ιταλία, την Μεγάλη Βρετανία και το Ισραήλ. Στις πρώτες δύο χώρες φαίνεται να υπάρχει μια διαφορά στην κοινωνική θέση με βάση την **γεωγραφία**, ενώ στο Ισραήλ με βάση την **εθνικότητα**.

Στην περίπτωση μελέτης της Ιταλίας, υπάρχει μια σημαντική διαφοροποίηση της κοινωνικής και οικονομικής θέσης ανάμεσα στο Βορρά και τον Νότο. Έτσι, οι Βόρειοι Ιταλοί απολαμβάνουν ένα σαφώς ανώτερο επίπεδο ζωής σε σχέση με τους Νότιους, οι οποίοι θεωρείται ότι κατέχουν χαμηλότερη κοινωνική θέση. Δεν είναι τυχαία η ρήση σύμφωνα με την οποία «η Αφρική ξεκινά στη Ρώμη». Βασική υπόθεση των Jost & al. (2005) ήταν ότι τα άτομα θα προσπαθήσουν να δικαιολογήσουν την ασύμμετρες σχέσεις κυριαρχίας, ενεργοποιώντας από κοινού συμπληρωματικά στερεότυπα. Η ομάδα υψηλού status (Βόρειοι Ιταλοί) θα στερεοτυποποιηθεί με όρους δυνατότητας για δράση και η ομάδα χαμηλού status (Νότιοι Ιταλοί) με όρους κοινοτικότητας. Επιπρόσθετα, οι ερευνητές υπέθεσαν ότι όσο μεγαλύτερη είναι η ανάγκη για δικαιολόγηση του συστήματος τόσο μεγαλύτερη θα είναι η χρήση συμπληρωματικών στερεοτύπων. Στην περίπτωση της Ιταλίας, η ανάγκη δικαιολόγησης του συστήματος μετρήθηκε μέσα από το μέγεθος της

προσλαμβανόμενης διαφοράς του status. Τέλος, διερευνήθηκε η υπόθεση σύμφωνα με την οποία, η αυξημένη στερεοτυπική διαφοροποίηση θα οδηγήσει σε αύξηση της προσλαμβανόμενης νομιμότητας και σταθερότητας του συστήματος.

Εκατόν εξήντα Ιταλοί φοιτητές καλούνταν να συμπληρώσουν ένα ερωτηματολόγιο. Αρχικά τους ζητούταν να χαρακτηρίσουν τόσο τους Βόρειους Ιταλούς όσο και τους Νότιους με βάση μια σειρά συμπληρωματικών επιθέτων. Στην συνέχεια, έπρεπε να εκτιμήσουν το μέγεθος της διαφοράς του status μεταξύ των δύο ομάδων καθώς επίσης την νομιμότητα και την σταθερότητα αυτής της διαφοράς. Τέλος, συμπλήρωναν την οικονομική κλίμακα δικαιολόγησης του συστήματος των Jost & Thompson (2000 στο Jost & al., 2005). Η μέτρηση αυτή θα χρησιμοποιούταν ως ένας πρόσθετος δείκτης της ανάγκης των υποκειμένων για δικαιολόγηση του συστήματος.

Τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης στήριξαν τις υποθέσεις των Jost & al. (2005). Και οι δύο ομάδες απέδωσαν σε μεγαλύτερο βαθμό τα στερεότυπα της δυνατότητας για δράση στου Βόρειους Ιταλούς και τα στερεότυπα της κοινοτικότητας στους Νότιους. Επίσης, όσο μεγαλύτερη ήταν η ανάγκη των συμμετεχόντων για δικαιολόγηση του συστήματος, έτσι όπως μετρήθηκε με την κλίμακα της οικονομικής δικαιολόγησης του συστήματος και το προσλαμβανόμενο μέγεθος της διαφοράς του status, τόσο εντονότερη ήταν η διαφοροποίηση στην στερεοτυπική πρόσληψη των δύο ομάδων. Τέλος, η έντονη στερεοτυπική διαφοροποίηση οδήγησε με την σειρά της σε αύξηση της προσλαμβανόμενης νομιμότητας του συστήματος των διομαδικών σχέσεων, αλλά όχι της προσλαμβανόμενης σταθερότητας.

Η δεύτερη έρευνα των Jost & al. (2005) διεξήχθη στην Αγγλία, όπου αντίθετα με την Ιταλία, οι κάτοικοι του Νότου απολαμβάνουν υψηλότερη κοινωνική θέση και οι κάτοικοι του Βορρά χαμηλότερη. Αυτή η ερευνητική επιλογή έγινε με

σκοπό να διαχωριστεί εμπειρικά η κοινωνική θέση από τον γεωγραφικό τόπο διαμονής. Και σε αυτή την μελέτη, τα ευρήματα ήταν πανομοιότυπα με την πρώτη. Ανέκυψαν τα αναμενόμενα συμπληρωματικά στερεότυπα, σύμφωνα με τα οποία, οι Νότιοι Άγγλοι θεωρούνται περισσότερο έξυπνοι και παραγωγικοί και οι Βόρειοι Άγγλοι περισσότερο ευτυχισμένοι και τίμιοι. Επιπρόσθετα, όσο μεγαλύτερη θεωρούταν η διαφορά του status μεταξύ των δύο ομάδων, τόσο εντονότερη ήταν η στερεοτυπική διαφοροποίηση, η οποία με την σειρά της οδηγούσε σε αυξημένη πρόσληψη της νομιμότητας και της σταθερότητας της κοινωνικής ιεραρχίας.

Οι προαναφερθείσες συσχετιστικές έρευνες καταδεικνύουν την σύνδεση μεταξύ των συμπληρωματικών στερεοτύπων και της δικαιολόγησης του συστήματος. Ένα σημαντικό στοιχείο που προκύπτει είναι ότι η στερεοτυπική διαφοροποίηση των ομάδων συμβαίνει ανεξάρτητα από την ταυτότητα των συμμετεχόντων. Το εύρημα αυτό συνιστά σοβαρή ένδειξη για την συναινετική διάθεση και επικύρωση των συμπληρωματικών στερεοτύπων από όλες τις κοινωνικές ομάδες.

Η τρίτη και τελευταία έρευνα πραγματοποιήθηκε στο Ισραήλ. Εκεί η διαφοροποίηση του status προκύπτει με βάση την εθνικότητα. Έτσι, οι Ασκενάζι Εβραίοι κατέχουν υψηλότερη κοινωνική θέση σε σχέση με τους Σεφαρντίμ Εβραίους που βρίσκονται χαμηλότερα στην κοινωνική και οικονομική ιεραρχία. Οι Jost & al. (2005) σε αυτή την μελέτη, επέλεξαν να χειριστούν πειραματικά την ανάγκη δικαιολόγησης του συστήματος. Πιο συγκεκριμένα, υπέθεσαν ότι όταν το σύστημα βρεθεί υπό καθεστώς απειλής, τότε θα ενταθεί η ανάγκη των συμμετεχόντων να δικαιολογήσουν την ισχύουσα τάξη πραγμάτων. Με την εισαγωγή ενός κειμένου, δημιούργησαν δύο πειραματικές συνθήκες: μια υψηλής απειλής του συστήματος και μία χαμηλής απειλής. Οι προβλέψεις ήταν ταυτόσημες με αυτές των δύο πρώτων ερευνών.

Τα ευρήματα, για ακόμη μια φορά επιβεβαίωσαν τις αρχικές υποθέσεις. Η ομάδα υψηλού status στερεοτυποποιήθηκε ως περισσότερο έξυπνη και υπεύθυνη, ενώ η ομάδα χαμηλού status ως περισσότερο ευτυχισμένη και προσανατολισμένη στην αξία του οικογενειακού θεσμού. Επιπρόσθετα, η συνθήκη υψηλής απειλής του συστήματος προκάλεσε εντονότερη επικύρωση των συμπληρωματικών στερεοτύπων σε σχέση με την συνθήκη χαμηλής απειλής, η οποία με την σειρά της οδήγησε στην αύξηση της προσλαμβανόμενης νομιμότητας και σταθερότητας του συστήματος.

Οι προαναφερθείσες έρευνες έδειξαν με πειστικό τρόπο ότι τα συμπληρωματικά στερεότυπα εξυπηρετούν σκοπούς δικαιολόγησης και ενίσχυσης του ισχύοντος status quo. Μάλιστα, το περιεχόμενο των αντισταθμιστικών στερεοτύπων δεν είναι ίδιον του φύλου ή του γεωγραφικού τόπου διαμονής, αλλά ενεργοποιείται και εφαρμόζεται σε κάθε περίπτωση που οι ομάδες διαφοροποιούνται ως προς το status, στη βάση οποιουδήποτε κριτηρίου. Τέλος, οι έρευνες στην Ιταλία, την Αγγλία και το Ισραήλ κατέδειξαν εμπειρικά την διαπολιτισμική σταθερότητα αυτών των κοινωνιο-γνωστικών σχημάτων, η οποία επισημαίνεται και στο Μοντέλο του Περιεχομένου των Στερεοτύπων.

3.1.3. Συμπληρωματικά στερεότυπα του τύπου «φτωχοί αλλά ευτυχισμένοι», «πλούσιοι αλλά δυστυχείς», «φτωχοί αλλά έντιμοι» και «πλούσιοι αλλά ανέντιμοι». Στη λογοτεχνία, τη θρησκεία και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, οι πλούσιοι και οι φτωχοί τείνουν να αναπαρίστανται και να απεικονίζονται με ένα συγκεκριμένο τρόπο. Στους φτωχούς και γενικά στους μη προνομιούχους συνήθως αποδίδονται οι αρετές της ευτυχίας και της τιμιότητας, ενώ στους πλούσιους και τους προνομιούχους αποδίδονται τα ελαττώματα της μοναξιάς, της ανεντιμότητας και της συναισθηματικής μιζέριας. Αυτού του είδους η απεικόνιση, όπου η φτώχεια έχει τις δικές της ανταμοιβές και η ευμάρεια τα δικά της μειονεκτήματα, φαίνεται να είναι

ισχυρή όχι μόνο στους δυτικούς πολιτισμούς αλλά και στις ανατολικές φιλοσοφίες όπως για παράδειγμα ο Ταοϊσμός, όπου το καλό και το κακό βρίσκονται σε αρμονική σχέση μεταξύ τους και οι αντιτιθέμενες δυνάμεις συμφιλιώνονται (Kay & Jost, 2003).

Αλλά και στην κοινωνική σκέψη των ατόμων φαίνεται να υφίσταται αυτή η εξισοροποιητική απεικόνιση σύμφωνα με την οποία κανείς δεν απολαμβάνει μονοπωλιακά όλες τις αρετές και τα πλεονεκτήματα αυτού του κόσμου. Ήδη ο Lerner (1980 στο Kay & Jost, 2003) είχε παρατηρήσει ότι οι άνθρωποι ανακουφίζονται στην ιδέα ότι οι φτωχοί βιώνουν συναισθηματική πληρότητα και ότι θα ανταμειφθούν για την ηθικότητά τους στην ζωή μετά θάνατον.

Οι Kay & Jost (2003) επιχείρησαν να μελετήσουν την λειτουργία αυτών των πολιτισμικών σχημάτων στην δικαιολόγηση του συστήματος. Υπέθεσαν ότι η έκθεση σε συμπληρωματικές στερεοτυπικές προσλήψεις των φτωχών ως ευτυχισμένων και έντιμων και αντίστοιχα των πλουσίων ως δυστυχισμένων και ανέντιμων θα προκαλέσει στους συμμετέχοντες αύξηση της προσλαμβανόμενης νομιμότητας του συστήματος σε σχέση με την έκθεση σε μη συμπληρωματικά στερεότυπα του τύπου «φτωχοί και δυστυχισμένοι/ανέντιμοι» και «πλούσιοι και ευτυχισμένοι/τίμιοι». Στόχος των δύο πρώτων πειραμάτων ήταν η διερεύνηση της εν λόγω υπόθεσης: στο πρώτο εξετάστηκε η περίπτωση των στερεοτύπων «φτωχός αλλά ευτυχής» και «πλούσιος αλλά δυστυχής» και στο δεύτερο «φτωχός αλλά έντιμος» και «πλούσιος αλλά ανέντιμος».

Ο χειρισμός των ανεξάρτητων μεταβλητών εισήχθη με ένα κείμενο στο οποίο γινόταν περιγραφή ενός ατόμου-στόχου. Οι συμμετέχοντες έπρεπε να διαβάσουν αρκετές φορές αυτό το κείμενο διότι θα εξετάζονταν, υποτίθεται, ως προς την μνημονική τους επίδοση. Στις μισές περιπτώσεις τα υποκείμενα έρχονταν αντιμέτωπα με ένα πλούσιο άτομο-στόχο και στις άλλες μισές με ένα φτωχό

πρωταγωνιστή. Επίσης, στις μισές περιπτώσεις ο πρωταγωνιστής ήταν ευτυχισμένος (ή έντιμος στο δεύτερο πείραμα) και στις άλλες μισές δυστυχής (ή ανέντιμος). Στην συνέχεια καλούνταν να συμπληρώσουν την γενική κλίμακα δικαιολόγησης του συστήματος.

Τα ευρήματα που προέκυψαν και από τα δύο πειράματα στήριξαν την υπόθεση των ερευνητών. Όταν τα υποκείμενα εκτίθονταν σε συμπληρωματικές στερεοτυπικές απεικονίσεις των φτωχών ως ευτυχισμένων και έντιμων και των πλουσίων ως δυστυχισμένων και ανέντιμων σημειωνόταν αυξημένη στήριξη του ισχύοντος status quo, σε σχέση με τις συνθήκες όπου η έκθεση αφορούσε μη συμπληρωματικές στερεοτυπικές προσλήψεις. Μάλιστα, η αξία του ευρήματος αυτού ενισχύεται ακόμη περισσότερο από το γεγονός ότι η έννοια της τιμιότητας και η έννοια της ευτυχίας διαφοροποιούνται θεωρητικά και εμπειρικά, όπως φάνηκε άλλωστε και στην πιλοτική έρευνα που διεξήγαγαν οι Kay & Jost (2003).

Πιο συγκεκριμένα, στην πιλοτική έρευνα φάνηκε ότι ενώ το χαρακτηριστικό της τιμιότητας συνδέεται θετικά με την φτώχεια και αντίστροφα η ανεντιμότητα με τον πλούτο, δεν ισχύει το ίδιο και με το χαρακτηριστικό της ευτυχίας. Οι άνθρωποι δεν θεωρούν ότι οι φτωχοί είναι περισσότερο ευτυχισμένοι από τους πλούσιους, κάτι το οποίο συνάδει και με αποτελέσματα συσχετιστικών μελετών μεταξύ του πλούτου και του υποκειμενικού αισθήματος ευημερίας. Το γεγονός, λοιπόν, ότι και στα δύο πειράματα παρατηρήθηκε η αναμενόμενη αύξηση της νομιμότητας του συστήματος μπορεί να αποδοθεί αποκλειστικά και μόνον στην συμπληρωματικότητα του περιεχομένου των στερεοτύπων και όχι για παράδειγμα σε πιθανή παραβίαση των προσδοκιών των ατόμων, η οποία θα συνέβαινε στην περίπτωση των στερεοτύπων της ευτυχίας.

Στις επόμενες δύο πειραματικές διερευνήσεις των συμπληρωματικών στερεοτύπων «φτωχός αλλά ευτυχισμένος ή έντιμος» και «πλούσιος αλλά δυστυχής ή ανέντιμος», οι ερευνητές επιχείρησαν να ελέγξουν την υπόθεση της νομιμοποιητικής λειτουργίας των στερεοτύπων, συνδυάζοντας παράλληλα θεωρητικές ιδέες που προέρχονται από την προσέγγιση του Δίκαιου Κόσμου του Lerner (1980 στο Kay & Jost, 2003).

Στα πλαίσια της θεωρίας του Δίκαιου Κόσμου, η πλειονότητα των ερευνών έχει ασχοληθεί με περιπτώσεις όπου η αποκατάσταση της δικαιοσύνης εξυπηρετείται μέσα από διαδικασίες υποβάθμισης του θύματος (victim derogation) και απόδοσης ευθυνών σε αυτό για την συμφορά του (Hafer & Begue, 2005). Ωστόσο, ο ίδιος ο Lerner είχε επισημάνει στην θεωρία του ότι η υποβάθμιση των αθώων θυμάτων δεν συνιστά την μοναδική στρατηγική για την ανάκτηση της δικαιοσύνης. Οι Kay & Jost (2003) θεωρούν λοιπόν ότι η ενεργοποίηση συμπληρωματικών στερεοτύπων, όπου τόσο οι κοινωνικές αρετές όσο και οι δυσκολίες ή τα βάρη μοιράζονται εξίσου στις διάφορες κοινωνικές ομάδες, αποτελεί μια επιπρόσθετη στρατηγική διατήρησης ή ανάκτησης του αισθήματος δικαιοσύνης.

Με βάση την παραπάνω συλλογιστική, οι ερευνητές θέλησαν να μετρήσουν την ενεργοποίηση του «κινήτρου δικαιοσύνης» (justice motive) ύστερα από έκθεση των υποκειμένων σε συμπληρωματικά και μη συμπληρωματικά στερεότυπα. Βασική υπόθεση είναι ότι η έκθεση σε μη συμπληρωματικά στερεότυπα θα απειλήσει το αίσθημα της δικαιοσύνης στους συμμετέχοντες. Κατά συνέπεια αναμένεται ότι σε αυτή την συνθήκη θα ενεργοποιηθεί σε μεγαλύτερο βαθμό το κίνητρο δικαιοσύνης σε σχέση με την συνθήκη έκθεσης σε συμπληρωματικά στερεότυπα. Η μέτρηση του κινήτρου δικαιοσύνης έγινε με βάση τον χρόνο αντίδρασης των συμμετεχόντων στο να αναγνωρίσουν ψευδολέξεις, ουδέτερες λέξεις και λέξεις συνδεδεμένες με την

έννοια της δικαιοσύνης. Επιπρόσθετα, οι ερευνητές συμπεριέλαβαν στις εξαρτημένες μετρήσεις τους την γενική κλίμακα της δικαιολόγησης του συστήματος. Όπως και στα δύο πρώτα πειράματα, αναμένεται ότι η έκθεση σε συμπληρωματικά στερεότυπα θα οδηγήσει σε μεγαλύτερη δικαιολόγηση του συστήματος σε σύγκριση με τα μη συμπληρωματικά στερεότυπα. Τέλος, εισήχθη ως ενδιάμεση μεταβλητή η εργασιακή προτεσταντική ηθική. Οι ερευνητές υπέθεσαν ότι η έκθεση σε συμπληρωματικά στερεότυπα θα είναι πιο αποτελεσματική στο να αυξήσει την νομιμότητα του συστήματος, κυρίως όταν οι συμμετέχοντες σκοράρουν χαμηλά στην κλίμακα της εργασιακής προτεσταντικής ηθικής.

Κατά την πειραματική διαδικασία δημιουργήθηκαν δύο συνθήκες στις οποίες τα άτομα διάβαζαν ένα κείμενο στο οποίο περιγράφονταν δύο φίλοι-πρωταγωνιστές όπου ο ένας ήταν πλούσιος και ο άλλος φτωχός. Στις μισές περιπτώσεις, ο φτωχός φίλος ήταν ταυτόχρονα και ευτυχισμένος (ή έντιμος στο δεύτερο πείραμα) και ο πλούσιος παρουσιαζόταν ως δυστυχής (ή ανέντιμος). Στις άλλες μισές περιπτώσεις, ο φτωχός φίλος παρουσιαζόταν ως δυστυχής (ή ανέντιμος) και ο πλούσιος ως ευτυχής (ή έντιμος).

Τα αποτελέσματα επιβεβαίωσαν την κεντρική υπόθεση των Kay & Jost (2003). Πράγματι, όταν οι συμμετέχοντες έρχονταν αντιμέτωποι με μη συμπληρωματικές στερεοτυπικές προσλήψεις των πρωταγωνιστών, τότε σημείωναν σημαντικά μικρότερο χρόνο αντίδρασης ως προς την αναγνώριση λέξεων σχετικών με την έννοια της δικαιοσύνης σε σχέση με την συνθήκη έκθεσης σε συμπληρωματικά στερεότυπα. Φάνηκε, δηλαδή, ότι τα μη συμπληρωματικά στερεότυπα, σε αντίθεση με τα συμπληρωματικά, θέτουν μια έντονη απειλή στο αίσθημα δικαιοσύνης των ατόμων, την οποία θα πρέπει να διαχειριστούν. Επιπρόσθετα, αναφορικά με την γενική κλίμακα δικαιολόγησης του συστήματος,

επαναλήφθηκαν τα αποτελέσματα των δύο πρώτων πειραμάτων. Και πάλι στην συνθήκη έκθεσης σε στερεότυπα του τύπου «φτωχός αλλά ευτυχισμένος ή έντιμος» και «πλούσιος αλλά δυστυχής ή ανέντιμος» οι συμμετέχοντες σημείωναν αυξημένη στήριξη του status quo σε σχέση με την συνθήκη έκθεσης σε στερεότυπα όπου οι πλούσιοι εμφανίζονται ως περισσότερο ευτυχισμένοι ή έντιμοι από τους φτωχούς.

Τέλος, σχετικά με την εργασιακή προτεσταντική ηθική παρατηρήθηκαν ορισμένες διαφοροποιημένες επιδράσεις στην δικαιολόγηση του συστήματος, ανάλογα με το συγκεκριμένο περιεχόμενο των στερεοτύπων. Πιο συγκεκριμένα, φάνηκε ότι οι συμμετέχοντες με χαμηλό σκορ στην κλίμακα στις εργασιακής προτεσταντικής ηθικής επηρεάζονταν (αυξημένη δικαιολόγηση του συστήματος) από τα στερεότυπα «φτωχός αλλά ευτυχισμένος» και «πλούσιος αλλά δυστυχής» ενώ τα υποκείμενα με υψηλό σκορ στην ίδια κλίμακα επηρεάζονταν (αυξημένη στήριξη του status quo) από τα στερεότυπα της εντιμότητας. Το εύρημα αυτό καταδεικνύει ότι η εργασιακή προτεσταντική ηθική συνδέεται διαφορετικά με τις έννοιες της ευτυχίας και της εντιμότητας. Ειδικότερα, η εντιμότητα φαίνεται να συσχετίζεται θετικά με την εργασιακή προτεσταντική ηθική και η ευτυχία αρνητικά. Το εν λόγω αποτέλεσμα συνάδει με παρατηρήσεις προηγούμενων ερευνητών, οι οποίοι διαπίστωσαν ότι η πίστη σε αυτή την αξία εμπεριέχει πολύπλοκες και πολλές φορές αντιφατικές σχέσεις μεταξύ των εννοιών της φτώχειας, της σκληρής δουλειάς, την τιμιότητας και της ευχαρίστησης (Jones 1997 στο Kay & Jost, 2003).

Οι εν λόγω πειραματικές μελέτες επιβεβαίωσαν σε μεγάλο βαθμό την ιδέα των ερευνητών, σύμφωνα με την οποία τα συμπληρωματικά στερεότυπα είναι ικανά να οδηγήσουν στην αυξημένη δικαιολόγηση του συστήματος σε ένα πρόδηλο επίπεδο και την ικανοποίηση του κινήτρου της δικαιοσύνης σε ένα λανθάνον επίπεδο, σε σχέση με τα μη συμπληρωματικά στερεότυπα. Το εύρημα αυτό είναι ιδιαίτερα

σημαντικό διότι διαφωτίζει εμπειρικά μια πρόσθετη στρατηγική των ατόμων, στόχος της οποίας είναι η διατήρηση της πεποίθησης ότι ο κόσμος είναι δίκαιος, νόμιμος και ισόρροπος. Εκτός, λοιπόν, από την στρατηγική της υποβάθμισης του θύματος, με την οποία ασχολείται η πλειονότητα των ερευνών της κοινωνικής δικαιοσύνης, αναδεικνύεται μια εξίσου αποτελεσματική οδός, αυτή των συμπληρωματικών στερεοτύπων και της συνακόλουθης αναβάθμισης των μη προνομιούχων. Κάτω από ποιες συνθήκες, όμως, επιλέγεται η μία ή η άλλη μέθοδος προκειμένου να δικαιολογηθεί το σύστημα; Σε αυτό το ερώτημα προσπάθησαν να απαντήσουν οι Kay, Jost & Young (2005) με μία σειρά πειραμάτων.

Οι ερευνητές υπέθεσαν ότι η επιλογή της μίας ή της άλλης στρατηγικής θα εξαρτηθεί από καταστασιακούς παράγοντες. Πιο συγκεκριμένα, παρατήρησαν ότι όταν οι άνθρωποι προβαίνουν στην υποβάθμιση των θυμάτων ή των μη προνομιούχων (μη συμπληρωματική στερεοτυπική απόδοση) συνδέουν αιτιολογικά την κατάσταση του θύματος με κάποιο χαρακτηριστικό. Για παράδειγμα, οι φτωχοί συνήθως θεωρούνται οκνηροί ή ελλειμματικοί ως προς την ευφυΐα και οι παχύσαρκοι παρορμητικοί και χωρίς αυτοέλεγχο. Εάν οι παρατηρητές για κάποιο λόγο αδυνατούν να συνδέσουν αιτιολογικά το αποτέλεσμα με κάποιο χαρακτηριστικό, τότε η στρατηγική της υποβάθμισης του θύματος πιθανότατα καθίσταται αναποτελεσματική.

Από την άλλη πλευρά, η υιοθέτηση της στρατηγικής της αναβάθμισης του θύματος ή των μη προνομιούχων (συμπληρωματική στερεοτυπική απόδοση) εμπεριέχει και ενεργοποιεί την ιδέα ότι τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα αυτής της κοινωνίας μοιράζονται δίκαια και ισόρροπα σε όλες τις κοινωνικές ομάδες. Έτσι, για παράδειγμα οι φτωχοί θεωρούνται περισσότερο ευτυχισμένοι και τίμιοι από τους πλούσιους και οι γυναίκες περισσότερο αρεστές από τους άνδρες. Αυτός ο κοινωνιογνωστικός μηχανισμός όμως δεν φαίνεται να βασίζεται στην αιτιώδη

σύνδεση του αποτελέσματος με κάποιο χαρακτηριστικό. Αντίθετα, τα αντισταθμιστικά οφέλη που αποδίδονται στους μη προνομιούχους δεν συσχετίζονται με την διάσταση στην οποία υπολείπονται.

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις, οι Kay, Jost & Young (2005) υπέθεσαν ότι η επίδραση των στερεοτύπων της υποτίμησης και των στερεοτύπων της αναβάθμισης των μη προνομιούχων θα εξαρτηθεί από την παρουσία ή την απουσία μιας αντιληπτικής αιτιολογικής σύνδεσης μεταξύ του αποτελέσματος και κάποιου χαρακτηριστικού. Έτσι, όταν ένα χαρακτηριστικό (π.χ. οκνηρία) συνδεθεί αιτιολογικά με κάποιο αποτέλεσμα (π.χ. φτώχεια) τότε η στρατηγική της υποβάθμισης του θύματος θα αποβεί πιο αποτελεσματική για την δικαιολόγηση του συστήματος. Αντίθετα, όταν το χαρακτηριστικό (π.χ. ευτυχία) δεν μπορεί να συνδεθεί αιτιολογικά με το αποτέλεσμα (π.χ. φτώχεια) τότε η στρατηγική της αναβάθμισης του θύματος θα αποβεί αποτελεσματικότερη για την νομιμοποίηση του συστήματος.

Οι Kay, Jost & Young (2005) προκειμένου να ελέγξουν τον παραπάνω ισχυρισμό διεξήγαγαν ένα πείραμα. Αρχικά οι συμμετέχοντες διάβαζαν ένα κείμενο το οποίο έδινε πληροφορίες για ένα ζευγάρι φίλων. Στις μισές περιπτώσεις εκτίθονταν σε συμπληρωματικές στερεοτυπικές προσλήψεις (στερεότυπα αναβάθμισης) των πρωταγωνιστών και στις άλλες μισές σε μη συμπληρωματικές προσλήψεις (στερεότυπα υποβάθμισης). Επίσης, στις μισές περιπτώσεις τα υποκείμενα μπορούσαν να συνδέσουν αιτιολογικά το χαρακτηριστικό της εξυπνάδας με το αποτέλεσμα του πλούτου, ενώ στις άλλες μισές το χαρακτηριστικό της εξυπνάδας ήταν αδύνατο να συνδεθεί με το αποτέλεσμα της ελκυστικότητας, όπως είχε φανεί από την πιλοτική έρευνα. Στην συνέχεια, οι συμμετέχοντες καλούνταν να συμπληρώσουν την γενική κλίμακα δικαιολόγησης του συστήματος.

Τα αποτελέσματα στήριξαν την υπόθεση των ερευνητών. Όταν το χαρακτηριστικό της εξυπνάδας μπορούσε να συνδεθεί αιτιολογικά με το αποτέλεσμα του πλούτου, τότε η έκθεση σε μη συμπληρωματικά στερεότυπα οδηγούσε σε μεγαλύτερη στήριξη του status quo σε σχέση με την έκθεση σε συμπληρωματικά στερεότυπα. Αντίθετα, όταν οι συμμετέχοντες δεν μπορούσαν να συνδέσουν αιτιολογικά το χαρακτηριστικό της εξυπνάδας με το αποτέλεσμα της ελκυστικότητας, τότε η έκθεση σε στερεότυπα αναβάθμισης προκαλούσε εντονότερη δικαιολόγηση του συστήματος σε σύγκριση με την συνθήκη έκθεσης σε στερεότυπα υποβάθμισης.

Τα παραπάνω αποτελέσματα αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, διότι δείχνουν ότι τόσο τα στερεότυπα της υποβάθμισης όσο και τα στερεότυπα της αναβάθμισης αποτελούν λειτουργικά ισότιμες οδούς για την δικαιολόγηση του συστήματος. Παρά το γεγονός ότι στον πυρήνα τους λανθάνουν διαφορετικές πεποιθήσεις για τον κόσμο, εντούτοις φαίνεται να καταλήγουν στο ίδιο αποτέλεσμα, που δεν είναι άλλο από την στήριξη του status quo. Κατά συνέπεια, τόσο η ενεργοποίηση της πίστης ότι «καθένας παίρνει αυτό που του αξίζει και αξίζει αυτό που παίρνει» (Lerner, 1980 στο Kay, Jost & Young, 2005) όσο και της δοξασίας ότι «κανένας δεν τα έχει όλα» (Lane 1959 στο Kay, Jost & Young, 2005), είναι ικανές να παράξουν, κάτω από διαφορετικές συνθήκες, το ίδιο φαινόμενο.

4. ΔΟΞΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ.

Όπως ήδη έχει αναφερθεί, η Θεωρία του Δίκαιου Κόσμου (Just World Theory) αποτέλεσε σημαντική πηγή επιρροής για την ανάπτυξη της ΘΔΣ. Ο Melvin Lerner, με τις πρωτοποριακές έρευνές του από τα μέσα της δεκαετίας του 60'

διατύπωσε την θέση ότι οι άνθρωποι διακατέχονται από ένα πρωταρχικό, θεμελιώδες κίνητρο που δεν ανάγεται σε κανένα άλλο, στον πυρήνα του οποίου εγγράφεται η επιθυμία των ανθρώπων να θεωρούν τον κόσμο στον οποίο ζουν δίκαιο. Βασικός μηχανισμός διατήρησης και ενίσχυσης του κινήτρου δικαιοσύνης (justice motive), όπως το ονόμασε, είναι η πεποίθηση σύμφωνα με την οποία καθένας παίρνει αυτό που του αξίζει και αξίζει αυτό που παίρνει (Lerner, 2003). Πρόκειται για την **δοξασία του δίκαιου κόσμου**, η οποία επηρεάζει τις κρίσεις και τις συμπεριφορικές αντιδράσεις των ανθρώπων, ιδιαίτερα όταν βρίσκονται αντιμέτωποι με καταστάσεις απροκάλυπτης αδικίας.

Σύμφωνα με τους Hafer & Begue (2005), η πλειονότητα των εμπειρικών ερευνών που διεξήχθησαν μετά το 1980, αντιμετώπισαν την έννοια της πίστης στο δίκαιο κόσμο κατά κύριο λόγο ως μεταβλητή ατομικών διαφορών, η οποία μπορεί να μετρηθεί μέσα από κλίμακες αυτό-αναφοράς. Αυτή η επικέντρωση του ενδιαφέροντος, όμως, απομάκρυνε τις μετέπειτα ερευνητικές προσπάθειες από την αρχική θεωρητική σύλληψη του όρου «δοξασία του δίκαιου κόσμου» και τελικά από την ουσία της θεωρίας του Lerner.

Ο Lerner θεωρούσε ότι οι άνθρωποι έχουν ανάγκη να πιστεύουν ότι ο κόσμος είναι δίκαιος, προκειμένου να διατηρήσουν ένα «προσωπικό συμβόλαιο» το οποίο φαίνεται να διαμορφώνεται ήδη από τα πρώτα χρόνια της ζωής. Στις προσπάθειες των παιδιών, κατά την διάρκεια της φυσιολογικής ανάπτυξης, να συγκρατήσουν την ικανοποίηση των άμεσων επιθυμιών και να επενδύσουν σε πιο μακροπρόθεσμους στόχους, εμπεριέχονται στοιχεία δόμησης ενός προσωπικού συμβολαίου που συνάπτουν με τον εαυτό και τον κόσμο. Έτσι, τα παιδιά συναινούν κατά κάποιο τρόπο να θυσιάσουν την κάλυψη της άμεσης παρόρμησης και να προσανατολιστούν προς την επίτευξη σημαντικών, αλλά μελλοντικών ανταμοιβών.

Σε αντάλλαγμα αυτής της διαδικασίας, τα παιδιά αισθάνονται ότι **τούς οφείλεται και τους αξίζει** να αποκτήσουν το αποτέλεσμα που προσδοκούν. Έτσι, καθώς το παιδί μαθαίνει σταδιακά να επενδύει σε μακροπρόθεσμους στόχους, ταυτόχρονα αναπτύσσει μια αυξανόμενη ευαισθησία απέναντι στην έννοια της αξιοότητας (deservingness). Τελική κατάσταση αυτής της αναπτυξιακής διαδικασίας είναι η οργάνωση της ζωής γύρω από την αρχή του επάξιου (deserving) αποτελέσματος. Για να είναι, όμως, έγκυρο αυτό το προσωπικό συμβόλαιο, θα πρέπει ο κόσμος στον οποίο ζουν τα άτομα να είναι δίκαιος και καθένας να έχει τις ανταμοιβές που αξίζει. Παραβίαση αυτής της συνθήκης θέτει μια απειλή στην αφοσίωση των ατόμων προς την αρχή της επάξιας ανταμοιβής ή αποτελέσματος.

Κατά τον Lerner (1977 στο Hafer & Begue, 2005), όλοι οι άνθρωποι αναπτύσσουν μια δέσμευση απέναντι στην έννοια της αξιοότητας και οργανώνουν σε μεγάλο βαθμό την δράση τους στηριζόμενοι σε αυτή την αρχή. Επίσης, σύμφωνα με τον ίδιο θεωρητικό είναι δυνατόν να υπάρχουν ατομικές διαφορές ως προς την **ανάγκη** κάποιου να πιστεύει στον δίκαιο κόσμο και κατά συνέπεια στην αντίστοιχη πεποίθησή του. Εντούτοις, αυτή η διαφοροποίηση δεν ακυρώνει την ύπαρξη της δοξασίας του δίκαιου κόσμου που παρωθείται από το κίνητρο της δικαιοσύνης, ακόμη κι αν αυτή δεν επικυρώνεται εμφανώς στις αντίστοιχες κλίμακες μέτρησης.

Με βάση την παραπάνω συλλογιστική οι Hafer & Begue (2005), θεώρησαν ότι η αντιμετώπιση της δοξασίας του δίκαιου κόσμου ως μεταβλητή ατομικών διαφορών αποκλίνει κατά πολύ από την αρχική θεωρητική διαπραγμάτευση της πίστης αυτής, στον πυρήνα της οποίας βρίσκεται η έννοια του κινήτρου. Επιπρόσθετα, οι ίδιοι ερευνητές διαπιστώνουν ότι αυτή η σύγχρονη μετατόπιση του ενδιαφέροντος συμπίπτει με έναν πολλαπλασιασμό των συσχετιστικών ερευνών σε σύγκριση με τις πειραματικές. Ο Lerner, άλλωστε, πίστευε ότι η πειραματική μέθοδος

είναι αποτελεσματικότερη στο να αποκαλύψει τις συχνά λανθάνουσες διεργασίες που κινητοποιούν και ενεργοποιούν την δοξασία του δίκαιου κόσμου, η οποία μπορεί να εκφράζεται διαφορετικά στα άτομα, ανάλογα με την ένταση της ανάγκης, από την οποία υποκινείται.

Στα πλαίσια της ΘΔΣ, η δοξασία του δίκαιου κόσμου δεν αντιμετωπίστηκε ως μεταβλητή ατομικών διαφορών, η οποία μπορεί να αναχθεί σε κάποια σταθερή δομή του ατόμου. Εντούτοις, αμφισβητήθηκε το κίνητρο δικαιοσύνης, τουλάχιστον έτσι όπως το συνέλαβε ο Lerner. Πιο συγκεκριμένα, οι Jost & Hunyady (2002) δεν συμφωνούν με την ιδέα ότι η πίστη στο δίκαιο κόσμο υποκινείται αποκλειστικά και μόνον από μια αυθεντική μέριμνα των ανθρώπων για την δικαιοσύνη. Αντίθετα διατυπώνουν την άποψη ότι η συγκεκριμένη δοξασία πυροδοτείται από **κίνητρα εκλογίκευσης και δικαιολόγησης** της κοινωνικής πραγματικότητας. Και καθώς η τάση των ανθρώπων να εκλογικεύουν τον τρόπο με τον οποίο είναι τα πράγματα καθορίζεται από διαδικασίες κοινωνικής επιρροής και μάθησης, υπό αυτή την έννοια η πίστη στο δίκαιο κόσμο προσδιορίζεται εννοιολογικά ως μια ιδεολογία που νομιμοποιεί την ισχύουσα τάξη πραγμάτων (Jost & Hunyady, 2005).

Οι ερευνητές της ΘΔΣ, βασιζόμενοι σε μια μετα-αναλυτική έρευνα για τον πολιτικό συντηρητισμό (Jost, Glaser, Kruglanski & Sulloway, 2003) βρήκαν ότι η πίστη στο δίκαιο κόσμο, μαζί με ένα σύνολο νομιμοποιητικών του συστήματος ιδεολογιών, όπως η προτεσταντική εργασιακή ηθική, η αξιοκρατική ιδεολογία, η ιδεολογία της δίκαιης (ελεύθερης) αγοράς, η δικαιολόγηση του οικονομικού συστήματος, ο προσανατολισμός στην κοινωνική επικράτηση, η αντίθεση στην ισότητα, η απόσταση από την εξουσία, ο δεξιός αυταρχισμός και ο πολιτικός συντηρητισμός, σχετίζονται με παρόμοιο τρόπο προς ένα σύνολο προδιαθεσικών και καταστασιακών παραγόντων.

Στους προδιαθεσικούς παράγοντες βρέθηκε ότι περιλαμβάνονται η ανάγκη για συνοχή, τάξη και «κλειστές» σαφώς οριοθετημένες καταστάσεις ή μορφές, η μειωμένη ανοχή στην αμφισημία και την αβεβαιότητα, η αυξημένη πρόσληψη περί επικινδυνότητας του περιβάλλοντος και ο φόβος του θανάτου. Αντίθετα, η διαθεσιμότητα και το «άνοιγμα» σε νέες εμπειρίες φαίνεται να συσχετίζονται αρνητικά με την επικύρωση των νομιμοποιητικών του συστήματος ιδεολογιών, μεταξύ των οποίων και η δοξασία του δίκαιου κόσμου. Σχετικά με τους καταστασιακούς παράγοντες, βρέθηκε ότι τα υψηλά επίπεδα απειλής του συστήματος και η ευκρίνεια του θανάτου σχετίζονται θετικά με τις προαναφερθείσες ιδεολογίες.

Οι Jost & Burgess (2000 στο Jost & Hunyady, 2002, 2005) διεξήγαγαν μια έρευνα προκειμένου να μελετήσουν την αμφιθυμική στάση που χαρακτηρίζει τις ομάδες χαμηλής θέσης αναφορικά με την ομάδα υπαγωγής τους. Βρήκαν λοιπόν, ότι η επικύρωση της δοξασίας του δίκαιου κόσμου οδηγούσε τα μέλη με χαμηλό status (γυναίκες εν προκειμένω) σε μεγαλύτερα επίπεδα αμφιθυμίας απέναντι στην ενδο-ομάδα τους, ενώ κάτι τέτοιο δεν συνέβαινε στην περίπτωση της κυρίαρχης ομάδας. Το εύρημα αυτό αποτελεί έμμεση ένδειξη ότι η πίστη στο δίκαιο κόσμο εξυπηρετεί σκοπούς δικαιολόγησης του συστήματος. Επιπρόσθετα, οι έρευνες των Nosworthy, Lea & Lindsay (1995 στο Jost, Blount, Pfeffer & Hunyady, 2003) κατέδειξαν την αρνητική παρά θετική συσχέτιση της δοξασίας του δίκαιου κόσμου με τον κοινωνικό ακτιβισμό και την πολιτική εμπλοκή (υπό την έννοια της συμμετοχής στα «κοινά»).

Τα αποτελέσματα αυτά μάλλον υποστηρίζουν την άποψη της ΘΔΣ, σύμφωνα με την οποία η δοξασία του δίκαιου κόσμου λειτουργεί ως έκφραση ενός κινήτρου δικαιολόγησης και νομιμοποίησης του status quo, παρά με την θέση ότι πρόκειται για την εκδήλωση μιας αυθεντικής έγνοιας των ανθρώπων για το ζήτημα

της δικαιοσύνης. Εντούτοις, το παραπάνω θεωρητικό πρόβλημα δεν φαίνεται ακόμη να έχει επιλυθεί με ασφαλή τρόπο από την ήδη υπάρχουσα έρευνα.

5. Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΜΕΛΕΤΗ

Βασικός σκοπός της παρούσας μελέτης είναι ο έλεγχος ορισμένων κεντρικών θέσεων της Θεωρίας της Δικαιολόγησης του Συστήματος. Πιο συγκεκριμένα, ενδιαφερθήκαμε να μελετήσουμε το ρόλο της νομιμότητας της κοινωνικής θέσης στην στερεοτυπική πρόσληψη της ενδο-ομάδας και της εξω-ομάδας, την δοξασία του δίκαιου κόσμου, την δικαιολόγηση του συστήματος και την προσλαμβανόμενη νομιμότητα και σταθερότητα των διομαδικών σχέσεων. Η μέθοδος η οποία επιλέχτηκε για την διερεύνηση αυτού του ζητήματος είναι η πειραματική.

Το δείγμα αυτής της έρευνας αποτέλεσαν επαγγελματίες νοσηλευτές, απόφοιτοι Τεχνολογικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (ΤΕΙ). Ο συγκεκριμένος ερευνητικός πληθυσμός παρουσιάζει σημαντικό ενδιαφέρον, διότι χαρακτηρίζεται από ορισμένες ιδιαιτερότητες αναφορικά με την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάσταση που αντιμετωπίζει. Μάλιστα, οι εν λόγω ιδιομορφίες φάνηκαν χρήσιμες στην παρούσα εργασία, για την κατάλληλη εγχειρηματοποίηση των ανεξάρτητων μεταβλητών της νομιμότητας και του status.

Όσον αφορά στην εκπαίδευση, οι υποψήφιοι νοσηλευτές έχουν την δυνατότητα να ακολουθήσουν δύο διαφορετικές οδούς. Η πρώτη είναι η πανεπιστημιακή εκπαίδευση (ΑΕΙ) και η δεύτερη η τεχνολογική εκπαίδευση (ΤΕΙ). Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση βασίζεται περισσότερο στην θεωρητική και επιστημονική κατάρτιση και συνήθως συνδέεται με περαιτέρω σπουδές σε επίπεδο μεταπτυχιακού ή διδακτορικού διπλώματος. Αντίθετα, η τεχνολογική εκπαίδευση,

από την οποία απορρέει και ο μεγαλύτερος αριθμός νοσηλευτών (είναι χαρακτηριστικό ότι υπάρχει μόνο ένα ΑΕΙ και επτά ΤΕΙ νοσηλευτικής) στηρίζεται κατά κύριο λόγο στην πρακτική και εμπειρική κατάρτιση των νοσηλευτών και συνδέεται στενότερα με την άμεση κλινική άσκηση του επαγγέλματος.

Παρά την διαφορετική εκπαίδευση που λαμβάνουν οι νοσηλευτές των ΤΕΙ και των ΑΕΙ, έχουν ισότιμα επαγγελματικά δικαιώματα. Πιο συγκεκριμένα, και οι δύο κατηγορίες αποφοίτων τυπικά φέρουν τον τίτλο του Νοσηλευτή, έχουν ακριβώς τα ίδια καθήκοντα στην κλινική πράξη και τις ίδιες δυνατότητες επαγγελματικής ανέλιξης. Υπάρχουν, ωστόσο, ορισμένες διαφοροποιήσεις υπέρ των νοσηλευτών ΑΕΙ, αναφορικά με τις απολαβές και τον ρυθμό προαγωγής σε ανώτερες θέσεις. Οι νοσηλευτές των ΑΕΙ ξεκινούν την επαγγελματική τους σταδιοδρομία με ένα μεγαλύτερο μισθολογικό προβάδισμα από τους νοσηλευτές των ΤΕΙ και έχουν την δυνατότητα να ανελιχθούν σε υψηλόβαθμες θέσεις σχετικά πιο γρήγορα. Παρόλα αυτά, οι προοπτικές εξέλιξης παραμένουν οι ίδιες και για τις δύο ομάδες.

Ο δισμός που χαρακτηρίζει την εκπαίδευση των νοσηλευτών αποκαλύπτει ουσιαστικά μια διττή επιστημολογική προσέγγιση αναφορικά με το γνωστικό αντικείμενο της νοσηλευτικής. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η νοσηλευτική ορίζεται τόσο ως επιστήμη όσο και ως τέχνη που στόχο έχει την παροχή κατάλληλης φροντίδας στον ασθενή (Wagner 1986 στο Κουλούρη & Ρούπα, 2008). Επιπρόσθετα, αυτή η διττή προσέγγιση φαίνεται να απεικονίζεται και στις αναπαραστάσεις των ίδιων των νοσηλευτών για το γνωστικό τους αντικείμενο, όπως κατέδειξε η έρευνα των Sapountzi-Krepia, Raftopoulos, Sakelari, Psychogiou, Krepia & Dimitriadou, (χ.χ.). Πιο συγκεκριμένα, σε αυτή την έρευνα οι συμμετέχοντες, Έλληνες και Ελληνίδες νοσηλεύτριες από διάφορα μέρη της χώρας, προσδιόρισαν την νοσηλευτική είτε ως επιστήμη είτε ως τέχνη, ή και τα δύο μαζί.

Οι λόγοι για τους οποίους η νοσηλευτική θεωρείται και τέχνη και επιστήμη είναι κυρίως ιστορικοί και σχετίζονται άμεσα με την εξέλιξη του επαγγέλματος. Είναι χαρακτηριστικό ότι ενώ η άσκηση της νοσηλευτικής πράξης υφίσταται καθόλη την διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας, μόλις το 1860 ιδρύεται η πρώτη σχολή νοσοκόμων στο Λονδίνο, ως αποτέλεσμα του επαναστατικού, για την εποχή, έργου που προσέφερε η Αγγλίδα νοσηλεύτρια Florence Nightingale στους τραυματίες στρατιώτες του Κριμαϊκού Πολέμου, μειώνοντας το ποσοστό θανάτου από 40% σε 2% (Πετάση, 1997). Σε αυτό το σημείο, η νοσηλευτική από εθελοντική προσφορά φροντίδας, κυρίως στα πλαίσια της οικογένειας ή των μοναστηριών, μετουσιώνεται σε αυτόνομο επαγγελματικό χώρο. Έκτοτε, όμως, σύμφωνα με την Πετάση (1997), αρχίζουν τα προβλήματα της νοσηλευτικής, τα οποία σχετίζονται με την εκπαίδευση, την οργάνωση, την κοινωνική αναγνώριση και την επαγγελματική κατοχύρωση των νοσηλευτών. Τα ζητήματα αυτά σε συνδυασμό με την ηγεμονία της ιατρικής επιστήμης και την άκρως ιατροκεντρική θεώρηση της υγείας και της ασθένειας, δημιούργησαν δυσκολίες στην οριοθέτηση της ταυτότητας της νοσηλευτικής.

Η εκπαίδευση των νοσηλευτών αποτελεί σήμερα κεντρικό σημείο αντιπαράθεσης και κριτικής εντός της συγκεκριμένης επαγγελματικής ομάδας. Από την μία πλευρά, η εκπαίδευση των νοσηλευτών ΑΕΙ θεωρείται πλήρης ως προς την παροχή θεωρητικών και επιστημονικών γνώσεων, ελλειμματική όμως ως προς την τεχνική και πρακτική κατάρτιση των σπουδαστών. Από την άλλη πλευρά, η εκπαίδευση των νοσηλευτών ΤΕΙ παρέχει ικανοποιητική εμπειρική και τεχνική γνώση, θεωρείται όμως ανεπαρκής ως προς την επιστημονική κατάρτιση. Η πραγματικότητα αυτή σε συνδυασμό με την ισότιμη αξιολογική βαρύτητα που φαίνεται να λαμβάνουν τα δύο είδη γνώσης για την άσκηση του νοσηλευτικού επαγγέλματος, οξύνει την αντιπαράθεση μεταξύ των νοσηλευτών ΑΕΙ και ΤΕΙ. Και

ενώ γενικά η πανεπιστημιακή εκπαίδευση αξιολογείται από την ευρύτερη κοινωνία ως σημαντικότερη σε σχέση με την τεχνολογική, κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να ισχύει ξεκάθαρα στην περίπτωση της νοσηλευτικής, ιδιαίτερα σε επίπεδο κλινικής άσκησης του επαγγέλματος. Με αφορμή τις προαναφερθείσες παρατηρήσεις, έγινε η εγχειρηματοποίηση των ανεξάρτητων μεταβλητών της παρούσας μελέτης.

5.1. Ορισμός και εγχειρηματοποίηση των ανεξάρτητων μεταβλητών.

Οι ανεξάρτητες μεταβλητές της παρούσας έρευνας είναι η **κοινωνική θέση** (social status) και η **νομιμότητα** (legitimacy) της κοινωνικής θέσης. Το status αναφέρεται στην σχετική θέση που έχει κάποιος εντός μιας κοινωνικής ιεραρχίας (Cicara & Fiske, 2007) και στην προκειμένη περίπτωση, προσδιορίστηκε εννοιολογικά στην βάση του κριτηρίου της επαγγελματικής εξέλιξης. Πιο συγκεκριμένα, όσο υψηλότερες θέσεις καταλαμβάνει ένας νοσηλευτής των ΤΕΙ εντός της νοσηλευτικής ιεραρχίας τόσο υψηλότερο status θεωρείται ότι κατέχει. Μάλιστα εξαιτίας του γεγονότος ότι οι νοσηλευτές των ΤΕΙ και οι νοσηλευτές των ΑΕΙ έχουν τυπικά τις ίδιες δυνατότητες επαγγελματικής ανέλιξης, κατέστη εφικτό να χειριστούμε πειραματικά το προσλαμβανόμενο status του ερευνητικού πληθυσμού, δηλαδή των νοσηλευτών ΤΕΙ, χωρίς να δημιουργούνται προβλήματα εξωτερικής εγκυρότητας.

Η νομιμότητα του status αναφέρεται στην αποδοχή μιας συγκεκριμένης κοινωνικής θέσης ως δίκαιης και δικαιολογημένης. Στην εν λόγω έρευνα, η εγχειρηματοποίηση αυτής της μεταβλητής συνδέθηκε με το είδος γνώσης (εμπειρική/τεχνική vs θεωρητική/επιστημονική) που λαμβάνουν οι νοσηλευτές των ΤΕΙ (ενδο-ομάδα) σε σύγκριση με τους νοσηλευτές των ΑΕΙ, οι οποίοι αποτέλεσαν την ομάδα σύγκρισης (έξω-ομάδα). Πιο αναλυτικά, το υψηλό status των νοσηλευτών

ΤΕΙ (εκφραζόμενο ως κατάληψη ανώτερων ιεραρχικών θέσεων) άλλοτε νομιμοποιείται από το γεγονός ότι υπερτερούν σε πρακτικές γνώσεις έναντι των νοσηλευτών ΑΕΙ και άλλοτε, ανάλογα με την συνθήκη, απονομιμοποιείται από το γεγονός ότι υπολείπονται θεωρητικών γνώσεων έναντι της ομάδας αναφοράς. Αντίστοιχα, το χαμηλό status των νοσηλευτών ΤΕΙ άλλοτε νομιμοποιείται από το γεγονός ότι στερούνται επαρκούς θεωρητικής κατάρτισης και άλλοτε απονομιμοποιείται από το γεγονός ότι κατέχουν ισχυρή πρακτική εκπαίδευση και γνώση. Η παραπάνω εγχειρηματοποίηση πραγματοποιήθηκε με την εισαγωγή ενός κειμένου, το οποίο τροποποιούταν ανάλογα με την πειραματική συνθήκη.

5.2. Ερευνητικές υποθέσεις.

Με βάση την Θεωρία της Δικαιολόγησης του Συστήματος των Jost & Banaji (1994 στο Jost, Banaji & Nosek, 2004) προκύπτουν οι εξής ερευνητικές υποθέσεις:

1. Το προσλαμβανόμενο status αναμένεται να επηρεάσει την στερεοτυπική πρόσληψη των νοσηλευτών ΤΕΙ τόσο αναφορικά με την ενδο-ομάδα όσο και αναφορικά με την εξω-ομάδα (νοσηλευτές ΑΕΙ) (Y1). Πιο συγκεκριμένα, όταν οι νοσηλευτές ΤΕΙ αποκτούν πειραματικά υψηλότερη κοινωνική θέση σε σχέση με τους νοσηλευτές των ΑΕΙ, τότε αναμένεται ότι θα αποδώσουν σε μεγαλύτερο βαθμό τα στερεότυπα της ικανότητας στην ενδο-ομάδα και τα στερεότυπα της θερμότητας στην εξω-ομάδα (Y1α). Αντίθετα, όταν οι νοσηλευτές των ΤΕΙ αποκτήσουν πειραματικά χαμηλότερη κοινωνική θέση από τους νοσηλευτές των ΑΕΙ τότε αναμένεται ότι τα στερεότυπα της ικανότητας θα αποδοθούν σε μεγαλύτερο βαθμό στην εξω-ομάδα και τα στερεότυπα της θερμότητας στην ενδο-ομάδα (Y1β). Επιπρόσθετα, η προαναφερθείσα στερεοτυπική διαφοροποίηση αναμένεται να είναι

εντονότερη στις συνθήκες απονομιμοποίησης των διομαδικών σχέσεων σε σύγκριση με τις συνθήκες νομιμοποίησης (Y1γ) σε μια προσπάθεια των συμμετεχόντων να δικαιολογήσουν την επικρατούσα τάξη πραγμάτων και να προασπίσουν το απειλούμενο καθεστώς των σχέσεων κυριαρχίας.

2. Η προσλαμβανόμενη κοινωνική θέση αναμένεται να επιδρά στην δοξασία του δίκαιου κόσμου (Y2). Πιο συγκεκριμένα, προβλέπεται ότι όταν οι νοσηλευτές των ΤΕΙ κατέχουν χαμηλότερη κοινωνική θέση σε σχέση με τους νοσηλευτές των ΑΕΙ τότε η δοξασία του δίκαιου κόσμου θα επικυρώνεται σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με την συνθήκη υψηλού status (Y2α). Επιπρόσθετα, η τάση αυτή αναμένεται να ενταθεί στις συνθήκες μη νόμιμου status σε σχέση με τις συνθήκες όπου η κοινωνική θέση είναι νόμιμη (Y2β).
3. Το προσλαμβανόμενο status αναμένεται να επηρεάσει την τάση δικαιολόγησης του συστήματος. Πιο συγκεκριμένα, οι νοσηλευτές των ΤΕΙ με χαμηλή κοινωνική θέση αναμένεται να δικαιολογήσουν το σύστημα σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τους νοσηλευτές των ΤΕΙ που απολαμβάνουν υψηλή κοινωνική θέση (Y3α). Επιπρόσθετα, η τάση αυτή προβλέπεται να αυξηθεί όταν το σύστημα των διομαδικών σχέσεων απονομιμοποιείται σε σχέση με τις συνθήκες όπου το σύστημα των σχέσεων είναι νόμιμο σε μια προσπάθεια των ατόμων να δικαιολογήσουν μία αμφισβητούμενη τάξη πραγμάτων (Y3β).

ΜΕΘΟΔΟΣ

1. Δείγμα

Διακόσια πενήντα τρία άτομα συμμετείχαν συνολικά στην έρευνα. Από αυτά τα άτομα, τα 103 πήραν μέρος σε πιλοτική φάση δοκιμής των πειραματικών χειρισμών, 11 άτομα εξαιρέθηκαν διότι προέρχονταν από διαφορετική της επιθυμητής εκπαίδευση (είτε δευτεροβάθμια – ΙΕΚ, ΤΕΕ – είτε πανεπιστημιακή) και 19 άτομα αποκλείστηκαν καθότι δεν συμπλήρωσαν πλήρως το ερωτηματολόγιο. Έτσι το δείγμα περιορίστηκε σε 120 επαγγελματίες νοσηλευτές, απόφοιτους Τεχνολογικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (ΤΕΙ).

Ως προς το φύλο, 99 συμμετέχοντες είναι γυναίκες (82,5%) και 21 είναι άνδρες (17,5%), ενώ ως προς τον εργασιακό τομέα στον οποίο απασχολούνται, 17 υποκείμενα εργάζονται στο δημόσιο τομέα (14,2%) και 103 στον ιδιωτικό (85,8%). Ακόμη, αναφορικά με την θέση την οποία κατέχουν στα πλαίσια της νοσηλευτικής ιεραρχίας, 87 υποκείμενα είναι νοσηλευτές (72,5%), 24 κατέχουν την θέση του υπεύθυνου βάρδιας (20%), 6 είναι προϊστάμενοι τμημάτων (5%), 1 υποκείμενο είναι τομεάρχης (0,8%) και 2 συμμετέχοντες βρίσκονται σε διάφορες άλλες, ειδικότερες θέσεις (1,7%) όπως για παράδειγμα αναπληρώτρια προϊσταμένης.

Επιπρόσθετα, το δείγμα χωρίστηκε σε 4 ηλικιακές κατηγορίες: στην κατηγορία των 20 ως 30 ετών ανήκουν 63 υποκείμενα (52,5%), στην ομάδα των 31 ως 40 ετών εντάσσονται 38 άτομα (31,7%), στην κατηγορία των 41 ως 50 ετών ανήκουν 14 υποκείμενα (11,7%) και τέλος στην ηλικιακή ομάδα των 50 και άνω κατατάσσονται 4 συμμετέχοντες (3,3%). Δεν υπάρχουν στοιχεία αυτής της μεταβλητής για έναν συμμετέχοντα (0,8%). Η εργασιακή εμπειρία των συμμετεχόντων κυμαίνεται από 1 ως 30 χρόνια, με μέση τιμή τα 8,17 έτη (SD = 7,25)

και επικρατούσα τιμή τα 2 έτη. Δεν υπάρχουν στοιχεία της μεταβλητής «έτη εργασιακής εμπειρίας» για 8 συμμετέχοντες.

Οι νοσηλευτές που κατείχαν θέσεις υψηλότερες από την βαθμίδα του υπεύθυνου βάρδιας καθώς και εκείνοι που παρουσίασαν ακραίες τιμές στην στερεοτυπική πρόσληψη εξαιρέθηκαν από την στατιστική ανάλυση των αποτελεσμάτων, περιορίζοντας το δείγμα στα 108 άτομα.

Το 33,3% του δείγματος της παρούσας έρευνας επιλέχτηκε με κριτήρια ευκολίας βάσει γνωριμιών με νοσηλευτές ή άτομα εργαζόμενα στον χώρο της υγείας. Τα 40 υποκείμενα που συμμετείχαν στην έρευνα μέσω αυτής της διαδικασίας προέρχονται από διάφορα νοσοκομεία στην περιοχή της Αττικής. Το υπόλοιπο 66,7% του δείγματος προέρχεται από ένα ιδιωτικό νοσηλευτικό ίδρυμα στην περιοχή της Αθήνας, στο οποίο υποβάλλαμε επίσημο αίτημα για την διεξαγωγή της παρούσας έρευνας. Αφού ελέγχθησαν αφενός η ταυτότητα του ερευνητή και αφετέρου οι επιστημονικοί σκοποί και το υλικό της έρευνας από τις αρμόδιες υπηρεσίες του νοσοκομείου (νομική υπηρεσία, νοσηλευτική υπηρεσία και γενική διεύθυνση) παραχωρήθηκε η τελική έγκριση για την διεξαγωγή της έρευνας, υπό την προϋπόθεση της πλήρους κοινοποίησης των αποτελεσμάτων στους ενδιαφερόμενους του νοσοκομείου.

2. Ανεξάρτητες μεταβλητές και πειραματικό σχέδιο

Οι ανεξάρτητες μεταβλητές του πειράματος είναι η **κοινωνική θέση** με δύο τιμές: α) υψηλή κοινωνική θέση και β) χαμηλή κοινωνική θέση και η **νομιμότητα** της κοινωνικής θέσης πάλι με δύο τιμές: α) νόμιμη και β) μη νόμιμη. Ο χειρισμός και των δύο μεταβλητών έγινε μεταξύ των υποκειμένων κατά συνέπεια το σχέδιο του πειράματος είναι 2×2 μεταξύ των υποκειμένων.

Οι ανεξάρτητες μεταβλητές εγχειρηματοποιήθηκαν με την βοήθεια ενός κειμένου, το οποίο οι συμμετέχοντες καλούνταν να διαβάσουν προσεκτικά. Στο κείμενο αυτό παρουσιάζονταν τα αποτελέσματα μιας υποτιθέμενης έρευνας που είχε πραγματοποιηθεί από κάποιο ευρωπαϊκό οργανισμό στα νοσοκομεία της Ελλάδας. Ένα από τα βασικά ευρήματα αυτής της έρευνας αφορούσε στην επαγγελματική εξέλιξη των νοσηλευτών ΤΕΙ σε σχέση με τους νοσηλευτές ΑΕΙ. Στην συνέχεια, ακολουθούσε μια άποψη, η οποία μάλιστα παρουσιαζόταν ως αντιπροσωπευτική των ανθρώπων που ασχολούνται με την νοσηλευτική, που σχολίαζε το υποτιθέμενο εύρημα περί κοινωνικής ανέλιξης των νοσηλευτών ΤΕΙ εντός της νοσηλευτικής ιεραρχίας.

Στην συνέχεια παρατίθεται αυτούσιο το υλικό του πειράματος έτσι όπως παραλλασσόταν στις τέσσερις συνθήκες:

«Στα πλαίσια δράσης του Ευρωπαϊκού Οργανισμού για την Υγεία και την Ασφάλεια στην Εργασία πραγματοποιήθηκε πρόσφατα μια έρευνα στα νοσοκομεία της χώρας. Σκοπός της έρευνας ήταν η καταγραφή της κατάστασης που επικρατεί αναφορικά με την επάρκεια αλλά και τη ποιότητα των παρεχόμενων νοσηλευτικών υπηρεσιών, έτσι ώστε αυτές να βελτιωθούν, όπου υπάρχει ανάγκη. Ένα πολύ σημαντικό στοιχείο που προέκυψε από την συγκεκριμένη έρευνα είναι ότι τις ανώτερες και ανώτατες διοικητικές θέσεις στη νοσηλευτική ιεραρχία εντός των νοσοκομείων καταλαμβάνουν πολύ περισσότεροι νοσηλευτές οι οποίοι είναι κάτοχοι πτυχίου ΤΕΙ (ΑΕΙ), απ' ότι νοσηλευτές με πτυχίο ΑΕΙ (ΤΕΙ). Έτσι λοιπόν, πολύ συχνότερα οι νοσηλευτές των ΤΕΙ (ΑΕΙ) εξελίσσονται επαγγελματικά στις βαθμίδες του υπεύθυνου βάρδιας ή του προϊστάμενου/προϊσταμένης τμήματος ακόμη και του διευθυντή/διευθύνουσας της νοσηλευτικής υπηρεσίας σε σχέση με τους

νοσηλευτές των ΑΕΙ (ΤΕΙ). Πολλοί άνθρωποι σχετικοί με τη νοσηλευτική επιστήμη (ακαδημαϊκοί, επαγγελματίες νοσηλευτές) θεωρούν ότι η συγκεκριμένη επαγγελματική εξέλιξη των νοσηλευτών ΤΕΙ είναι δικαιολογημένη και δίκαιη (αδικαιολόγητη και άδικη). Η άποψη αυτή στηρίζεται στο γεγονός ότι η πρακτική γνώση (θεωρητική γνώση) και η εμπειρική κατάρτιση (επιστημονική κατάρτιση) που λαμβάνουν οι νοσηλευτές των ΤΕΙ είναι σαφώς πληρέστερη (υποδεέστερη) από εκείνη που αποκτούν οι νοσηλευτές των ΑΕΙ. Άλλωστε το συγκεκριμένο είδος γνώσης είναι άκρως απαραίτητο για την σωστή άσκηση του επαγγέλματος, σε οποιαδήποτε βαθμίδα κι αν βρίσκεται ο επαγγελματίας νοσηλευτής».

3. Εξαρτημένες μεταβλητές

Η πρώτη εξαρτημένη μεταβλητή του πειράματος ήταν η **στερεοτυπική πρόσληψη** της ενδο-ομάδας και της εξω-ομάδας με βάση τις δύο διαστάσεις της κοινωνικής πρόσληψης, δηλαδή την διάσταση της ικανότητας και την διάσταση της θερμότητας. Τα επίθετα που χρησιμοποιήθηκαν για την διάσταση της ικανότητας ήταν: ικανός, επιτυχημένος, αξιόπιστος, φιλόδοξος, έξυπνος, ανταγωνιστικός, υπεύθυνος και δυναμικός. Οι χαρακτηρισμοί που επιλέχθηκαν για την διάσταση της θερμότητας ήταν: φιλικός, έμπιστος, ειλικρινής, υποστηρικτικός, ευαίσθητος, συνεργατικός, τίμιος και ζεστός.

Οι συμμετέχοντες καλούνταν να εκτιμήσουν κάθε φορά το ποσοστό των νοσηλευτών ΤΕΙ (ενδο-ομάδα) και το ποσοστό των νοσηλευτών ΑΕΙ (εξω-ομάδα) που θεωρούσαν ότι χαρακτηρίζονται από τα συγκεκριμένα επίθετα. Η συγκεκριμένη κλίμακα ήταν αυτοσχέδια και βασίστηκε σε μια αντίστοιχη μέτρηση των Verkuypen

& Reijerse (2008). Η εν λόγω μέτρηση αποτελεί έναν έμμεσο δείκτη της ενδο-ομαδικής και εξω-ομαδικής ευνοιοκρατίας.

Η δεύτερη εξαρτημένη μεταβλητή ήταν η δοξασία του δίκαιου κόσμου. Για την μέτρηση αυτή χρησιμοποιήθηκε η μεταφρασμένη κλίμακα της Πίστης στο Δίκαιο Κόσμο των Rubin & Peplau (1975). Η εσωτερική αξιοπιστία (Cronbach α) βρέθηκε ότι είναι 0,61. Η κλίμακα αυτή αποτελείται από 20 προτάσεις, βαθμολογούμενες από μια επταβάθμια κλίμακα μέτρησης τύπου Likert (1 = «διαφωνώ απόλυτα», 7 = «συμφωνώ απόλυτα»). Η κλίμακα των Rubin & Peplau περιέχει 11 προτάσεις, οι οποίες επικυρώνουν την δοξασία του δίκαιου κόσμου, όπως για παράδειγμα «Κατά βάση, ο κόσμος είναι δίκαιος» ή «Οι άνθρωποι που διατηρούνται σε φόρμα έχουν λίγες πιθανότητες καρδιακής προσβολής». Τα υπόλοιπα 9 items κινούνται προς την αντίστροφη κατεύθυνση, όπως για παράδειγμα «Συμβαίνει συχνά ένας ένοχος να “τη βγάζει καθαρή”» ή «Συχνά οι καλές πράξεις περνούν απαρατήρητες και δεν ανταμείβονται». Παρά το γεγονός ότι η συγκεκριμένη κλίμακα παρουσιάζει υψηλή φαινομενική εγκυρότητα (face validity), αρκετοί ερευνητές επισημαίνουν το πρόβλημα της χαμηλής αξιοπιστίας και της ασταθούς παραγοντικής δομής (Hafer & Begue, 2005).

Η τρίτη εξαρτημένη μεταβλητή του πειράματος ήταν η δικαιολόγηση του συστήματος. Για την μέτρηση αυτή χρησιμοποιήθηκε η μεταφρασμένη κλίμακα της Γενικής Δικαιολόγησης του Συστήματος των Kay & Jost (2003). Η κλίμακα αυτή κατασκευάστηκε από τους Kay & Jost προκειμένου να μετρηθούν οι αντιλήψεις των ατόμων για την δικαιοσύνη και την νομιμότητα του υφιστάμενου status quo. Αποτελείται από 8 προτάσεις, στις οποίες οι συμμετέχοντες καλούνται να τοποθετηθούν επικυρωτικά ή ακυρωτικά με την βοήθεια μιας επταβάθμιας κλίμακας τύπου Likert (1 = «διαφωνώ απόλυτα», 7 = «συμφωνώ απόλυτα»). Έξι items είναι

διατυπωμένα προς την κατεύθυνση της δικαιολόγησης του συστήματος όπως για παράδειγμα «Το πολιτικό σύστημα στη χώρα μας λειτουργεί όπως πρέπει» ή «Οι περισσότερες πολιτικές που υιοθετούνται εξυπηρετούν το γενικό καλό» και 2 items είναι διατυπωμένα προς την αντίστροφη κατεύθυνση, όπως για παράδειγμα «Η κοινωνία μας χειροτερεύει κάθε χρόνο» και «Η ελληνική κοινωνία χρειάζεται ριζική αναδιάρθρωση». Η εσωτερική αξιοπιστία (Cronbach α) της συγκεκριμένης κλίμακας βρέθηκε ότι είναι 0.77.

Τέλος, στις εξαρτημένες μετρήσεις προστέθηκαν δύο ακόμη μεταβλητές, η προσλαμβανόμενη νομιμότητα και η προσλαμβανόμενη σταθερότητα των διομαδικών σχέσεων. Η συμπερίληψη αυτών κρίθηκε σκόπιμη στην παρούσα έρευνα διότι ως δομικές μεταβλητές φαίνεται να επικαθορίζουν τις διομαδικές σχέσεις και να συνδιαμορφώνουν τις στρατηγικές διαχείρισης της ταυτότητας. Η σημασία των συγκεκριμένων παραμέτρων τονίζεται από διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις. Ωστόσο η θεωρητική και ερευνητική αντιμετώπισή τους διαφέρει: για παράδειγμα στα πλαίσια της ΘΔΣ, η προσλαμβανόμενη νομιμότητα και η προσλαμβανόμενη σταθερότητα επέχουν θέση εξαρτημένων μεταβλητών και θεωρείται ότι επηρεάζονται από την στερεοτυπική πρόσληψη (Jost, Kivetz, Rubini, Guermandi & Mosso, 2005). Εντούτοις, στην υπάρχουσα βιβλιογραφία της ΘΔΣ δεν υπάρχει κάποια ευθεία σύνδεση της επίδρασης ενός δεδομένου συστήματος, με την προσλαμβανόμενη νομιμότητα και σταθερότητα. Από την άλλη, στα πλαίσια της Θεωρίας της Κοινωνικής Ταυτότητας, οι εν λόγω μεταβλητές έχουν χρησιμοποιηθεί κατά κύριο λόγο ως ανεξάρτητες μεταβλητές, ελέγχοντας τον τρόπο με τον οποίο επηρεάζουν την συμπεριφορά των ομάδων διαφορετικού status (Turner & Brown, 1978 στο Jost, 2001a). Στο παρόν πείραμα, επιχειρήσαμε να διερευνήσουμε το βαθμό στον οποίο οι

συμμετέχοντες θα θεωρήσουν ότι οι διομαδικές σχέσεις που διαμορφώνονται είναι νόμιμες και σταθερές κάτω από τις διάφορες πειραματικές συνθήκες.

Για την μέτρηση της προσλαμβανόμενης νομιμότητας των διομαδικών σχέσεων χρησιμοποιήθηκε μια αυτοσχέδια ερώτηση η οποία ήταν η εξής: «Εσείς προσωπικά, πόσο άδικη ή δίκαιη θεωρείτε την διαφορά που καταγράφεται στην επαγγελματική εξέλιξη των νοσηλευτών ΤΕΙ και των νοσηλευτών ΑΕΙ;» Τα υποκείμενα καλούνταν να τοποθετηθούν σε μια επταβάθμια κλίμακα τύπου Likert (1 = «Τελείως άδικη», 7 = «Απόλυτα δίκαιη»).

Αντίστοιχα, για την μέτρηση της προσλαμβανόμενης σταθερότητας των διομαδικών σχέσεων κατασκευάστηκε μια αυτοσχέδια ερώτηση που είχε ως εξής: «Πόσο εύκολα ή δύσκολα μπορεί να αλλάξει η διαφορά που καταγράφεται στην επαγγελματική εξέλιξη των νοσηλευτών ΤΕΙ και των νοσηλευτών ΑΕΙ, στο μέλλον;» Και πάλι οι συμμετέχοντες καλούνταν να απαντήσουν με την βοήθεια μιας επταβάθμιας κλίμακας Likert (1 = «υπερβολικά εύκολα», 7 = «υπερβολικά δύσκολα»).

4. Πειραματική διαδικασία

Η πειραματική διαδικασία εξελίχτηκε σε δύο φάσεις. Η πρώτη φάση αφορούσε στην συλλογή των δεδομένων που προήλθαν βάσει των κριτηρίων ευκολίας. Η έρευνα στην προκειμένη περίπτωση διεξήχθη τους μήνες Φεβρουάριο και Μάρτιο, σε διάφορα νοσηλευτικά ιδρύματα της Αττικής και η χορήγηση των ερωτηματολογίων έγινε μέσω των ατόμων που είχαν πρόσβαση στα διάφορα νοσοκομεία, είτε ήταν νοσηλευτές είτε όχι. Στα άτομα που μεσολάβησαν για την χορήγηση των ερωτηματολογίων τονίζόταν προφορικά η ανάγκη προσωπικής

συμπλήρωσης αυτών και το γεγονός ότι η έρευνα απευθύνεται αποκλειστικά και μόνον σε νοσηλευτές των ΤΕΙ.

Η δεύτερη φάση της πειραματικής διαδικασίας πραγματοποιήθηκε τον μήνα Μάιο, παρουσία του ερευνητή. Τα δεδομένα που συλλέχτηκαν σε αυτή τη χρονική περίοδο, προέρχονται από το νοσοκομείο το οποίο ενέκρινε επίσημα την συμμετοχή των νοσηλευτών στην έρευνα. Και σε αυτή την περίπτωση τονίζοταν προφορικά η ανάγκη προσωπικής συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, καθώς και το γεγονός ότι απευθύνεται σε νοσηλευτές των ΤΕΙ. Σε όλες τις περιπτώσεις η έρευνα διεξήχθη εν ώρα εργασίας των νοσηλευτών.

Και στις δύο φάσεις, οι συμμετέχοντες αρχικά ενημερώνονταν γραπτά ότι πρόκειται για μια έρευνα που διενεργείται στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών στην Οργανωτική και Οικονομική Ψυχολογία του Παντείου πανεπιστημίου, σκοπός της οποίας είναι η μελέτη των πεποιθήσεων των νοσηλευτών πάνω σε ορισμένα κοινωνικά ζητήματα, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως επαγγελματική ομάδα. Έπειτα, τα υποκείμενα ενημερώνονταν ότι η συμμετοχή στην έρευνα είναι εθελοντική και ανώνυμη και ότι τα στοιχεία που θα παρατεθούν θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνον για ερευνητικούς σκοπούς. Τέλος, δινόταν ιδιαίτερη έμφαση στην ανάγκη πλήρους συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, ακολουθώντας την προτεινόμενη σειρά των ερωτημάτων.

Μετά την ανάγνωση αυτού του εισαγωγικού σημειώματος, οι συμμετέχοντες συμπλήρωναν τα δημογραφικά τους στοιχεία σχετικά με την εκπαίδευση που έχουν λάβει, το φύλο, την ηλικία, τα χρόνια εργασιακής εμπειρίας, τον τίτλο θέσης που κατέχουν και τον τομέα (δημόσιο - ιδιωτικό) στον οποίο εργάζονται. Στην συνέχεια ακολουθούσε η ανάγνωση του κειμένου που εισήγαγε τις

ανεξάρτητες μεταβλητές. Μετά την εισαγωγή των δύο ανεξάρτητων μεταβλητών τα υποκείμενα καλούνταν να διαβάσουν δύο προτάσεις και να αποφανθούν για την ορθότητα του περιεχομένου τους. Στόχος αυτών των ερωτήσεων ήταν ο έλεγχος του πειραματικού χειρισμού των ανεξάρτητων μεταβλητών. Η πρώτη πρόταση αφορούσε στο χειρισμό του status και ήταν η εξής: «Όπως διαβάσατε, οι νοσηλευτές των ΤΕΙ κατέχουν πιο σημαντική θέση εντός της νοσηλευτικής ιεραρχίας». Η δεύτερη πρόταση αφορούσε στον χειρισμό της νομιμότητας της κοινωνικής θέσης και διατυπώθηκε ως εξής: «Όπως διαβάσατε, η επαγγελματική εξέλιξη των νοσηλευτών ΤΕΙ θεωρείται από πολλούς απόλυτα δικαιολογημένη και δίκαιη». Οι συμμετέχοντες έπρεπε να κρίνουν αν οι προτάσεις αυτές ήταν σωστές ή λανθασμένες σύμφωνα με το κείμενο που μόλις είχαν διαβάσει. Επιπρόσθετα, είχαν την δυνατότητα της απάντησης «δεν γνωρίζω».

Τέλος, τα άτομα καλούνταν να απαντήσουν στις εξαρτημένες μετρήσεις με την εξής σειρά: πρώτα στην κλίμακα της στερεοτυπικής πρόσληψης της ενδο-ομάδας και της εξω-ομάδας, έπειτα στην κλίμακα της πίστης στο δίκαιο κόσμο, ύστερα στην κλίμακα της γενικής δικαιολόγησης του συστήματος και τέλος στις ερωτήσεις της προσλαμβανόμενης νομιμότητας και της προσλαμβανόμενης σταθερότητας της διομαδικής διαφοράς.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

1. Στερεοτυπική πρόσληψη της ενδο-ομάδας και της εξω-ομάδας με βάση τα στερεότυπα της ικανότητας και της θερμότητας

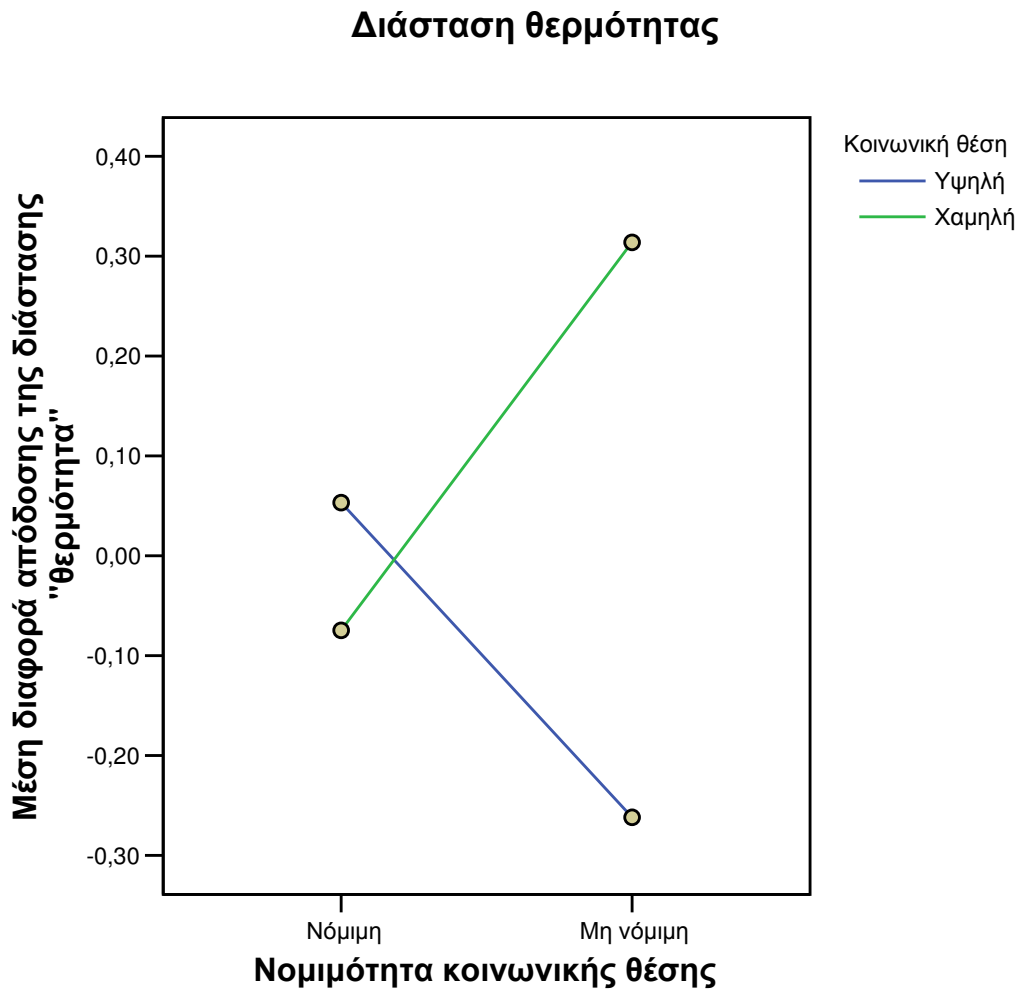
Αρχικά για καθένα από τα 16 επίθετα της στερεοτυπικής πρόσληψης υπολογίστηκε η μέση διαφορά της εξω-ομάδας από την ενδο-ομάδα και στην συνέχεια η διαφορά αυτή μετατράπηκε σε z - τιμή. Για κάθε επίθετο πραγματοποιήθηκε μια διπαραγοντική ανάλυση συνδιακύμανσης με ανεξάρτητους παράγοντες την κοινωνική θέση και τη νομιμότητα της κοινωνικής θέσης, εξαρτημένη μεταβλητή την μέση διαφορά που παρουσίαζε ο χαρακτηρισμός ανάμεσα στην ενδο-ομάδα και την εξω-ομάδα τροποποιημένη σε z - τιμή και συμμεταβαλλόμενο παράγοντα τα έτη εργασιακής εμπειρίας.

1.1. Διάσταση θερμότητας. Αναφορικά με την διάσταση της θερμότητας ενδιαφέρουσες τάσεις παρουσίασαν τα επίθετα «ζεστός», «υποστηρικτικός», «ευαίσθητος», «τίμιος» και «συνεργατικός». Πιο συγκεκριμένα, οι αποδόσεις των χαρακτηρισμών ζεστός [$F(1,96) = 4,21, p = 0,043$], ευαίσθητος [$F(1,97) = 3,09, p = 0,082$], τίμιος [$F(1,97) = 3,33, p = 0,071$] και συνεργατικός [$F(1,97) = 3,60, p = 0,061$] φάνηκαν να επηρεάζονται από την αλληλεπίδραση των δύο ανεξάρτητων παραγόντων με τον εξής τρόπο: όταν η κοινωνική θέση των υποκειμένων απονομιμοποιούταν τότε οι συμμετέχοντες με υψηλό status απέδιδαν σταθερά τα προαναφερθέντα επίθετα στην εξω-ομάδα, δηλαδή τους νοσηλευτές AEI, ενώ οι συμμετέχοντες με χαμηλό status απέδιδαν τους χαρακτηρισμούς με σταθερό τρόπο στην ενδο-ομάδα. Αντίθετα, όταν η κοινωνική θέση των υποκειμένων ήταν νόμιμη τότε οι μέσες διαφορές απόδοσης των επιθέτων μεταξύ ενδο-ομάδας και εξω-ομάδας μειώνονταν σε μεγάλο βαθμό, με αποτέλεσμα οι συγκεκριμένες στερεοτυπικές

αποδόσεις να μην διαφοροποιούν σημαντικά την διομαδική πρόσληψη. Το επίθετο υποστηρικτικός, αν και δεν προσέγγισε το κριτήριο της στατιστικής σημαντικότητας, εντούτοις επηρεάστηκε με πανομοιότυπο τρόπο.

Με βάση τα παραπάνω ευρήματα δημιουργήσαμε έναν δείκτη για την διάσταση της θερμότητας, ο οποίος υποβλήθηκε σε διπαραγοντική ανάλυση συνδιακύμανσης 2x2 με ανεξάρτητους παράγοντες την κοινωνική θέση (υψηλή, χαμηλή) και τη νομιμότητα της κοινωνικής θέσης (νόμιμη, μη νόμιμη) και συμεταβαλλόμενο παράγοντα τα «έτη εργασιακής εμπειρίας». Ο έλεγχος της ομοιογένειας της διασποράς με το κριτήριο του Levene κατέληξε σε στατιστικώς ασήμαντο αποτέλεσμα $F(3,98) = 0,903$, $p = 0,443$. Η εσωτερική αξιοπιστία του δείκτη της θερμότητας (Cronbach α) βρέθηκε ότι είναι 0,83.

Η ανάλυση κατέδειξε μια στατιστικά σημαντική αλληλεπίδραση $F(1,97) = 5,062$, $p = 0,027$, σύμφωνα με την οποία (σχήμα 1) οι συμμετέχοντες με υψηλή αλλά μη νόμιμη κοινωνική θέση ($M = -0,262$, $SD = 0,88$) έτειναν να προσλαμβάνουν ως περισσότερο θερμή την εξω-ομάδα παρά την ενδο-ομάδα, ενώ οι συμμετέχοντες με χαμηλή και μη νόμιμη θέση έτειναν να προσλαμβάνουν ως θερμή σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό την ενδο-ομάδα παρά την εξω-ομάδα ($M = 0,314$, $SD = 0,81$). Αντίθετα, αυτή η διαφοροποίηση στην κοινωνική πρόσληψη της ενδο-ομάδας και της εξω-ομάδας αναφορικά με την διάσταση της θερμότητας φάνηκε να εξομοιώνεται και οριακά να αντιστρέφεται όταν η κοινωνική θέση των υποκειμένων νομιμοποιούταν. Έτσι, οι συμμετέχοντες με υψηλό και νόμιμο status ($M = 0,053$, $SD = 0,87$) έτειναν να αποδίδουν την διάσταση της θερμότητας στην ενδο-ομάδα, ενώ τα άτομα με χαμηλό και νόμιμο status ($M = -0,075$, $SD = 0,54$) στην εξω-ομάδα. Ωστόσο, οι διαφορές αυτές ήταν πολύ μικρές.

Σχήμα 1. Αλληλεπίδραση της κοινωνικής θέσης και της νομιμότητας της κοινωνικής θέσης στην μέση διαφορά απόδοσης της διάστασης «θερμότητα» ανάμεσα στην ενδο-ομάδα και την εξω-ομάδα.

1.2. Διάσταση ικανότητας. Μεταξύ των στερεοτυπικών χαρακτηρισμών που χρησιμοποιήθηκαν για να περιγράψουν την διάσταση της ικανότητας, τα επίθετα «επιτυχημένος», «φιλόδοξος» και «ανταγωνιστικός» παρουσίασαν στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα. Πιο αναλυτικά, το επίθετο επιτυχημένος φάνηκε να επηρεάζεται από την επίδραση του ανεξάρτητου παράγοντα της κοινωνικής θέσης

$F(1,97) = 8,13, p = 0,005$. Οι συμμετέχοντες που αποκτούσαν υψηλή κοινωνική θέση ($M = 0,275, SD = 0,85$) έτειναν να αποδίδουν σε μεγαλύτερο βαθμό τον χαρακτηρισμό «επιτυχημένος» στην ομάδα υπαγωγής παρά στην εξω-ομάδα, ενώ η αντίστροφη τάση καταγράφηκε για τους συμμετέχοντες με χαμηλή κοινωνική θέση ($M = -0,273, SD = 1,05$).

Επίσης, αναφορικά με την απόδοση των επιθέτων «φιλόδοξος» $F(1,97) = 6,59, p = 0,012$ και «ανταγωνιστικός» $F(1,97) = 5,30, p = 0,023$ φάνηκε να υπάρχει μια σημαντική διαφοροποίηση κάτω από την επίδραση της μεταβλητής της νομιμότητας, η οποία είχε την ίδια κατεύθυνση και για τα δύο επίθετα. Πιο συγκεκριμένα όταν τα υποκείμενα αποκτούσαν πειραματικά νόμιμη κοινωνική θέση έτειναν να χαρακτηρίζουν την ενδο-ομάδα τους ως περισσότερο «φιλόδοξη» ($M = 0,261, SD = 0,91$) και «ανταγωνιστική» ($M = 0,219, SD = 0,91$) σε σύγκριση με την ομάδα αναφοράς. Αντίθετα, όταν το status των συμμετεχόντων ήταν απονομιμοποιημένο τότε η στερεοτυπική πρόσληψη ως προς τα δύο αυτά επίθετα αντιστρεφόταν: η εξω-ομάδα περιγραφόταν ως περισσότερο «φιλόδοξη» ($M = -0,243, SD = 1,04$) και «ανταγωνιστική» ($M = -0,237, SD = 1,05$) σε σχέση με την ομάδα υπαγωγής.

Τέλος, το επίθετο δυναμικός, αν και δεν προσέγγισε το κριτήριο της στατιστικής σημαντικότητας, εμφάνισε μια ενδιαφέρουσα τάση ειδικά για τις ομάδες υψηλού status. Οι συμμετέχοντες με υψηλή και νόμιμη κοινωνική θέση απέδιδαν τον χαρακτηρισμό στην ενδο-ομάδα ($M = 0,196, SD = 0,71$) και μάλιστα η απόδοση αυτή ήταν η μεγαλύτερη που σημειώθηκε, ενώ αντίθετα τα υποκείμενα με υψηλή αλλά απονομιμοποιημένη θέση έτειναν να προσλαμβάνουν ως περισσότερο δυναμική την εξω-ομάδα ($M = -0,155, SD = 1,2$). Και αυτή η απόδοση υπέρ της εξω-ομάδας ήταν η μεγαλύτερη που σημειώθηκε. Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι η μεταβλητή της

νομιμότητας άσκησε μια ενδιαφέρουσα επιρροή, παρόμοια με αυτή που καταγράφηκε για τα επίθετα φιλόδοξος και ανταγωνιστικός, η οποία όμως περιορίστηκε μόνο στις ομάδες υψηλής κοινωνικής θέσης.

Με αφορμή τα προαναφερθέντα ευρήματα, κατασκευάστηκε ένας στατιστικός δείκτης για την διάσταση της ικανότητας, ο οποίος με την σειρά του υποβλήθηκε σε διπαραγοντική ανάλυση συνδιακύμανσης 2x2 με ανεξάρτητους παράγοντες την κοινωνική θέση (υψηλή, χαμηλή) και τη νομιμότητα της κοινωνικής θέσης (νόμιμη, μη νόμιμη) και συμμεταβαλλόμενο παράγοντα τα «έτη εργασιακής εμπειρίας». Η εσωτερική αξιοπιστία (Cronbach α) βρέθηκε ότι είναι 0,71. Ο έλεγχος της ομοιογένειας της διασποράς με το κριτήριο του Levene κατέληξε σε στατιστικώς ασήμαντο αποτέλεσμα $F(3,98) = 1,637, p = 0,186$.

Η ανάλυση κατέδειξε μια στατιστικά σημαντική κύρια επίδραση του παράγοντα της κοινωνικής θέσης $F(1,97) = 3,93, p = 0,05$ και μια οριακά σημαντική επίδραση του παράγοντα της νομιμότητας $F(1,97) = 3,62, p = 0,06$ (σχήμα 2). Οι συμμετέχοντες με υψηλό status έτειναν να προσλαμβάνουν ως περισσότερο ικανή την ενδο-ομάδα παρά την εξω-ομάδα ($M = 0,146, SD = 0,71$), ενώ για τα υποκείμενα με χαμηλή κοινωνική θέση το εύρημα αντιστράφηκε ($M = - 0,143, SD = 0,75$). Επίσης, όταν η κοινωνική θέση των συμμετεχόντων ήταν νόμιμη, τότε απέδιδαν σε μεγαλύτερο βαθμό την διάσταση της ικανότητας στην ομάδα υπαγωγής παρά στην εξω-ομάδα ($M = 0,141, SD = 0,66$), ενώ όταν η θέση απονομιμοποιούταν, η εξω-ομάδα ήταν εκείνη που θεωρούταν περισσότερο ικανή σε σχέση με την ενδο-ομάδα ($M = - 0,138, SD = 0,80$).

2. Πίστη στο δίκαιο κόσμο

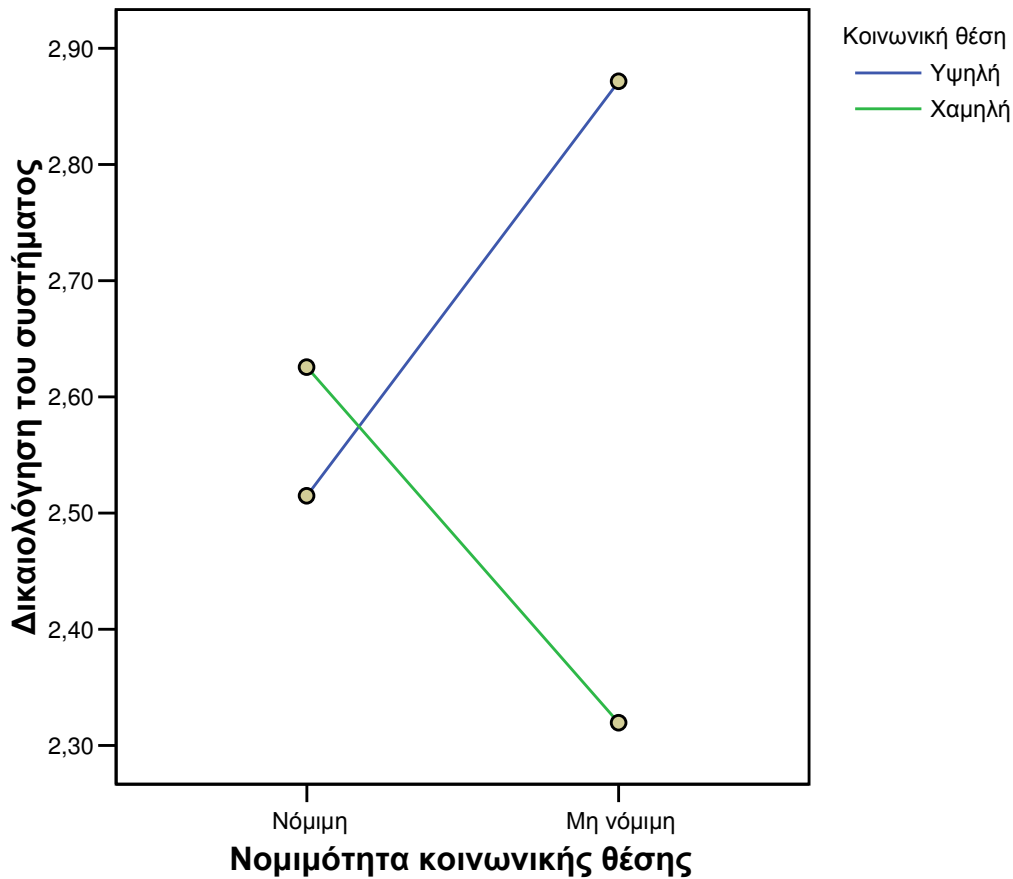
Οι μέσοι όροι της κλίμακας της Πίστης στο Δίκαιο Κόσμο υποβλήθηκαν σε διπαραγοντική ανάλυση συνδιακύμανσης 2×2 με ανεξάρτητους παράγοντες την κοινωνική θέση (υψηλή, χαμηλή) και την νομιμότητα της κοινωνικής θέσης (νόμιμη, μη νόμιμη) και συμεταβαλλόμενο παράγοντα «τα έτη εργασιακής εμπειρίας». Ο έλεγχος της ομοιογένειας της διασποράς με το κριτήριο του Levene κατέληξε σε στατιστικώς ασήμαντο αποτέλεσμα $F(3,98) = 2,104$, $p = 0,105$. Η κύρια επίδραση του ανεξάρτητου παράγοντα της κοινωνικής θέσης ήταν στατιστικά σημαντική $F(1,97) = 7,37$, $p = 0,008$. Οι συμμετέχοντες με υψηλή κοινωνική θέση ($M = 4,04$, $SD = 0,43$) σημείωσαν μεγαλύτερο μέσο όρο επικύρωσης της δοξασίας στον δίκαιο κόσμο απ' ότι οι συμμετέχοντες με χαμηλή κοινωνική θέση ($M = 3,77$, $SD = 0,55$).

Η μεταβλητή της νομιμότητας της κοινωνικής θέσης δεν φάνηκε να επηρεάζει με στατιστικά σημαντικό τρόπο την επικύρωση της πίστης στο δίκαιο κόσμο [$F(1,97) = 0,46$, $p = 0,49$]. Τέλος, ούτε η αλληλεπίδραση των δύο ανεξάρτητων μεταβλητών υπήρξε στατιστικά σημαντική [$F(1,97) = 0,27$, $p = 0,603$].

3. Τάση δικαιολόγησης της ισχύουσας τάξης πραγμάτων

Προκειμένου να εξετάσουμε την επίδραση των μεταβλητών της κοινωνικής θέσης και της νομιμότητας της κοινωνικής θέσης στην τάση δικαιολόγησης του συστήματος σχεδιάστηκε ένα μοντέλο διπαραγοντικής ανάλυσης συνδιακύμανσης 2 (status: υψηλό, χαμηλό) × 2 (νομιμότητα status: νόμιμο, μη νόμιμο) με εξαρτημένη μεταβλητή την δικαιολόγηση του συστήματος και συμεταβαλλόμενο παράγοντα τα έτη εργασιακής εμπειρίας. Και σε αυτή την περίπτωση, ο έλεγχος της ομοιογένειας της διασποράς με το κριτήριο του Levene κατέληξε σε στατιστικώς ασήμαντο αποτέλεσμα $F(3,98) = 2,13$, $p = 0,101$.

Το αποτέλεσμα της ανάλυσης κατέδειξε μια στατιστικά σημαντική αλληλεπίδραση $F(1,97) = 5,61, p = 0,02$, σύμφωνα με την οποία (σχήμα 3), οι συμμετέχοντες με υψηλή και μη νόμιμη θέση ($M = 2,86, SD = 0,52$) έτειναν να δικαιολογούν το ισχύον σύστημα σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι οι συμμετέχοντες με χαμηλή και μη νόμιμη θέση ($M = 2,31, SD = 0,82$), ενώ όταν η κοινωνική θέση ήταν νομιμοποιημένη δεν παρατηρήθηκε κάποια διαφορά ανάμεσα στους συμμετέχοντες με υψηλό ($M = 2,51, SD = 0,69$) και χαμηλό status ($M = 2,63, SD = 0,69$). Οι κύριες επιδράσεις των δύο ανεξάρτητων μεταβλητών δεν φάνηκε να παράγουν κάποιο στατιστικά σημαντικό αποτέλεσμα [Status $F(1,97) = 2,49, p = 0,11$, Legitimacy $F(1,97) = 0,032, p = 0,857$].

Σχήμα 3. Αλληλεπίδραση της κοινωνικής θέσης και της νομιμότητας της κοινωνικής θέσης στους μέσους όρους δικαιολόγησης του συστήματος.

4. Προσλαμβανόμενη νομιμότητα και προσλαμβανόμενη σταθερότητα των διομαδικών σχέσεων

Η προσλαμβανόμενη νομιμότητα της διαφοράς των σχέσεων μεταξύ ενδο-ομάδας και εξω-ομάδας φάνηκε να επηρεάζεται από το status των συμμετεχόντων. Πιο συγκεκριμένα, η διπαραγοντική ανάλυση συνδιακύμανσης 2 (status: υψηλό,

χαμηλό) \times 2 (νομιμότητα κοινωνικής θέσης: νόμιμη, μη νόμιμη) με εξαρτημένη μεταβλητή την προσλαμβανόμενη νομιμότητα των διομαδικών σχέσεων και συμμεταβαλλόμενο παράγοντα τα έτη εργασιακής εμπειρίας, έδειξε ότι το status επιδρά με στατιστικά σημαντικό τρόπο. Οι συμμετέχοντες με υψηλή θέση ($M = 4,11$, $SD = 1,53$) έτειναν να προσλαμβάνουν την διομαδική διαφορά ως περισσότερο νόμιμη και δίκαιη από ότι τα υποκείμενα με χαμηλή κοινωνική θέση ($M = 2,89$, $SD = 1,43$) $F(1,97) = 17,03$, $p = 0$. Ο έλεγχος της ομοιογένειας της διασποράς βάσει του κριτηρίου Levene παρήγαγε στατιστικά ασήμαντο αποτέλεσμα $F(3,98) = 0,205$, $p = 0,892$. Η επίδραση της νομιμότητας της κοινωνικής θέσης [$F(1,97) = 0,08$, $p = 0,778$] καθώς και η αλληλεπίδραση των δύο ανεξάρτητων παραγόντων [$F(1,97) = 1,12$, $p = 0,291$] δεν υπήρξαν στατιστικά σημαντικές.

Αναφορικά με την προσλαμβανόμενη σταθερότητα των διομαδικών σχέσεων, η ανάλυση συνδιακύμανσης 2×2 δεν επέφερε κάποια σημαντική επίδραση ή αλληλεπίδραση (συμμεταβαλλόμενος παράγοντας: έτη εργασιακής εμπειρίας). Τόσο η κοινωνική θέση [$F(1,97) = 0,04$, $p = 0,95$] όσο και η νομιμότητα της κοινωνικής θέσης [$F(1,97) = 0,91$, $p = 0,34$] δεν φάνηκε να επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι συμμετέχοντες αντιλαμβάνονται την σταθερότητα των σχέσεων μεταξύ της ενδο-ομάδας και της εξω-ομάδας. Ούτε η αλληλεπίδραση των δύο παραγόντων έδειξε κάποια σημαντική τάση [$F(1,97) = 2,63$, $p = 0,108$]. Οι διομαδικές σχέσεις φάνηκε να γίνονται αντιληπτές το ίδιο σταθερές, ανεξάρτητα από την κοινωνική θέση των υποκειμένων ή/και την νομιμότητα αυτής της θέσης.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η έννοια της νομιμότητας (legitimacy) συγκροτεί μια από τις σπουδαιότερες προβληματικές στο χώρο των κοινωνικών επιστημών για την κατανόηση και την ερμηνεία της κοινωνικής συμπεριφοράς. Πρόκειται για μια συνισταμένη η οποία, τόσο σε θεωρητικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο εμπειρικής επιβεβαίωσης, φαίνεται να επικαθορίζει με σημαντικό τρόπο την κοινωνική αναπαραγωγή και τις διομαδικές σχέσεις (Zelditch, 2001, 2003; Stryker, 2001). Η νομιμότητα είναι η παράμετρος εκείνη που θα εξασφαλίσει στα «αντικείμενα» την σταθερότητα που χρειάζονται προκειμένου να συνεχίσουν να υφίστανται ως έχουν. Αντίθετα, η έλλειψη νομιμότητας θα πυροδοτήσει διαδικασίες κοινωνικής αλλαγής. Κατά συνέπεια, οποιαδήποτε τάξη πραγμάτων ή οποιοδήποτε σύστημα ιεραρχικών σχέσεων δεν μπορεί να διατηρηθεί παρά μόνο εάν με κάποιο τρόπο θεωρηθεί νόμιμο (Zelditch, 2001). Τα περιεχόμενα, λοιπόν, του λόγου και οι διεργασίες μέσω των οποίων ένα κοινωνικό αντικείμενο ή μια κοινωνική σχέση θα νομιμοποιηθεί (ή θα απονομιμοποιηθεί), καθώς και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες θα πραγματοποιηθεί μια τέτοια διαδικασία, είναι κρίσιμης σημασίας για την κοινωνική ψυχολογία.

Στην παρούσα έρευνα επιχειρήσαμε να ελέγξουμε εμπειρικά τον ρόλο που διαδραματίζει η νομιμοποίηση και η απονομιμοποίηση ενός δεδομένου συστήματος ιεραρχίας στις αναπαραστάσεις των υποκειμένων για την σχέση τους με άλλες ομάδες, το ισχύον status quo και ευρύτερα ζητήματα κοινωνικής δικαιοσύνης. Πιο συγκεκριμένα διερευνήσαμε τον τρόπο με τον οποίο τα κοινωνικά υποκείμενα τοποθετούνται απέναντι σε ορισμένα ιδεολογικά και διομαδικά ζητήματα κάτω από ποιοτικά διαφορετικές συνθήκες απόδοσης κοινωνικού status. Βασιζόμενοι στην Θεωρία της Δικαιολόγησης του Συστήματος των Jost & Banaji (1994 στο Jost &

Hunyady, 2002, Jost, Banaji & Nosek, 2004) μελετήσαμε την επίδραση της κοινωνικής θέσης και της νομιμότητας της κοινωνικής θέσης στην στερεοτυπική πρόσληψη της ενδο-ομάδας και της εξω-ομάδας βάσει των διαστάσεων της θερμότητας και της ικανότητας (Jost, Kivetz, Rubini, Guermandi & Mosso, 2005, Kay & al., 2007, Kay & Jost, 2003, 2005), την επικύρωση της δοξασίας του δίκαιου κόσμου (Lerner, 1980 στο Jost & Hunyady, 2002) την δικαιολόγηση της ισχύουσας τάξης πραγμάτων (Kay & Jost, 2003) καθώς και την προσλαμβανόμενη νομιμότητα και σταθερότητα των διομαδικών σχέσεων (Jost, Kivetz, Rubini, Guermandi & Mosso, 2005). Πολλά από τα ευρήματα φαίνεται να αναδεικνύουν την χρήση εκλογικευτικών μηχανισμών, μέσω των οποίων τα άτομα επεξεργάζονται και διαχειρίζονται μια δεδομένη κοινωνική πραγματικότητα.

Η επαγγελματική κατηγορία των νοσηλευτών, που επιλέχτηκε για την παρούσα έρευνα, προσέφερε μια πολύ καλή ευκαιρία εξέτασης της μεταβλητής της κοινωνικής θέσης σε ρεαλιστικές συνθήκες, όπου συγκεκριμένες κοινωνικές αναπαραστάσεις ενεργοποιούνται αναφορικά με την καταξίωση και την νομιμοποίηση για κοινωνική-επαγγελματική ανέλιξη των πτυχιούχων ΤΕΙ & ΑΕΙ.

Αρκετά ενδιαφέροντα είναι τα αποτελέσματα που προκύπτουν αναφορικά με την διομαδική στερεοτυπική πρόσληψη. Συνολικά, διαπιστώνουμε μια συμπληρωματική απόδοση του περιεχομένου των στερεοτύπων της ικανότητας και της θερμότητας, η οποία φαίνεται να ενεργοποιείται εντονότερα σε συνθήκες απονομιμοποίησης του συστήματος ιεραρχίας. Ενώ, κάτω από συνθήκες νόμιμου status, η διάσταση της ικανότητας είναι εκείνη που διαφοροποιεί την διομαδική πρόσληψη προς την αναμενόμενη κατεύθυνση, στην περίπτωση όπου οι σχέσεις εξουσίας αμφισβητούνται, «επιστρατεύεται» η διάσταση της θερμότητας. Εκεί που η ικανότητα δεν μπορεί να άρει ένα απειλούμενο καθεστώς πραγμάτων, η θερμότητα

αποκτά μια ιδιαίτερη δυναμική. Ωστόσο, δεν είναι βέβαιο αν η εν λόγω συμπληρωματική χρησιμοποίηση των στερεοτύπων εξυπηρετεί σκοπούς δικαιολόγησης και προάσπισης της ισχύουσας τάξης πραγμάτων, όπως πρεσβεύει η ΘΔΣ (Jost, Banaji & Nosek, 2004, Kay & al., 2007) ή συνιστά την περίπτωση έκφρασης ήδη εσωτερικευμένων ιδεολογικών τοποθετήσεων αναφορικά με τις δύο διαστάσεις της κοινωνικής αξίας (Beauvois 1995 στο Dubois & Beauvois, 2005). Με άλλα λόγια, δεν είναι σαφές εάν πράγματι ενεργοποιείται το κίνητρο δικαιολόγησης του συστήματος (Jost, Burgess & Mosso, 2001, Jost, Banaji & Nosek, 2004) ή πρόκειται για την ανάδυση των διαστάσεων της κοινωνικής χρησιμότητας και της κοινωνικής επιθυμητότητας, οι οποίες σύμφωνα με την προβληματική που ανέπτυξε ο Beauvois συγκροτούν τις δύο βασικές συνιστώσες πάνω στις οποίες αξιολογούνται τα άτομα και οι ομάδες.

Ειδικότερα, παρατηρούμε ότι τα ευρήματα για την διάσταση της ικανότητας, επιβεβαιώνοντας σε μεγάλο βαθμό τις αντίστοιχες προβλέψεις της ΘΔΣ, αλλά και πλήθος ερευνών που προέρχονται από διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις (Cuddy, Fiske & Glick, in press, Fiske, Xu, Cuddy & Glick, 1999), δείχνουν ότι η κοινωνική θέση των υποκειμένων διαφοροποιεί σημαντικά την στερεοτυπική πρόσληψη της ενδο-ομάδας και της εξω-ομάδας. Οι συμμετέχοντες με υψηλό status τείνουν σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό να ευνοούν την ομάδα υπαγωγής τους ως προς την διάσταση της ικανότητας, ενώ αντίθετα τα υποκείμενα με χαμηλό status προσλαμβάνουν ως περισσότερο ικανή την εξω-ομάδα. Η ομάδα υψηλού status φαίνεται να επιδεικνύει την αναμενόμενη ενδο-ομαδική ευνοιοκρατία όσον αφορά την διάσταση που συνδέεται με την κοινωνική θέση, ενώ η ομάδα χαμηλού status παρουσιάζει το «παράδοξο» αν και συχνά εμφανιζόμενο φαινόμενο της εξω-ομαδικής ευνοιοκρατίας. Στα πλαίσια της ΘΔΣ (Jost & Hunyady, 2002, Jost,

Pelham & Carvallo, 2002) η τάση των υποκειμένων χαμηλής θέσης να πριμοδοτούν την ομάδα αναφοράς αποτελεί ένδειξη της εσωτερίκευσης της ανισότητας, η οποία συγκροτεί τον έναν από τους δύο βασικούς μηχανισμούς δικαιολόγησης του συστήματος, αλλά και διαιώνισης της ισχύουσας τάξης πραγμάτων.

Αντίστροφη παρουσιάζεται η εικόνα όταν η στερεοτυπική πρόσληψη αφορά στην διάσταση της θερμότητας. Σε αυτή την περίπτωση, παρατηρούμε ότι οι συμμετέχοντες με υψηλό status αποδίδουν την διάσταση της θερμότητας σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό στην εξω-ομάδα, ενώ τα υποκείμενα με χαμηλό status προσλαμβάνουν ως περισσότερο θερμή την ομάδα υπαγωγής τους. Ωστόσο, η συγκεκριμένη στερεοτυπική διαφοροποίηση εμφανίζεται μόνο κάτω από συνθήκες απονομιμοποιημένου συστήματος ιεραρχίας. Η απονομιμοποίηση της κοινωνικής θέσης φαίνεται να οδηγεί τα άτομα υψηλού και χαμηλού status σε διαφορετική διαχείριση της διομαδικής πρόσληψης. Τα άτομα υψηλής κοινωνικής θέσης «αντισταθμίζουν» το απειλούμενο καθεστώς της θέσης τους, πριμοδοτώντας την εξω-ομάδα αναφορικά με την διάσταση της θερμότητας, σε μια προσπάθεια πιθανότατα να υπερασπιστούν και να διατηρήσουν τις υπάρχουσες σχέσεις εξουσίας. Αντίθετα, τα άτομα χαμηλής κοινωνικής θέσης δείχνουν να «επωφελούνται» από την συνθήκη απονομιμοποίησης, ευνοώντας έντονα την ομάδα υπαγωγής ως προς αυτή τη διάσταση. Παρόλα αυτά, δεν είναι εύκολο, να διακρίνει κανείς από το συγκεκριμένο εύρημα, εάν πρόκειται για την περίπτωση μιας αμιγούς έκφρασης ενδο-ομαδικής ευνοιοκρατίας από μέρους των ατόμων με χαμηλό status ή την προσπάθεια τους να προασπίσουν μια υφιστάμενη τάξη πραγμάτων, ακόμη κι αν αυτή είναι μη νόμιμη ή/και μη συμφέρουσα. Με άλλα λόγια, δεν είναι σαφές εάν η παρατηρούμενη πριμοδότηση έχει «διορθωτικό» χαρακτήρα απέναντι σε ένα απειλούμενο καθεστώς σχέσεων (Jost, 2001a) ή συνιστά μια τυπική περίπτωση ενδο-ομαδικής

ευνοιοκρατίας, εκεί όπου οι συνθήκες επιτρέπουν κάτι τέτοιο και στην διάσταση που τα άτομα χαμηλού status είναι προσδεδεμένα, εξαιτίας αυτής της θέσης.

Από την άλλη, στις συνθήκες νόμιμου status η διάσταση της θερμότητας δεν φαίνεται να διαφοροποιεί την διομαδική πρόσληψη. Τα υποκείμενα τείνουν να προσλαμβάνουν τόσο την ενδο-ομάδα όσο και την εξω-ομάδα με τον ίδιο περίπου τρόπο, αποδίδοντας τα χαρακτηριστικά της θερμότητας σχεδόν ισότιμα και στις δύο ομάδες. Μια πιθανή ερμηνεία της αδιαφοροποίητης κοινωνικής πρόσληψης που παρατηρείται κάτω από συνθήκες νόμιμου status, προκύπτει εάν συνυπολογιστεί η ιδιαιτερότητα του πλαισίου αναφοράς της παρούσας έρευνας: το πείραμα αυτό διεξήχθη σε ένα οργανωσιακό περιβάλλον και η «κατασκευή» των ομάδων συναρτήθηκε με την επαγγελματική ταυτότητα των υποκειμένων.

Η προβληματική που ανέπτυξε ο Beauvois (1995 στο Dubois & Beauvois, 2005) συνεισφέρει αρκετά στην κατανόηση αυτού του ευρήματος. Ο συγκεκριμένος θεωρητικός μελετώντας το περιεχόμενο των διαστάσεων της θερμότητας και της ικανότητας, στην βάση των οποίων φαίνεται να περιγράφονται οι ομάδες ή τα άτομα, επιχείρησε να ερμηνεύσει αυτό το επαναλαμβανόμενο και σε μεγάλο βαθμό συνεκτικό εύρημα, ενσωματώνοντας μια ευρύτερη κοινωνιοψυχολογική οπτική της αξίας του ατόμου. Προτείνοντας τους όρους της κοινωνικής χρησιμότητας και της κοινωνικής επιθυμητότητας για να αποδώσει την διάσταση της ικανότητας και την διάσταση της θερμότητας αντίστοιχα, θεώρησε ότι πρόκειται για τις δύο γενικές συνιστώσες πάνω στις οποίες προσμετρείται η κοινωνική αξία του ατόμου. Ωστόσο, υπάρχουν συγκεκριμένα κοινωνικά πεδία στα οποία αναδεικνύεται μια ασυμμετρία στην σχέση μεταξύ των δύο διαστάσεων. Πρόκειται για τα κατεξοχήν πεδία αξιολόγησης όπου η απόδοση κοινωνικής αξίας στο άτομο γίνεται σχεδόν αποκλειστικά με όρους κοινωνικής χρησιμότητας. Σε αυτά τα πλαίσια, που δεν είναι

άλλα από τους θεσμούς του κράτους και τις οργανώσεις, η διάσταση της κοινωνικής επιθυμητότητας υπολείπεται.

Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη την προαναφερθείσα προβληματική, γίνεται περισσότερο κατανοητή η τάση των υποκειμένων να μην διαφοροποιούν στερεοτυπικά την ενδο-ομάδα και την εξω-ομάδα με όρους θερμότητας κάτω από συνθήκες νόμιμων σχέσεων κυριαρχίας. Η διάσταση αυτή υστερεί αξιολογικής βαρύτητας στο συγκεκριμένο πλαίσιο, με αποτέλεσμα η χρήση της να καθίσταται πιθανότατα κατά κάποιο τρόπο ακατάλληλη. Αντίθετα, όταν αυτό το πλαίσιο απονομιμοποιείται, οι συμμετέχοντες χαμηλού status βρίσκουν την ευκαιρία να προσδώσουν στον εαυτό τους την διάσταση της θερμότητας στην βάση της οποίας διακρίνονται κοινωνικά έναντι των υποκειμένων υψηλού status.

Η μεταβλητή της νομιμότητας, όμως, επηρέασε με εξίσου σημαντικό τρόπο και την διάσταση της ικανότητας. Όταν το status των υποκειμένων ήταν νόμιμο, τότε οι συμμετέχοντες έτειναν να προσλαμβάνουν ως περισσότερο ικανή την ενδο-ομάδα παρά την εξω-ομάδα, ενώ όταν η κοινωνική θέση των ατόμων με κάποιο τρόπο απονομιμοποιούταν, τότε η τάση αυτή αντιστράφηκε, θεωρώντας κατά μέσο όρο την εξω-ομάδα ως περισσότερο ικανή σε σχέση με την ομάδα υπαγωγής. Το γεγονός ότι η απονομιμοποίηση του status οδήγησε τα άτομα στο να ευνοήσουν την εξω-ομάδα, προσλαμβάνοντας την ως περισσότερο ικανή, δεν είναι βέβαιο ότι αποτελεί ένδειξη της προσπάθειας των συμμετεχόντων να υπερκεράσουν την αμφισβήτηση που δημιουργήθηκε στις υφιστάμενες σχέσεις κυριαρχίας, «ανταλλάσσοντας» κατά κάποιο τρόπο την διάσταση της ικανότητας με την προάσπιση του συστήματος ιεραρχίας. Αντίθετα, μπορεί να πρόκειται για την περίπτωση όπου η διάσταση της ικανότητας υφίσταται μια «απώλεια» του αξιολογικού της βάρους εκεί που η νομιμότητα και η καταλληλότητα των δεδομένων σχέσεων εξουσίας κλονίζεται. Επιπρόσθετα, εάν

λάβει κανείς υπόψη ότι η απώλεια αυτή παρατηρείται εντός ενός εργασιακού περιβάλλοντος, όπου η ικανότητα υπερτερεί κατά κανόνα έναντι της θερμότητας, το εύρημα αυτό αποκτά πρόσθετη σημασία.

Όσον αφορά στην δοξασία του δίκαιου κόσμου (Lerner, 1980 στο Jost & Hunyady, 2002 & Kay, Jost & Young, 2005, Hafer & Begue, 2005) παρατηρούμε ότι η μεταβλητή της κοινωνικής θέσης επηρεάζει με σημαντικό τρόπο την ιδεολογική τοποθέτηση των υποκειμένων. Οι νοσηλευτές με υψηλό status τείνουν να επικυρώνουν την πίστη στο δίκαιο κόσμο σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τους νοσηλευτές χαμηλού status. Το συγκεκριμένο εύρημα δεν φαίνεται να επιβεβαιώνει την αντίστοιχη πρόβλεψη της ΘΔΣ, σύμφωνα με την οποία η πίστη στο δίκαιο κόσμο, ως νομιμοποιητική του συστήματος ιδεολογία (Jost, Glaser, Kruglanski & Sulloway, 2003), θα επικυρωθεί εξίσου από τα υποκείμενα υψηλού και χαμηλού status. Το κίνητρο δικαιολόγησης του συστήματος (Jost, Burgess & Mosso, 2001, Jost, Banaji & Nosek, 2004) που πρεσβεύει η ΘΔΣ δεν ανευρίσκεται στο συγκεκριμένο εύρημα. Αντίθετα, η τάση των υποκειμένων υψηλού status να θεωρούν σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό από τα υποκείμενα χαμηλού status ότι ο κόσμος στον οποίο ζουν είναι δίκαιος είναι περισσότερο εκλογικευτικού χαρακτήρα.

Σχετικά με την μέτρηση της δικαιολόγησης του συστήματος, τα αποτελέσματα είναι εξίσου ενδιαφέροντα. Όταν η κοινωνική θέση των υποκειμένων είναι νόμιμη, τότε οι συμμετέχοντες σπεύδουν να δικαιολογήσουν την ισχύουσα τάξη πραγμάτων στον ίδιο σχεδόν βαθμό, ανεξάρτητα αν κατέχουν υψηλή ή χαμηλή θέση. Αντίθετα, η απονομιμοποίηση του συστήματος ιεραρχίας διαφοροποιεί σημαντικά την τάση δικαιολόγησης του status quo: τα υποκείμενα υψηλής θέσης εμφανίζουν μια σημαντική αύξηση, ενώ τα άτομα χαμηλής θέσης μια αξιοσημείωτη μείωση. Φαίνεται λοιπόν, ότι όταν οι υφιστάμενες σχέσεις εξουσίας τίθενται υπό απειλή, οι

συμμετέχοντες με υψηλό status «αναγκάζονται» να προασπίσουν και να δικαιολογήσουν το υπάρχον σύστημα, προκειμένου να διατηρηθούν τα πράγματα ως έχουν. Η αύξηση της δικαιολόγησης του συστήματος λειτουργεί ως αντίβαρο απέναντι σε μια αμφισβητούμενη υψηλή κοινωνική θέση. Αντίθετα, τα άτομα χαμηλού και μη νόμιμου status φαίνεται να βρίσκουν την ευκαιρία να εκφράσουν κατά κάποιο τρόπο την «διαμαρτυρία» τους για την ισχύουσα τάξη πραγμάτων, τείνοντας να δικαιολογήσουν το σύστημα σε ακόμη μικρότερο βαθμό.

Το εύρημα αυτό δεν επιβεβαιώνει την πρόβλεψη της ΘΔΣ, σύμφωνα με την οποία τόσο οι συμμετέχοντες υψηλού status όσο και οι συμμετέχοντες χαμηλού status θα σπεύσουν να υπερασπιστούν την ισχύουσα τάξη πραγμάτων σε συνθήκες απονομιμοποίησης των σχέσεων εξουσίας. Για ακόμη μια φορά, το κίνητρο δικαιολόγησης του συστήματος (Jost, Burgess & Mosso, 2001, Jost, Banaji & Nosek, 2004) δεν επικυρώνεται, τουλάχιστον από τα συγκεκριμένα αποτελέσματα. Αντίθετα, τα άτομα υψηλής θέσης φαίνεται να προσπαθούν να εκλογικεύσουν τα πράγματα πιθανότατα για να υπερασπιστούν την αμφισβητούμενη θέση κυριαρχίας, ενώ τα υποκείμενα χαμηλής θέσης δηλώνουν την διαφωνία τους για την ισχύουσα κατάσταση.

Η προσλαμβανόμενη νομιμότητα των σχέσεων κυριαρχίας παρουσίασε ανάλογα ευρήματα με εκείνα που παρατηρήθηκαν στην δοξασία του δίκαιου κόσμου. Οι συμμετέχοντες με υψηλό status έτειναν σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό από ότι οι νοσηλευτές με χαμηλή θέση να θεωρούν ότι οι σχέσεις ιεραρχίας μεταξύ των δύο ομάδων είναι νόμιμες και δίκαιες. Πρόκειται για ένα εξίσου εκλογικευτικό εύρημα από τη πλευρά των συμμετεχόντων με υψηλή κοινωνική θέση: τα άτομα αυτά πιστώνουν με μεγαλύτερη αξία την θέση που καταλαμβάνουν, θεωρώντας την πιο δίκαιη από ότι οι συμμετέχοντες με χαμηλό status. Από την άλλη μεριά, οι

συμμετέχοντες χαμηλής θέσης προσλαμβάνουν τις διομαδικές σχέσεις λιγότερο δίκαιες, τείνοντας μάλιστα να θεωρήσουν ότι αυτές είναι άδικες. Και σε αυτή την περίπτωση δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται το κίνητρο δικαιολόγησης του συστήματος (Jost, Burgess & Mosso, 2001, Jost, Banaji & Nosek, 2004) το οποίο παρωθεί τα άτομα στο να προασπίζονται τις υπάρχουσες κοινωνικές διευθετήσεις. Μάλλον αναδεικνύεται μια ανταγωνιστική σχέση μεταξύ ομάδων κυμαινόμενου status: οι συμμετέχοντες υψηλού status τείνουν να εκλογικεύσουν και να υπερασπιστούν την θέση κυριαρχίας τους, ενώ τα υποκείμενα χαμηλού status μάλλον εκφράζουν την αντίρρησή τους ως προς την δικαιοσύνη που διέπει τις συγκεκριμένες σχέσεις.

Τέλος, η προσλαμβανόμενη σταθερότητα των σχέσεων κυριαρχίας δεν φάνηκε να επηρεάζεται με κάποιο τρόπο κάτω από την επίδραση των ανεξάρτητων μεταβλητών. Αντίθετα, όλοι οι συμμετέχοντες αντιλαμβάνονται την σταθερότητα του συστήματος ιεραρχίας με τον ίδιο τρόπο, τείνοντας μάλιστα να πιστεύουν ότι μάλλον δύσκολα θα αλλάξουν στο μέλλον οι υπάρχουσες διομαδικές σχέσεις. Μια ενδεχόμενη, λοιπόν, αλλαγή των δεδομένων σχέσεων δεν φαίνεται να συναρτάται σε επίπεδο αναπαραστάσεων ούτε από την κοινωνική θέση ούτε από την νομιμότητα αυτής.

Συνολικά, διαπιστώνουμε ότι η έννοια της νομιμότητας επηρεάζει καθοριστικά τις αναπαραστάσεις των ατόμων για την σχέση τους με άλλες ομάδες, την θέση τους σε ένα δεδομένο ιεραρχικό σύστημα καθώς και την ιδεολογική τους τοποθέτηση σε ευρύτερα κοινωνικά ζητήματα. Η συμβολή αυτού του πειράματος συνίσταται στην ανάδειξη της σπουδαιότητας των διαδικασιών νομιμοποίησης και απονομιμοποίησης στην απόδοση κοινωνικής αξίας σε ομάδες διαφορετικού status και την χρησιμοποίηση εκλογικευτικών μηχανισμών, κυρίως από μέρους των ατόμων

υψηλής κοινωνικής θέσης. Η αμφισβήτηση της νομιμότητας ενός συστήματος ιεραρχίας φαίνεται να παράγει διαφορετικές συνέπειες για τις ομάδες κυμαινόμενης θέσης. Τα άτομα χαμηλού status θα προσπαθήσουν να «επωφεληθούν» των συνθηκών και να προσδώσουν μια ορισμένη αξία στον εαυτό τους, η οποία συναρτάται με την κοινωνική τους θέση και δεν είναι άλλη από την διάσταση της θερμότητας. Επιπρόσθετα, η απονομιμοποίηση του συστήματος θα επιτρέψει σε αυτά τα άτομα να διακηρύξουν πιο έντονα την αντίρρησή τους για το ισχύον καθεστώς πραγμάτων. Ο ανταγωνισμός που διέπει τις σχέσεις εξουσίας θα καταστεί, κάτω από αυτές τις συνθήκες, εμφανής. Αντίθετα, στην περίπτωση των ομάδων υψηλού status, η απονομιμοποίηση του συστήματος θα οδηγήσει σε μια περισσότερο εκλογικευτική επεξεργασία των πραγμάτων. Τα άτομα αυτά θα υποστηρίξουν πιο ένθερμα την δοξασία ότι ο κόσμος είναι δίκαιος, ότι το σύστημα «λειτουργεί όπως πρέπει» και ότι η θέση τους είναι νόμιμη. Ωστόσο, η απονομιμοποίηση των σχέσεων εξουσίας φαίνεται να πλήττει σε μεγάλο βαθμό την διάσταση της αξίας με την οποία κατά κανόνα τα υποκείμενα υψηλής θέσης είναι προσδεδεμένα, δηλαδή την ικανότητα. Η παρούσα έρευνα, λοιπόν, διαφωτίζει με σημαντικό τρόπο την δυναμική που μπορεί να διαδραματίσει η νομιμότητα στην ενεργοποίηση ήδη εσωτερικευμένων ιδεολογικών επιρροών που συνδιαμορφώνουν τις διομαδικές σχέσεις και την αναπαραγωγή της κοινωνικής πραγματικότητας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Dubois, N. & Beauvois, J.L. (2005). "Normativeness and individualism". *European Journal of Social Psychology*, 35, 123-146.
- Beauvois, J.L. & Joule, R.V. (1996). *A radical dissonance theory*. London: Taylor & Francis.
- Cikara, M. & Fiske, S. (2007). Cooperation – consent: how women react to their place based on social relations and ambivalent sexism. *Social Psychology of Gender: Advances in Group Processes*, 24, 99-122.
- Cuddy, A.J.C., Fiske, S. & Glick, P. (2004). When professionals become mothers, warmth doesn't cut the ice. *Journal of Social Issues*, 60(4), 701-718.
- Cuddy, A.J.C., Fiske, S. & Glick, P. (in press). Warmth and competence as universal dimensions of social perception: the stereotype content model and the BIAS map. In M.P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*. Retrieved December 10, 2008, from http://www.people.hbs.edu/esweeny/Cuddy_Fiske_Glick_Advances.pdf
- Ellemers, N., Wilke, H. & Knippenberg, A. (1993). Effects of legitimacy of low group or individual status on individual and collective status-enhancement strategies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(5), 766-778.

Fiske, S. (2000). Stereotyping, prejudice and discrimination at the seam between the centuries: evolution, culture, mind and brain. *European Journal of Social Psychology, 30*, 299-322.

Fiske, S., Cuddy, A.C. & Glick, P. (2006). Universal dimensions of social cognition: warmth and competence. *Trends in Cognitive Sciences, 11*(2), 77-83.

Fiske, S., Xu, J., Cuddy, A.C. & Glick, P. (1999). (Dis)respecting versus (dis)liking: status and interdependence predict ambivalent stereotypes of competence and warmth. *Journal of Social Issues, 55*(3), 473-489.

Glick, P. & Fiske, S. (2001). Ambivalent stereotypes as legitimizing ideologies: differentiating paternalistic and envious prejudice. In J. Jost & B. Major (Eds.), *The psychology of legitimacy: emerging perspectives on ideology, justice and intergroup relations* (pp. 278-306). New York: Cambridge University Press.

Hafer, C.L. & Begue, L. (2005). Experimental research on just world theory: problems, developments and future challenges. *Psychological Bulletin, 131*(1), 128-167.

Haines, E. & Jost, J.T. (2000). Placating the powerless: effects of legitimate and illegitimate explanation on affect, memory and stereotyping. *Social Justice Research, 13*, 219-236.

- Jost, J.T. (2001a). *Outgroup favoritism and the theory of system justification: a paradigm for investigating the effects of socioeconomic success on stereotype content*. Retrieved December 10, 2008, from [http://www.psych.nyu.edu/jost/Jost%20\(2001\)%20Outgroup%20favoritism%20and%20the%20theory%20of%20system%20justification1.pdf](http://www.psych.nyu.edu/jost/Jost%20(2001)%20Outgroup%20favoritism%20and%20the%20theory%20of%20system%20justification1.pdf)
- Jost, J.T. (2001b). System justification theory as a compliment, complement and corrective to theories of social identification and social dominance. *Research paper, No 1672, Stanford University*. Retrieved January 20, 2009, from <http://gsbapps.stanford.edu/researchpapers/library/RP1672.pdf>
- Jost, J.T., Banaji, M.R. & Nosek, B.A. (2004). A decade of system justification theory: accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of status quo. *Political Psychology, 25*(6), 881-919.
- Jost, J.T., Blount, S., Pfeffer, J. & Hunyady, G. (2003). Fair market ideology: its cognitive – motivational underpinnings. *Research in Organizational Behavior, 25*, 53-91.
- Jost, J.T., Burgess, D. & Mosso, C.O. (2001). Conflicts of legitimation among self, group and system. In J. Jost & B. Major (Eds.), *The psychology of legitimacy: emerging perspectives on ideology, justice and intergroup relations* (pp. 363-388). New York: Cambridge University Press.

- Jost, J.T., Glaser, J., Kruglanski, A.W. & Sulloway, F.J. (2003). Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*, *129*(3), 339-375.
- Jost, J.T. & Hunyady, O. (2002). The psychology of system justification and the palliative function of ideology. *European Review of Social Psychology*, *13*, 111-153.
- Jost, J.T. & Hunyady, O. (2005). Antecedents and consequences of system-justifying ideologies. *Current Directions in Psychological Science*, *14*(5), 260-265.
- Jost, J.T., Kivetz, Y., Rubini, M., Guermendi, G. & Mosso, C. (2005). System justifying functions of complementary regional and ethnic stereotypes: cross-national evidence. *Social Justice Research*, *18*(3), 305-333.
- Jost, J.T., Pelham, B.W. & Carvallo, M.R. (2002). Non-conscious forms of system justification: cognitive, affective and behavioral preferences for higher status groups. *Journal of Experimental Social Psychology*, *38*, 586-602.
- Jost, J.T., Pelham, B.W., Sheldon, O. & Sullivan, B.N. (2003). Social inequality and reduction of ideological dissonance on behalf of the system: evidence of enhanced system justification among the disadvantaged. *European Journal of Social Psychology*, *33*, 13-36.

- Kay, A.C., Jimenez, M.C. & Jost, J.T. (2002). Sour grapes, sweet lemons and the anticipatory rationalization of the status quo. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 1300-1312.
- Kay, A.C. & Jost, J.T. (2003). Complementary justice: effects of “poor but happy” and “poor but honest” stereotype exemplars on system justification and implicit activation of the justice motive. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 823-837.
- Kay, A.C. & Jost, J.T. (2005). Exposure to benevolent sexism and complementary gender stereotypes: consequences for specific and diffuse forms of system justification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 498-509.
- Kay, A.C., Jost, J.T., Mandisodza, A.N., Sherman, S.J., Petrocelli, J.V. & Johnson, A.L. (2007). Panglossian ideology in the service of system justification: how complementary stereotypes help us to rationalize inequality. *Advances in Experimental Social Psychology*, 39, 305-358.
- Kay, A.C., Jost, J.T. & Young, S. (2005). Victim derogation and victim enhancement as alternative routes to system justification. *Psychological Science*, 16(3), 240-246.
- Κουλούρη, Α. & Ρούπα, Ζ. (2008). Η επιστημολογία της φροντίδας. *Το Βήμα του Ασκληπιού*, 7(4), 264-278.

Lerner, M.J. (2003). The justice motive: where social psychologists found it, how they lost it, and why may not find it again. *Personality and Social Psychology Review*, 7(4), 388-399.

Μουζέλης, Ν.Π. (1991). *Οργάνωση και Γραφειοκρατία: ανάλυση των σύγχρονων θεωριών*. Αθήνα: Μαθιουδάκι/Ανδρονούλου.

Napier, J.L., Mandisodza, A.N., Andersen, S.M. & Jost, J.T. (2006). System justification in responding to the poor and displaced in the aftermath of hurricane Katrina. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 6(1), 57-73.

Πετάση, Μ. (1997). Η νοσηλευτική στο κατώφλι της νέας χιλιετηρίδας και ο ρόλος της νοσηλευτικής διοίκησης. Ηλεκτρονική αναζήτηση, 12 Φεβρουαρίου 2009, στο <http://ktisis.cut.ac.cy/jspui/handle/123456789/496>

Ridgeway, L.C. (2001a). Gender, status and leadership. *Journal of Social Issues*, 57(4), 637-655.

Ridgeway, L.C. (2001b). The emergence of status beliefs: from structural inequality To legitimizing ideology. In J. Jost & B. Major (Eds.), *The psychology of legitimacy: emerging perspectives on ideology, justice and intergroup relations* (pp. 257-277). New York: Cambridge University Press.

- Rutland, A. & Brown, R. (2001). Stereotypes as justifications for prior intergroup discrimination: studies of Scottish national stereotyping. *European Journal of Social Psychology, 31*, 127-141.
- Sapountzi-Krepia, D., Raftopoulos, V., Sakelari, E., Psychogiou, M., Krepia, V. & Dimitriadou, A. (χ.χ.). The concept “nursing” in Greece: a focus group approach. Retrieved January 15, 2009, from: [http://www.nursing.gr/krepia\(o\).pdf](http://www.nursing.gr/krepia(o).pdf)
- Styker, R. (2001). Legitimacy. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, pp. 8700-8704.
- Verkuyten, M. & Reijerse, A. (2008). Intergroup structure and identity management among ethnic minority and majority groups: the interactive effects of perceived stability, legitimacy and permeability. *European Journal of Social Psychology, 38*, 106-127.
- Zelditch, M.J. (2001). Theories of legitimacy. In: J. Jost & B. Major (Eds), *The psychology of legitimacy: emerging perspectives on ideology, justice and intergroup relations* (pp. 33-53). New York: Cambridge University Press.
- Zelditch, M.J. & Walker, H.A. (2003). The legitimacy of regimes. *Advances in Group Processes, 20*, 217-249.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. ΑΥΤΟΣΧΕΔΙΑ ΚΛΙΜΑΚΑ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Εκπαίδευση: α) Απόφοιτος/η ΤΕΕ ή ΙΕΚ

β) Απόφοιτος/η ΤΕΙ.....

γ) Απόφοιτος/η ΑΕΙ

δ) Άλλο(Σημειώσατε την
εκπαίδευση που έχετε λάβει)

Φύλο: α) Άνδρας

β) Γυναίκα

Ηλικία: α) 20-30.....

β) 31-40.....

γ) 41-50.....

δ) 51 και άνω....

Έτη εργασιακής εμπειρίας:

Η θέση που κατέχω σήμερα είναι:

α) Νοσηλεύτης/Νοσηλεύτρια

β) Υπεύθυνος/η Βάρδιας

γ) Προϊστάμενος/η Τμήματος

δ) Τομεάρχης

ε) Διευθυντής/Διευθύνουσα νοσηλευτικής Υπηρεσίας

στ) Άλλο..... Σημειώσατε τον τίτλο θέσης που κατέχετε:

Στην παρούσα φάση απασχολούμαι:

α) στο δημόσιο τομέα

β) στον ιδιωτικό τομέα

2. ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΟΥ ΧΕΙΡΙΣΜΟΥ

A. Συνθήκη Υψηλής και Νόμιμης Θέσης: Στα πλαίσια δράσης του Ευρωπαϊκού Οργανισμού για την Υγεία και την Ασφάλεια στην Εργασία πραγματοποιήθηκε πρόσφατα μια έρευνα στα νοσοκομεία της χώρας. Σκοπός της έρευνας ήταν η καταγραφή της κατάστασης που επικρατεί αναφορικά με την επάρκεια αλλά και τη ποιότητα των παρεχόμενων νοσηλευτικών υπηρεσιών, έτσι ώστε αυτές να βελτιωθούν, όπου υπάρχει ανάγκη. Ένα πολύ σημαντικό στοιχείο που προέκυψε από την συγκεκριμένη έρευνα είναι ότι τις ανώτερες και ανώτατες διοικητικές θέσεις στη νοσηλευτική ιεραρχία εντός των νοσοκομείων καταλαμβάνουν πολύ περισσότεροι νοσηλευτές οι οποίοι είναι κάτοχοι πτυχίου ΤΕΙ, απ' ότι νοσηλευτές με πτυχίο ΑΕΙ. Έτσι λοιπόν, πολύ συχνότερα οι νοσηλευτές των ΤΕΙ εξελίσσονται επαγγελματικά στις βαθμίδες του υπεύθυνου βάρδιας ή του προϊστάμενου/προϊσταμένης τμήματος ακόμη και του διευθυντή/διευθύνουσας της νοσηλευτικής υπηρεσίας σε σχέση με τους νοσηλευτές των ΑΕΙ. Πολλοί άνθρωποι σχετικοί με τη νοσηλευτική επιστήμη (ακαδημαϊκοί, επαγγελματίες νοσηλευτές) θεωρούν ότι η συγκεκριμένη επαγγελματική εξέλιξη των νοσηλευτών ΤΕΙ είναι δικαιολογημένη και δίκαιη. Η άποψη αυτή στηρίζεται στο γεγονός ότι η πρακτική γνώση και η εμπειρική κατάρτιση που λαμβάνουν οι νοσηλευτές των ΤΕΙ είναι σαφώς πληρέστερη από εκείνη που αποκτούν οι νοσηλευτές των ΑΕΙ. Άλλωστε το συγκεκριμένο είδος γνώσης είναι άκρως απαραίτητο για την σωστή άσκηση του επαγγέλματος, σε οποιαδήποτε βαθμίδα κι αν βρίσκεται ο επαγγελματίας νοσηλευτής.

B. Συνθήκη Υψηλής και Μη Νόμιμης Θέσης: Στα πλαίσια δράσης του Ευρωπαϊκού Οργανισμού για την Υγεία και την Ασφάλεια στην Εργασία πραγματοποιήθηκε πρόσφατα μια έρευνα στα νοσοκομεία της χώρας. Σκοπός της έρευνας ήταν η καταγραφή της κατάστασης που επικρατεί αναφορικά με την επάρκεια αλλά και τη ποιότητα των παρεχόμενων νοσηλευτικών υπηρεσιών, έτσι ώστε αυτές να βελτιωθούν, όπου υπάρχει ανάγκη. Ένα πολύ σημαντικό στοιχείο που προέκυψε από την συγκεκριμένη έρευνα είναι ότι τις ανώτερες και ανώτατες διοικητικές θέσεις στη νοσηλευτική ιεραρχία εντός των νοσοκομείων καταλαμβάνουν πολύ περισσότεροι νοσηλευτές οι οποίοι είναι κάτοχοι πτυχίου ΤΕΙ, απ' ότι νοσηλευτές με πτυχίο ΑΕΙ. Έτσι λοιπόν, πολύ συχνότερα οι νοσηλευτές των ΤΕΙ

εξελίσσονται επαγγελματικά στις βαθμίδες του υπεύθυνου βάρδιας ή του προϊστάμενου/προϊσταμένης τμήματος ακόμη και του διευθυντή/διευθύνουσας της νοσηλευτικής υπηρεσίας σε σχέση με τους νοσηλευτές των ΑΕΙ. Πολλοί άνθρωποι σχετικοί με τη νοσηλευτική επιστήμη (ακαδημαϊκοί, επαγγελματίες νοσηλευτές) θεωρούν ότι η συγκεκριμένη επαγγελματική εξέλιξη των νοσηλευτών ΤΕΙ είναι αδικαιολόγητη και άδικη. Η άποψη αυτή στηρίζεται στο γεγονός ότι η θεωρητική γνώση και η επιστημονική κατάρτιση που λαμβάνουν οι νοσηλευτές των ΤΕΙ είναι σαφώς υποδεέστερη από αυτή που αποκτούν οι νοσηλευτές των ΑΕΙ. Άλλωστε το συγκεκριμένο είδος γνώσης είναι άκρως απαραίτητο για την σωστή άσκηση του επαγγέλματος, σε οποιαδήποτε βαθμίδα κι αν βρίσκεται ο επαγγελματίας νοσηλευτής.

Γ. Συνθήκη Χαμηλής και Νόμιμης Θέσης: Στα πλαίσια δράσης του Ευρωπαϊκού Οργανισμού για την Υγεία και την Ασφάλεια στην Εργασία πραγματοποιήθηκε πρόσφατα μια έρευνα στα νοσοκομεία της χώρας. Σκοπός της έρευνας ήταν η καταγραφή της κατάστασης που επικρατεί αναφορικά με την επάρκεια αλλά και τη ποιότητα των παρεχόμενων νοσηλευτικών υπηρεσιών, έτσι ώστε αυτές να βελτιωθούν, όπου υπάρχει ανάγκη. Ένα πολύ σημαντικό στοιχείο το οποίο προέκυψε από την συγκεκριμένη έρευνα είναι ότι τις ανώτερες και ανώτατες διοικητικές θέσεις στη νοσηλευτική ιεραρχία εντός των νοσοκομείων καταλαμβάνουν πολύ περισσότεροι νοσηλευτές οι οποίοι είναι κάτοχοι πτυχίου ΑΕΙ, απ' ότι νοσηλευτές με πτυχίο ΤΕΙ. Έτσι λοιπόν, πολύ συχνότερα οι νοσηλευτές των ΑΕΙ εξελίσσονται επαγγελματικά στις βαθμίδες του υπεύθυνου βάρδιας ή του προϊστάμενου/προϊσταμένης τμήματος ακόμη και του διευθυντή/διευθύνουσας της νοσηλευτικής υπηρεσίας σε σχέση με τους νοσηλευτές των ΤΕΙ. Πολλοί άνθρωποι σχετικοί με τη νοσηλευτική επιστήμη (ακαδημαϊκοί, επαγγελματίες νοσηλευτές) θεωρούν ότι η συγκεκριμένη επαγγελματική εξέλιξη των νοσηλευτών ΤΕΙ είναι δικαιολογημένη και δίκαιη. Η άποψη αυτή στηρίζεται στο γεγονός ότι η θεωρητική γνώση και η επιστημονική κατάρτιση που λαμβάνουν οι νοσηλευτές των ΤΕΙ είναι σαφώς υποδεέστερη από εκείνη που αποκτούν οι νοσηλευτές των ΑΕΙ. Άλλωστε το συγκεκριμένο είδος γνώσης είναι άκρως απαραίτητο για τη σωστή άσκηση του επαγγέλματος, σε οποιαδήποτε βαθμίδα κι αν βρίσκεται ο επαγγελματίας νοσηλευτής.

Δ. Συνθήκη Χαμηλής και μη Νόμιμης Θέσης: Στα πλαίσια δράσης του Ευρωπαϊκού Οργανισμού για την Υγεία και την Ασφάλεια στην Εργασία πραγματοποιήθηκε πρόσφατα μια έρευνα στα νοσοκομεία της χώρας. Σκοπός της έρευνας ήταν η καταγραφή της κατάστασης που επικρατεί αναφορικά με την επάρκεια αλλά και τη ποιότητα των παρεχόμενων νοσηλευτικών υπηρεσιών, έτσι ώστε αυτές να βελτιωθούν, όπου υπάρχει ανάγκη. Ένα πολύ σημαντικό στοιχείο το οποίο προέκυψε από την συγκεκριμένη έρευνα είναι ότι τις ανώτερες και ανώτατες διοικητικές θέσεις στη νοσηλευτική ιεραρχία εντός των νοσοκομείων καταλαμβάνουν πολύ περισσότεροι νοσηλευτές οι οποίοι είναι κάτοχοι πτυχίου ΑΕΙ, απ' ότι νοσηλευτές με πτυχίο ΤΕΙ. Έτσι λοιπόν, πολύ συχνότερα οι νοσηλευτές των ΑΕΙ εξελίσσονται επαγγελματικά στις βαθμίδες του υπεύθυνου βάρδιας ή του προϊστάμενου/προϊσταμένης τμήματος ακόμη και του διευθυντή/διευθύνουσας της νοσηλευτικής υπηρεσίας σε σχέση με τους νοσηλευτές των ΤΕΙ. Πολλοί άνθρωποι σχετικοί με τη νοσηλευτική επιστήμη (ακαδημαϊκοί, επαγγελματίες νοσηλευτές) θεωρούν ότι η συγκεκριμένη επαγγελματική εξέλιξη των νοσηλευτών ΤΕΙ είναι αδικαιολόγητη και άδικη. Η άποψη αυτή στηρίζεται στο γεγονός ότι η πρακτική γνώση και η εμπειρική κατάρτιση που λαμβάνουν οι νοσηλευτές των ΤΕΙ είναι σαφώς πληρέστερη από εκείνη που αποκτούν οι νοσηλευτές των ΑΕΙ. Άλλωστε το συγκεκριμένο είδος γνώσης είναι άκρως απαραίτητο για την σωστή άσκηση του επαγγέλματος, σε οποιαδήποτε βαθμίδα κι αν βρίσκεται ο επαγγελματίας νοσηλευτής.

3. ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΛΕΓΧΟΥ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΟΥ ΧΕΙΡΙΣΜΟΥ

α) Οι νοσηλευτές των ΤΕΙ κατέχουν πιο σημαντική θέση εντός της νοσηλευτικής ιεραρχίας

.....Λάθος

.....Σωστό

..... Δεν γνωρίζω

β) Η επαγγελματική εξέλιξη των νοσηλευτών ΤΕΙ θεωρείται από πολλούς απόλυτα δικαιολογημένη και δίκαιη.

..... Λάθος

..... Σωστό

..... Δεν γνωρίζω

4. ΑΥΤΟΣΧΕΔΙΑ ΚΛΙΜΑΚΑ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΩΝ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ

Σε τι ποσοστό % οι νοσηλευτές ΤΕΙ είναι:	Σε τι ποσοστό % οι νοσηλευτές ΑΕΙ είναι:
1. Ικανοί%	1. Ικανοί%
2. Επιτυχημένοι%	2. Επιτυχημένοι%
3. Φιλικοί%	3. Φιλικοί%
4. Αξιόπιστοι%	4. Αξιόπιστοι%
5. Φιλόδοξοι%	5. Φιλόδοξοι%
6. Έξυπνοι%	6. Έξυπνοι%
7. Έμπιστοι%	7. Έμπιστοι%
8. Ειλικρινείς%	8. Ειλικρινείς%
9. Ανταγωνιστικοί%	9. Ανταγωνιστικοί%
10. Υποστηρικτικοί%	10. Υποστηρικτικοί%
11. Ευαίσθητοι%	11. Ευαίσθητοι%
12. Υπεύθυνοι%	12. Υπεύθυνοι%
13. Συνεργατικοί%	13. Συνεργατικοί%
14. Τίμιοι%	14. Τίμιοι%
15. Δυναμικοί%	15. Δυναμικοί%
16. Ζεστοί%	16. Ζεστοί%

5. ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ ΚΛΙΜΑΚΑ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ «ΠΙΣΤΗΣ ΣΤΟΝ ΔΙΚΑΙΟ ΚΟΣΜΟ» ΤΩΝ RUBIN & PEPLAU (1975)

1) Συμβαίνει συχνά ένας ένοχος να «τη βγάξει καθαρή».

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

2) Οι άτυχοι άνθρωποι προκαλούν συνήθως οι ίδιοι τις ατυχίες τους.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

3) Κατά βάση, ο κόσμος είναι δίκαιος.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

4) Συχνά οι καλές πράξεις περνούν απαρατήρητες και δεν ανταμείβονται.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

5) Σπάνια φυλακίζονται άδικα οι αθώοι.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

6) Οι γονείς συνήθως δεν προσέχουν και δεν εκτιμούν τις πιο αξιέπαινες πράξεις των παιδιών τους.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

7) Οι άνθρωποι που διατηρούνται σε φόρμα έχουν λίγες πιθανότητες καρδιακής προσβολής.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

8) Αργά ή γρήγορα το έγκλημα τιμωρείται.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

9) Είναι συνήθως αδύνατο να τύχει κανείς μιας πραγματικά δίκαιης δίκης.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

10) Σχεδόν πάντα, οι άνθρωποι είναι άξιοι της τύχης τους.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

11) Στον επαγγελματικό αθλητισμό η διατιθισία συνήθως δεν είναι αντικειμενική.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

12) Η ιστορία του ανθρώπου δείχνει ότι στο τέλος το καλό κερδίζει.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

13) Οι πολιτικοί που είναι προσηλωμένοι στις αρχές τους σπάνια εκλέγονται.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

14) Σχεδόν πάντα οι μαθητές αξίζουν τους βαθμούς που παίρνουν.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

15) Σπάνια αξίζει κανείς την αναγνώριση που έχει από τους άλλους.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

16) Όταν οι γονείς τιμωρούν τα παιδιά τους, το κάνουν γιατί τα παιδιά το αξίζουν.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

17) Πολλοί άνθρωποι υποφέρουν χωρίς να φταίνε σε τίποτα οι ίδιοι.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

18) Αργά ή γρήγορα οι άνθρωποι που κάνουν τη δουλειά τους φτάνουν στην κορυφή.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

19) Οι προσεκτικοί οδηγοί έχουν τις ίδιες πιθανότητες με τους απρόσεκτους να πάθουν ατύχημα.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

20) Τα καλά τυχαίνουν σε αυτούς που προσπαθούν στη ζωή και το αξίζουν.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

6. ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ ΚΛΙΜΑΚΑ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΚΑΥ & JOST (2003)

1) Γενικά, βρίσκω ότι η κοινωνία στην οποία ζω είναι δίκαιη.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

2) Το πολιτικό σύστημα στην χώρα μας, γενικά, λειτουργεί όπως πρέπει.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

3) Η ελληνική κοινωνία χρειάζεται ριζική αναδιάρθρωση.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

4) Η Ελλάδα είναι η καλύτερη χώρα στην οποία μπορεί κανείς να ζήσει.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

5) Οι περισσότερες πολιτικές που υιοθετούνται εξυπηρετούν το γενικό «καλό».

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

6) Καθένας ευημερεί και ευτυχεί στη ζωή του, στο βαθμό που το δικαιούται.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

7) Η κοινωνία μας χειροτερεύει κάθε χρόνο.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

8) Η κοινωνία μας είναι έτσι φτιαγμένη ώστε οι άνθρωποι να παίρνουν αυτό που τους αξίζει.

1 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	2 ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	3 ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4 ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ, ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ	5 ΜΑΛΛΟΝ ΣΥΜΦΩΝΩ	6 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΡΚΕΤΑ	7 ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
-------------------------	------------------------	------------------------	------------------------------------	------------------------	------------------------	-------------------------

**7. ΑΥΤΟΣΧΕΔΙΑ ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝΗΣ
ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΔΙΟΜΑΔΙΚΗΣ ΔΙΑΦΟΡΑΣ**

1) Εσείς προσωπικά, πόσο άδικη ή δίκαιη θεωρείτε τη διαφορά αυτή;

1	2	3	4	5	6	7
Τελείως Άδικη	Αρκετά Άδικη	Μάλλον Άδικη	Ούτε Άδικη, Ούτε Δίκαιη	Μάλλον Δίκαιη	Αρκετά Δίκαιη	Απόλυτα Δίκαιη

**8. ΑΥΤΟΣΧΕΔΙΑ ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝΗΣ
ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΔΙΟΜΑΔΙΚΗΣ ΔΙΑΦΟΡΑΣ**

3) Πόσο εύκολα ή δύσκολα μπορεί να αλλάξει αυτή η διαφορά στο μέλλον;

1	2	3	4	5	6	7
Υπερβολικά Εύκολα	Αρκετά Εύκολα	Μάλλον Εύκολα	Ούτε Εύκολα, Ούτε Δύσκολα	Μάλλον Δύσκολα	Αρκετά Δύσκολα	Υπερβολικά Δύσκολα

